

เอเชียปริทัศน์

ASIA PARIDARSANA

ปีที่ 43 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565

ISSN 2673-0650

ปรากฏการณ์พุทธสุดโต่งในศรีลังกา เมียนมาและประเทศไทย
และบทบาทของสื่อใหม่

นโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียและประเทศไทย:
การเข้าสู่วาระนโยบาย, การกำหนดนโยบาย และการนำนโยบายไปปฏิบัติ

นโยบายการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะ:
นัยยะเชิงนโยบายเปรียบเทียบประเทศไทยกับสาธารณรัฐอินเดีย

ความท้าทายและโอกาสของตลาดออนไลน์:
งานหัตถกรรมทองเหลืองในพื้นที่ศึกษารัฐเบงกอลตะวันตก
ประเทศอินเดียและจังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย
ช่วงทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงสมัยแห่งการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19

เอเชียปริทัศน์ เป็นวารสารวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ของสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับเอเชียศึกษา โดยเป็นพื้นที่สำหรับการอภิปรายแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างนักวิชาการและเป็นช่องทางในการเผยแพร่ผลงานวิชาการสู่สาธารณะเพื่อประโยชน์แก่สังคมในวงกว้างต่อไป

เอเชียปริทัศน์ เป็นวารสารราย 6 เดือน ออกเผยแพร่ในเดือนมิถุนายนและธันวาคม และอาจมีฉบับพิเศษปีละไม่เกิน 1 เล่ม รับผิดชอบบทความที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเอเชียศึกษาในมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ชชาติพันธุ์ ภาษาและวรรณกรรม และมิติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

เอเชียปริทัศน์ ยินดีพิจารณาบทความวิจัย (research article) บทความทางวิชาการที่ไม่ใช่งานวิจัย (non-research academic article) บทความปริทัศน์ (review article) และบทปริทัศน์หนังสือ (book review) ที่อยู่ในขอบเขตเนื้อหาข้างต้น ผู้ส่งบทความสามารถส่งบทความเพื่อรับการพิจารณาตีพิมพ์ได้ตลอดทั้งปี บทความที่ส่งเข้ามารับการพิจารณาจะได้รับการประเมินแบบไม่เปิดเผยตัวตนสองทาง (double-blind review) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ท่าน

บทความต่างๆ ที่ตีพิมพ์ใน **เอเชียปริทัศน์** เป็นความคิดเห็นส่วนบุคคลของผู้เขียนบทความเท่านั้น ผู้พิมพ์และคณะบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องมีความคิดเห็นที่สอดคล้องกับความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความแต่อย่างใด

ลิขสิทธิ์วารสารและบทความเป็นของสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอเชียปริทัศน์
ปีที่ 43 ฉบับที่ 1 ม.ค.- มิ.ย. 2565
ISSN 2673-0650

JOURNAL OF ASIAN REVIEW
Vol.43 No.1 january-june 2022
ISSN 2673-0650

คณะกรรมการ

Editorial Board

กิตติ ประเสริฐสุข
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Kitti Prasirtsuk
Thammasat University

จรัญ มะลูลีม
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Jaran Maluleem
Thammasat University

ไชยวัฒน์ คำชู
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Chaiwat Khamchoo
Chulalongkorn University

ทวีศักดิ์ รูปสิงห์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
พระจอมเกล้าพระนครเหนือ

Taweesak Roopsing
King Mongkut's University
of Technology North Bangkok

ธีระ นุชเปี่ยม
สำนักงานราชบัณฑิตยสภา

Theera Nuchpiam
Office of the Royal Society

สุภางค์ จันทวานิช
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Supang Chantavanich
Chulalongkorn University

นงเยาว์ เนาวรัตน์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Nongyao Naowarat
Chiang Mai University

ปรัชญา ชุมนาสีว
มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Prachaya Chumnaseaw
Ramkhamhaeng University

วิทยา สุจริตธารักษ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Witthaya Sucharithanarugse
Chulalongkorn University

สุนทร ชุตินทรานนท์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Sunait Chutintaranond
Chulalongkorn University

พลโท สุรสิทธิ์ ถนัดทาง
สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ

LTG Surasit Thanadtang
National Defence Studies Institute

สุวรรณา สถาอานันท์ Suwanna Satha-anand
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย Chulalongkorn University

อนัส อมาตยกุล Anas Amatayakul
มหาวิทยาลัยมหิดล Mahidol University

อิมรอน มะลูลีม Imron Maluleem
สำนักจุฬาราชมนตรี Sheikhul Islam Office

ที่ปรึกษา: Advisor:
นวลน้อย ตรีรัตน์ Nualnoi Treerat

หัวหน้ากองบรรณาธิการ: Chief Editor:
สุภาพร โพธิ์แก้ว Supaporn Phokaew

บรรณาธิการประจำฉบับ: Issue Editors:
จิรายุทธ สินธุพันธุ์ Jirayut Sinthupan

บรรณาธิการภาษาอังกฤษ: Language Editor:
ธีระ นุชเปี่ยม Theera Nuchpiam

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ: Editorial Assistant
ดลลดา ชื่นจันทร์ Dollada Chuenjan

ออกแบบปก Art work
สุธีย์ บุญลา Sutee Boonla

สำนักงาน
สถาบันเอเชียศึกษา
อาคารประชาธิปไตย-รำไพพรรณี ชั้น 7
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ 10330
โทร. 0-2218 7411 email: ias@chula.ac.th

พิมพ์โดย
ศรีบุรณคอมพิวเตอร์-การพิมพ์ โทร. 02-2154506

สารบัญ

ปรากฏการณ์พุทธสุดโต่งในศรีลังกา เมียนมาและประเทศไทย และบทบาทของสื่อใหม่ ดร.วราภรณ์ ฉัตรชาติชาติ	1
นโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียและประเทศไทย: การเข้าสู่วาระนโยบาย, การกำหนดนโยบาย และการนำนโยบายไปปฏิบัติ ศิรินท์ภทรา สถาพรวงศ์	50
นโยบายการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะ : นัยยะเชิงนโยบายเปรียบเทียบประเทศไทยกับ สาธารณรัฐอินเดีย ศิริพร จันทนสกุลวงศ์	91
ความท้าทายและโอกาสของตลาดออนไลน์: งานหัตถกรรมทองเหลืองในพื้นที่ศึกษา รัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดียและจังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย ช่วงทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงสมัยแห่งการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 สิทธิชัย สมานชาติ	126

บทบรรณาธิการ

ภูมิภาคเอเชียใต้และอนุทวีปอินเดียเป็นดินแดนที่มีความสัมพันธ์กับประเทศไทยมานานับแต่โบราณ แม้ว่าในปัจจุบันภูมิภาคแห่งนี้จะเป็นที่มีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมสูงมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก เรายังคงจะมีภาพจำเดิม ๆ เกี่ยวกับประเทศในภูมิภาคนี้ อาจจะเป็นด้วยโชคชะตาหรือเหตุบังเอิญที่บทความในวารสารเอเชียปริทัศน์ฉบับนี้ล้วนมีเนื้อหาที่จะช่วยฉายภาพและฉกัทัศน์ใหม่ ๆ ของพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมในภูมิภาค รวมทั้งนัยยะสำคัญที่ภูมิภาคแห่งนี้มีต่อความมั่นคงของประเทศไทย

ปรากฏการณ์พุทธศตโด่งในศรีลังกา เมียนมา และประเทศไทย และบทบาทของสื่อใหม่ โดย วราภรณ์ ฉัตรชาติขต ฉายภาพให้เห็นปรากฏการณ์ของกลุ่มพุทธศตโด่งและวิเคราะห์บทบาทของสื่อใหม่ต่อการแพร่กระจายของแนวคิดศตโด่งในบริบทของประเทศศรีลังกา เมียนมา และประเทศไทย บทความนี้ทำให้เราตระหนักว่าเราอาจจะต้องมองการเคลื่อนไหวของชาวพุทธที่มีแนวคิดศตโด่งไปทางใดทางหนึ่งอย่างระมัดระวังมากขึ้น โดยเฉพาะในบริบทของสื่อใหม่และสื่อสังคมที่ทำให้แนวคิดพุทธศตโด่ง ตลอดจนข้อมูลเท็จหรือข่าวปลอมสามารถถูกส่งต่อและเผยแพร่ออกไปได้อย่างรวดเร็ว วิธีการสร้างความเกลียดชังที่กลุ่มพุทธศตโด่งเหล่านี้มักจะใช้ก็คือการสร้าง “อคติ” ให้แก่ผู้รับสาร ซึ่งอคตินั้นก็เกิดจากความไม่เข้าใจในความแตกต่างของศาสนาและวัฒนธรรม ผลักดันให้เกิดสำนึกของความเป็นอื่น แบ่งแยก “เรา” และ “เขา” ทำให้การเรียนรู้ในความหลากหลายของศาสนาหรือความเชื่อเป็นไปได้ยาก และด้วยเหตุนี้ การสร้างความเข้าใจในความแตกต่างก็จะสามารถช่วยเป็นเกราะป้องกันในการเลือกรับและส่งข้อมูลข่าวสารที่อาจจะเป็นข้อมูลเท็จไปยังเครือข่ายของตน และลดการแพร่กระจายของแนวคิดพุทธศตโด่งในสังคมได้เช่นกัน

มีหลายอย่างที่ประเทศไทยสามารถเรียนรู้ได้จากเอเชียใต้และอินเดีย การจัดการกับกลุ่มสุดโต่งและการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมนั้นก็เป็นเรื่องหนึ่ง เรื่องอื่น ๆ นั้นก็อาจจะเป็นนโยบายการพัฒนาประเทศที่สามารถทำให้ประเทศที่ใหญ่ในภูมิภาคอย่างประเทศอินเดียสามารถเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีได้อย่างแท้จริง ทั้งบทความเรื่อง นโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียและประเทศไทย: การเข้าสู่วาระนโยบาย, การกำหนดนโยบาย และการนำนโยบายไปปฏิบัติ ของ ศิริพร จันทนสกุลวงศ์ และบทความเรื่อง นโยบายการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะ: นัยยะเชิงนโยบายเปรียบเทียบประเทศไทยกับสาธารณรัฐอินเดีย ของ ศรินทร์ภรา สถาพรวงศ์ นำเราไปทบทวนแนวคิดและกระบวนการอันนำไปสู่นโยบายพลังงานและการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของอินเดียเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) บทความทั้งสองช่วยให้เราสามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบนโยบายและกลไกในการขับเคลื่อนนโยบายระดับประเทศไปสู่การพัฒนาในเชิงพื้นที่ของประเทศไทยและสาธารณรัฐอินเดีย อันจะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และความร่วมมือระหว่างประเทศต่อไป

สุดท้าย บทความเรื่อง ความท้าทายและโอกาสของตลาดออนไลน์: งานหัตถกรรมทองเหลืองในพื้นที่ศึกษารัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดียและจังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย ช่วงทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงสมัยแห่งการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ของ สิทธิชัย สมานชาติ ก็จะนำเราไปทำความรู้จักกับหัตถกรรมอุตสาหกรรมมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตของชาวชนบททั้งในประเทศอินเดียและประเทศไทย โดยค้นพบว่า แม้ว่าทั้งอินเดียและไทยจะมีงานหล่อทองเหลืองแบบสูญญักซ์ซึ่งเป็นเทคนิคการหล่อโลหะแบบดั้งเดิมที่เก่าแก่ที่สุดมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ การพัฒนาการออกแบบผลิตภัณฑ์ของประเทศอินเดียนั้นกลับก้าวไปเร็วกว่าประเทศไทย อีกทั้งเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศมากกว่าสินค้าของไทย หนทางหนึ่งที่ทั้งผู้ผลิตและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จะสามารถเรียนรู้จากอินเดียได้ ก็คือนโยบายและกระบวนการส่งเสริมงานหัตถกรรม
ของอินเดียโดยการสร้างมูลค่าเพิ่มจากมุมมองประวัติศาสตร์และการออกแบบ

จिरยุทธ์ สินธุ์พันธุ์
บรรณาธิการประจำฉบับ

ปรากฏการณ์พุทธสุดโต่งในศรีลังกา เมียนมาและประเทศไทย และบทบาทของสื่อใหม่

Buddhist Extremism Phenomenon in Sri Lanka, Myanmar and Thailand and the Role of New Media

ดร.วราภรณ์ ฉัตรติศาต¹

1 อาจารย์ประจำภาควิชาวาทวิทยาและสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยชุด อิทธิพลของสื่อ การแพร่กระจายของแนวคิดสุดโต่งและกระบวนการแก้ปัญหาแนวคิดสุดโต่ง สนับสนุนโดยกองทุนวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ

ปรากฏการณ์พุทธสุดโต่งในศรีลังกา เมียนมาและประเทศไทย และ บทบาทของสื่อใหม่

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจปรากฏการณ์แนวคิดพุทธสุดโต่งในบริบทของประเทศศรีลังกา เมียนมา และประเทศไทย และวิเคราะห์บทบาทของสื่อใหม่ต่อการแพร่กระจายของแนวคิดสุดโต่งในบริบทของประเทศศรีลังกา เมียนมา และประเทศไทย ผ่านการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการวิจัยเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดพุทธสุดโต่งประกอบไปด้วยกลุ่ม Bodhu Bala Sena ในประเทศศรีลังกา กลุ่มมาบาธา ในประเทศเมียนมา และองค์กรผู้นำพุทธโลก (พล.) รวมทั้งสมัชชาชาวพุทธประจำจังหวัด ในประเทศไทย การแสดงออกถึงความรุนแรงพบได้ทั้งความรุนแรงทางกายภาพ แนวคิดและวาทกรรม นอกจากนี้ สื่อใหม่โดยเฉพาะสื่อสังคมมีบทบาทสำคัญในฐานะช่องทางการสื่อสารเพื่อเผยแพร่แนวคิดพุทธสุดโต่ง ข้อมูลเท็จและการส่งต่อข่าวปลอม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์สื่อที่ให้อำนาจกับผู้ใช้สื่อ ทำให้การผลิตและส่งต่อข้อมูลเท็จเป็นไปได้ง่ายดาย ที่สำคัญการพัฒนาด้านเทคโนโลยีของสื่อดิจิทัลที่เกิดภาวะตัวกรองฟองสบู่ และภาวะห้องแห่งเสียงสะท้อน ยังทำให้ผู้รับสารได้รับแต่ข้อมูลที่ไปช่วยยืนยันความเชื่อหรืออคติเดิมของตน เพราะไม่ได้เห็นข้อมูลหรือชุดความจริงด้านอื่น อคติของผู้รับสารนั้นเกิดจากความไม่เข้าใจในความแตกต่างของศาสนาและวัฒนธรรม รวมทั้งการแบ่งแยก เรา และ เขา ผลักดันให้เกิดความเป็นอื่น ทำให้การเรียนรู้ในความหลากหลายของศาสนาหรือความเชื่อเป็นไปได้ยาก ดังนั้นการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมเพื่อความเข้าใจในบุคคลที่แตกต่างจากตนก็จะช่วยเป็นเกราะป้องกันในการเลือกรับและส่งต่อข้อมูลข่าวสารที่อาจจะ

เป็นข้อมูลเท็จไปยังเครือข่ายของตน และลดการแพร่กระจายของแนวคิดพุทธสุดโต่งในสังคมเช่นกัน

คำสำคัญ: พุทธสุดโต่ง, สื่อใหม่, ขบวนการลอม

ABSTRACT

Buddhist Extremism Phenomenon in Sri Lanka, Myanmar and Thailand and the Role of New Media

The objectives of this article include to explore the phenomenon of Buddhist Extremism in Sri Lanka, Myanmar and Thailand; and to analyse the role of new media in diffusing the concept of Buddhist Extremism in Sri Lanka, Myanmar and Thailand. The qualitative research using documentary research was adopted to explore this phenomenon.

It is found that the phenomenon of Buddhist Extremism is related to four groups including Bodhu Bala Sena in Sri Lanka, Ma Ba Tha in Myanmar, and World Alliance of Buddhist Leaders (WABL) as well as Buddhist Assembly of each province in Thailand. The acts of violence can be founded in three forms – physical, beliefs, and rhetoric. New media, especially social media, is the significant communication channel to diffuse the concept of Buddhist Extremism, false information and fake news. The change in media landscape empowers users or consumers to be easily create and share false information. More importantly, the technological development of digital media brings about filter bubbles and echo chambers. Thus, information they received will affirm their pre-existing confirmation biases among Buddhists towards Islam as they do not receive other sets of information which are filtered out by the algorithm. The biases are the result from the lack of understanding on the diversity of

religions and culture. The segregation between “us” and “them” leads to the otherness, bringing about the difficulty to learn and accept the diversity of the societies. Therefore, the multicultural society is essential to build up the belief in diversity that can be a tool to help individuals to select, expose and distribute news and information, which can be incorrect, to their social circles. This therefore will help reducing the diffusion of Buddhist Extremism concept in our societies.

Keywords: *Buddhist Extremism, New Media, Fake News*

บทนำ

กระแสของ “การก่อการร้าย” และประเด็น ความสุดโต่ง มีจุดเริ่มต้นหลังเกิดเหตุการณ์ 9/11 ขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ความรุนแรงต่าง ๆ มากมายที่เกี่ยวข้องกับความสุดโต่ง จนกลายเป็นกระแสความสนใจของโลก แม้ว่าในสังคมอเมริกันจะพุ่งเป้าการโจมตีไปที่กลุ่มมุสลิมก่อการร้ายหัวรุนแรง อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่เกี่ยวเนื่องกับลัทธิสุดโต่งทั้งแนวคิด เหตุการณ์ความรุนแรง การสื่อสารเพื่อเผยแพร่แนวคิดนี้ กลับมีผลต่อภูมิภาคเอเชียใต้และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย โดยเฉพาะกลุ่มประเทศสมาชิกบิมสเทค ที่ให้ความสำคัญกับความร่วมมือในด้านการต่อต้านการก่อการร้ายและอาชญากรรมข้ามชาติ อันเป็นหนึ่งในสาขาของความร่วมมือทั้ง 14 สาขาที่ประเทศสมาชิกให้ความสำคัญ

ความริเริ่มแห่งอ่าวเบงกอลสำหรับความร่วมมือหลากหลายสาขาทางวิชาการและเศรษฐกิจ หรือ บิมสเทค (Bay of Bengal Initiative Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation - BIMSTEC) ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 ภายใต้การริเริ่มและผลักดันของประเทศไทย เพื่อเป็นเวทีเชื่อมประสานความร่วมมือระหว่างประเทศไทยและประเทศในภูมิภาคเอเชียใต้ที่อยู่รอบอ่าวเบงกอล โดยมีบังกลาเทศ ศรีลังกา อินเดียและประเทศไทยเป็นประเทศสมาชิกเมื่อแรกก่อตั้ง ต่อมาจึงได้มีเมียนมา เนปาลและภูฏานก็ได้เข้ามาเป็นสมาชิกเพิ่มเติม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ร่วมกันทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และความช่วยเหลือระหว่างประเทศสมาชิก (BIMSTEC Secretariat, 2021)

กลุ่มประเทศสมาชิกบิมสเทคมีความเป็นมาที่แตกต่างทั้งด้านวัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งยุคสมัยหลังอาณานิคมก็ยิ่งทำให้เกิดถึงความแตกต่างและความขัดแย้งมากขึ้น การก่อตัวขึ้นของกลุ่มลัทธิสุดโต่งจึงมีประเด็นที่สลับซับซ้อน ได้รับอิทธิพลจากหลายปัจจัยทั้งศาสนา ชาติพันธุ์ การเมือง

เพศสภาวะ และประเด็นความแตกต่างทางสำนักคิดต่าง ๆ ดังนั้นการทำความเข้าใจสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงประเด็นที่ทำให้เกิดกระแสสุดโต่งหรือกลุ่มหัวรุนแรง อันเป็นภัยคุกคามที่ร้ายแรงต่อความมั่นคงของชาติ

โดยทั่วไปแล้ว เมื่อกล่าวถึงลัทธิสุดโต่ง คนทั่วไปมักจะนึกถึงการกระทำของชาวมุสลิมหรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามที่มีต่อผู้นับถือศาสนาอื่น จนนำไปสู่กระแสเกลียดกลัวอิสลาม หรือ Islamophobia แต่ในความเป็นจริงแล้ว แนวคิดสุดโต่งก็พบในประเทศที่มีประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธเช่นกัน โดยถูกเรียกว่า พุทธสุดโต่ง หรือ Buddhist Extremism ซึ่งประเทศหลักที่เกิดจากเหตุการณ์ความรุนแรงที่ชาวพุทธกระทำต่อผู้นับถือศาสนาอื่น โดยเฉพาะศาสนาอิสลาม ได้แก่ ประเทศศรีลังกา เมียนมา และประเทศไทย ดังเห็นได้จากเหตุการณ์ความรุนแรงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่เป็นระยะ เช่น การก่อการจลาจลในศรีลังกา ด้วยการเผาทำลายศาสนสถานของชาวมุสลิมในปี พ.ศ. 2555 หรือการเผาทำลายร้านค้าของชาวมุสลิมในปี พ.ศ. 2557 การออกกฎหมายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงศาสนาในเมียนมาในปี พ.ศ. 2558 เป็นต้น แม้กระทั่งในประเทศไทยเอง ก็มีการแสดงออกที่สะท้อนลัทธิสุดโต่งด้วย เพียงแต่การกระทำเหล่านั้น รับรู้กันในวงจำกัด เช่นการประท้วงของคนบางกลุ่มในภาคอีสานเพื่อต่อต้านการสร้างมัสยิด เป็นต้น

บทความนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจปรากฏการณ์แนวคิดพุทธสุดโต่งในบริบทของประเทศศรีลังกา เมียนมา และประเทศไทย ที่มีพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของคนในชาติ และเพื่อวิเคราะห์บทบาทของสื่อใหม่ต่อการแพร่กระจายของแนวคิดสุดโต่งในบริบทของประเทศศรีลังกา เมียนมา และประเทศไทย ผ่านการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาเอกสารชั้นต้นที่สำคัญ ได้แก่ สำนวนวรรณกรรม บทความวิจัย บทความวิชาการ รายงานข่าวจากสำนักข่าวทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมไปถึงบทวิเคราะห์สถานการณ์โดยผู้เชี่ยวชาญ โดยกำหนดช่วงเวลาในการศึกษาระหว่าง

ปี พ.ศ. 2555 ถึง พ.ศ. 2563 อันมีเป้าหมายในการศึกษาวิจัยเพื่อหาข้อเท็จจริง รายละเอียดของปรากฏการณ์พุทธศตโด่งใน 3 ประเทศ ที่มีนัยยะสำคัญต่อประเทศไทยและกลุ่มประเทศสมาชิกบิมสเทค ตามแนวทางของการวิจัยเพื่อการค้นหา (Exploratory Research) ที่จะทำให้มีข้อมูลพื้นฐานสำหรับการศึกษาวิจัยต่อยอด ในการสร้างความเข้าใจถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต แก่ สาธารณะชนทั่วไป และเพื่อนำมาปรับใช้กับนโยบายของรัฐในอนาคต

เอกสารที่นำมาใช้ในการศึกษานั้น ต้องเป็นไปตามเกณฑ์การคัดเลือกอย่างน้อย 3 ข้อ ตามแนวทางของ Scott (1990 อ้างถึงใน Ahmed, 2010) ได้แก่ 1) ความจริง (Authenticity) 2) ความถูกต้องน่าเชื่อถือ (Credibility) และ 3) ความเป็นตัวแทน (Representativeness) และ 4) ความหมาย (Meaning) ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ตาม 1) แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสื่อใหม่และสื่อสังคม ที่ Jenkins (2006) เสนอว่าสื่อสังคมเป็นสื่อที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม (Participatory Culture) ที่ให้อำนาจกับผู้ใช้สื่อสามารถผลิตเนื้อหาของตนเอง ทำให้ผู้ใช้สื่อเป็น “Producers” (Bruns, 2005) รวมไปถึงแนวคิดเกี่ยวกับข่าวปลอม ของ Keener (2019) ที่อธิบายว่าข่าวปลอม (หรือข้อมูลผิดเพี้ยน) ใช้ประโยชน์จากอคติเดิมของผู้รับสาร หรือยืนยันความเชื่อเดิมของผู้รับสารผ่านการสื่อสารด้านความรู้สึกที่ส่งผ่านข้อมูลในข่าวปลอม และ 2) แนวคิดด้านจิตวิทยาของผู้รับสาร ได้แก่ แนวคิดความจริงเชิงอารมณ์ (Affective Facts) ของ Massumi (2010) กล่าวคือ คนเรารับรู้ว่าสิ่งใดถูกต้องหรือเป็นความจริง เพราะเรารู้สึกว่ามันเป็นความจริง รวมทั้งแนวคิดเศรษฐศาสตร์ของความสนใจ (Economics of Attention) ของ Richard Lanham (2007) ซึ่งอธิบายว่า การแลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐศาสตร์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากการแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์และข้อมูล ไปสู่การแลกเปลี่ยนความสนใจ เพราะความสนใจ (หรือการต้องการเป็นที่สนใจ) เป็นสิ่งที่หายากในปัจจุบัน

บทความนี้แบ่งออกเป็น 9 ส่วน โดยในส่วนที่ 1 และ 2 เป็นการอธิบายถึงความหมายของพุทธศตโด่งและรูปแบบของการใช้ความรุนแรงของกลุ่มพุทธศตโด่ง

ในประเทศศรีลังกา เมียนมาและประเทศไทย ส่วนที่ 3 เป็นการให้รายละเอียดของกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดพุทธสุดโต่งใน 3 ประเทศ ส่วนที่ 4 และ 5 เป็นการอธิบายรูปแบบของสื่อใหม่ที่ใช้ในการแพร่กระจายแนวคิดพุทธสุดโต่งและวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ทำให้สื่อสังคมมีบทบาทสำคัญในฐานะตัวกระจายข่าวปลอม ส่วนที่ 6 และ 7 เป็นการอธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดกระบวนการชาตินิยมทางศาสนากับปรากฏการณ์พุทธสุดโต่ง และชี้ให้เห็นว่าอคติและการแบ่งแยก เรา และเขา จนนำไปสู่ความเป็นอื่น เป็นเหตุให้ลดทอนการยอมรับความแตกต่างของคนในสังคม อันนำไปสู่ความเป็นพุทธสุดโต่งและความพร้อมที่จะแพร่กระจายข้อมูลเท็จตามความเชื่อและความรู้สึกที่ว่าจริง ของปัจเจกบุคคล ส่วนที่ 8 เป็นการเสนอแนะถึงแนวทางในการแก้ไขและป้องกันการแพร่กระจายแนวคิดพุทธสุดโต่ง และส่วนสุดท้ายคือบทสรุปของบทความวิจัย

ความหมายของสุดโต่ง

จรัล มะลูลีม (2559) นิยามความสุดโต่งไว้ว่า คือกระบวนการที่ปัจเจกบุคคลหรือชุมชนปฏิเสธระบบที่มีอยู่ และ/หรือหมดหวังกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านทางกฎหมาย และกลุ่มคนเหล่านั้นซึ่งเป็นคนส่วนน้อย มักคิดอยู่เสมอว่าจะใช้ความรุนแรงต่อต้านพลเรือนคนอื่น ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความโกรธเคืองของพวกเขา”

แต่ในกรณีของกลุ่มพุทธสุดโต่งนั้น กลับไม่ใช่เป็นการแสดงออกของคนส่วนน้อยในประเทศ ลัทธิพุทธสุดโต่ง เกิดขึ้นในประเทศที่มีผู้นับถือศาสนาพุทธเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ จากการทบทวนวรรณกรรมและรูปแบบการแสดงออกความรุนแรง ผู้วิจัยขอให้ความหมายของคำว่า พุทธสุดโต่ง ว่าเป็นการแสดงออกทั้งทางกายภาพ ความคิดและวาจากรรมของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนบางกลุ่ม ในการต่อต้าน ไม่ยอมรับ ไม่เห็นด้วย เกลียดชัง ผู้ที่นับถือศาสนาอื่น รวมถึงปฏิเสธที่จะปรับตัวให้เข้ากับผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับค่านิยมและนโยบายของตน ซึ่งกลุ่มพุทธสุดโต่งในประเทศศรีลังกา เมียนมา และประเทศไทยนั้น มีการใช้ความรุนแรงหรือต่อต้านชาวมุสลิม

หรือศาสนาอิสลามเป็นหลัก

สำหรับกระแสการแสดงออกถึงการต่อต้านและเกลียดชังชาวมุสลิมในช่วงหลัง 9/11 นี้ เป็นผลมาจากกระแสเกลียดกลัวอิสลาม หรือ Islamophobia ร่วมกับการเสนอข่าวของสื่อมวลชน เกี่ยวกับการใช้ความรุนแรงและผลกระทบของความรุนแรงของกลุ่มอิสลามสุดโต่ง ก็ยิ่งทำให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนบางกลุ่มแสดงออกถึงความเกลียดชังและต่อต้านชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในประเทศหรือชุมชนเดียวกัน ดังเช่นที่เกิดกับประเทศศรีลังกาและเมียนมา รวมถึงประเทศไทยในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ด้วย

แค่ไหนถึงสุดโต่ง : รูปแบบการใช้ความรุนแรง

จากการสำรวจรายงานข่าวและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความรุนแรงของกลุ่มชาวพุทธสุดโต่งในประเทศศรีลังกา เมียนมาและประเทศไทย เพื่อแสดงออกถึงความเกลียดชังและการต่อต้านผู้นับถือศาสนาอื่น ผู้วิจัยสามารถจัดกลุ่มการใช้ความรุนแรงของกลุ่มพุทธสุดโต่งใน 3 รูปแบบ ได้แก่ ความรุนแรงเชิงกายภาพ เชิงแนวคิด และเชิงวาทกรรม ดังนี้

1) ความรุนแรงเชิงกายภาพ

ความรุนแรงเชิงกายภาพเป็นการแสดงออกที่เด่นชัดที่สุดในกลุ่มพุทธสุดโต่ง ไม่ว่าจะเป็นการเดินขบวนต่อต้านในชุมชนต่าง ๆ จนนำไปสู่การใช้ความรุนแรง ทั้งการทำร้ายร่างกายชาวมุสลิม การเผาทำลายอาคารร้านค้า สถานที่ละหมาด ศาสนสถานของชาวมุสลิม การขับไล่ชาวมุสลิมโรฮิงญาในเมียนมา รวมไปถึงสงครามกลางเมืองระหว่างชาวพุทธสิงหลและชาวมุหัมหมัดที่นับถือศาสนาฮินดูในประเทศศรีลังกา

2) ความรุนแรงเชิงแนวคิด

กลุ่มพุทธสุดโต่งแสดงออกถึงความเกลียดชังและต่อต้านผู้นับถือศาสนาอื่นผ่านทางแนวคิดต่าง ๆ เช่น การคว่ำบาตรชาวมุสลิมในศรีลังกา การรณรงค์ต่อต้าน

พิธีกรรมหรือแนวปฏิบัติของคนต่างศาสนา ตั้งแต่ การต่อต้านระบบอาหารฮาลาลของชาวพุทธสิงหลในศรีลังกา รวมทั้งการแต่งกายของชาวมุสลิม (Imtiyaz & Mohamed-Saleem, 2015)

การใช้ความรุนแรงเชิงแนวคิด ยังสะท้อนให้เห็นจากการผลักดันร่างกฎหมายโดยคณะกรรมการเพื่อปกป้องชาติและศาสนา หรือรู้จักกันในนาม มาบาธา (Ma Ba Tha) ในเมียนมา จำนวน 4 ฉบับ ได้แก่ (1) ร่างกฎหมายเกี่ยวกับการเปลี่ยนศาสนา (2) ร่างกฎหมายคู่สมรส (3) ร่างกฎหมายการควบคุมประชากรและด้านสุขภาพ และ (4) ร่างกฎหมายการแต่งงานของหญิงชาวพุทธซึ่งรัฐสภาพม่าได้ผ่านกฎหมายเกี่ยวกับการแต่งงานของหญิงชาวพุทธ ซึ่งกำหนดให้หญิงชาวพุทธที่จะแต่งงานกับชายที่นับถือศาสนาอื่นจะต้องขออนุญาตจากผู้นำชุมชนก่อน (สำนักข่าวชายขอบ, 2558a; สำนักข่าวชายขอบ, 2558b; Taylor, 2018)

3) ความรุนแรงเชิงวาทกรรม

กลุ่มพุทธสุดโต่ง แสดงออกถึงความรุนแรงในเชิงวาทกรรมด้วยข้อความในหลายรูปแบบโดยเฉพาะผ่านการเทศนาและการสื่อสารในสื่อสังคม (Social Media) ต่าง ๆ ซึ่งความรุนแรงเชิงวาทกรรมที่พบจากการสำรวจเอกสารต่าง ๆ ประกอบไปด้วย 4 รูปแบบดังนี้

3.1 การเลือกคำสั่งสอนทางศาสนาที่มีแนวคิดรุนแรง เพื่อนำมาแนวทางให้กับอุดมการณ์ชาตินิยมในกลุ่มของตนเอง ดังกรณีของประเทศศรีลังกา ที่ชาวสิงหลที่นับถือศาสนาพุทธมองว่า ตนเองเป็นศูนย์กลางของประเทศศรีลังกา นำไปสู่ความเป็นชาตินิยมที่กดขี่คนกลุ่มน้อยต่างศาสนา ซึ่งลัทธิชาตินิยมนี้ ก็ยังได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลของนายมหินทา ราชาปักษา (Voice TV, 2556; Fowsar, 2014) หรือพระสงฆ์ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มมาบาธา ชาวพุทธสุดโต่งในเมียนมา โดยเฉพาะพระวีระธู อาชิน ที่ใช้การเทศนาเป็นช่องทางการปลุกระดม สร้างความเกลียดชังด้านศาสนา และยั่วยุให้เกิดความรุนแรงและความแตกแยกในสังคม

การเคลื่อนไหวของกลุ่มพุทธสุดโต่ง ถือว่าการแสดงบทบาททางการเมืองในฐานะผู้ปกป้องศาสนาพุทธ (Guardians of Buddhism) ทั้งในศรีลังกา (Rajapaksha, n.d.) และเมียนมา ดังชื่อของกลุ่มมาบาธา ที่มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “คณะกรรมการเพื่อปกป้องชาติและศาสนา”

3.2 การกล่าวหาผู้นับถือศาสนาอื่นด้วยข้อมูลที่เป็นเท็จ จนไปสู่ความรุนแรงเชิงกายภาพ เช่น

- การพูดถึงศาสนาอิสลามว่าเป็นภัยคุกคามต่อการคงอยู่ของศาสนาพุทธในศรีลังกา โดยยกตัวอย่างกรณีของประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอัฟกานิสถาน ปากีสถาน มาเลเซีย และอินโดนีเซีย ที่เคยเป็นประเทศพุทธมาก่อน แต่โดนอิสลาม “กลืนชาติ” ให้กลายเป็นชาติมุสลิมในปัจจุบัน (Voice TV, 2556; Fowsar, 2014)

- การกล่าวหาว่า ชาวมุสลิมเป็นผู้ก่อให้เกิดความหวาดกลัวและความรุนแรง (Muslims are the agents of fear and violence) โดยกลุ่ม Bodhu Bala Sena (BBS หรือ Buddhist Power Force หรือ The Army of Buddhist Power) และ Sinhala Ravaya ที่พยายามจุดประกายความกลัวในสังคมประเทศศรีลังกา โดยคนกลุ่มนี้ ต้องการรณรงค์เพื่อเรียกร้องหรือชักชวนให้เกิดการต่อต้านชาวมุสลิมที่คุกคามความเชื่อมั่นในอนาคตของชุมชน (soliciting a reaction from Muslims threatens the future of community trust) (Rajapaksha, n.d.)

- การใช้วาทกรรมที่ว่า ชาวพุทธเป็นเหยื่อ (Victims) ของอิสลาม โดยพระเอนดาร์ ชักกา บิวินธา พระสงฆ์ในกลุ่มมาบาธา ได้ยกตัวอย่างถึงสิ่งที่เคยเกิดขึ้นในอินเดีย ที่กลุ่มอิสลามผู้รุกรานบังคับให้คนเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม จึงทำให้กลุ่มมาบาธาเห็นว่า การปราบปรามชาวโรฮิงญาด้วยการใช้ความรุนแรงเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้อันยาวนานเพื่อขับไล่ชาวมุสลิมที่มารุกรานดินแดนชาวพุทธ (คีน, 2560)

- แนวคิดที่ว่า ชาวมุสลิมเป็นภัยคุกคามต่อประเทศชาติ ดังที่พระวีระธู อาชิน ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า ถ้าพวกเรา (ชาวพุทธ) อ่อนแอ ประเทศของเราก็จะกลายเป็นชาติ

มุสลิม (If we are weak, our land will become Muslim) (Fuller, 2013)

- กลุ่ม 969 กล่าวหาว่าพรรคสันนิบาตแห่งชาติเพื่อประชาธิปไตย (National League for Democracy) นำโดยนางออง ซาน ซูจี ซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้านนั้น ถูกครอบครองโดยชาวมุสลิมและไม่สามารถเชื่อถืออีกต่อไปได้ แต่ในความเป็นจริงแล้วประชาชนร้อยละ 90 ของประเทศเมียนมา เป็นชาวพุทธ และชาวมุสลิมก็ไม่มีตัวแทนที่ได้รับเลือกตั้งในรัฐสภาด้วย (Thompson, 2013)

- การกล่าวหาผู้ที่มีความคิดเห็นทางการเมืองที่แตกต่างในช่วงสงครามเย็นในประเทศไทย ด้วยวาทกรรม “ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป ของพระกิตติคุณโด ก็นำไปสู่การใช้ความรุนแรง

3.3 การใช้คำต่าง ๆ เรียกผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ไม่ว่าจะเป็น ศัตรู ดังที่ชาวพุทธสุดโต่งในประเทศศรีลังกา เปลี่ยนถ่ายศัตรูเชิงสัญลักษณ์จากชาวมหิพ ไปที่ชาวมุสลิม ในฐานะที่เป็น ศัตรูที่ใหม่ (Rajapaksha, n.d.) หรือ ชาวมุสลิม คือ “คนนอก (Alien) รวมทั้งพูดถึงศาสนาอิสลาม ว่าคือ ผู้รุกราน (Taylor, 2018) หรือ ผู้บุกรุก (Invasive Islam) (Fuller, 2013)

3.4 การกล่าวอ้างเหตุผลที่มีพื้นฐานจากความเกลียดกลัวอิสลาม (Islamophobia) ซึ่งพบมากในประเทศไทย ดังกรณีของการต่อต้านการสร้างมัสยิดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2559 จนถึงปี 2561 ทั้งในจังหวัดบึงกาฬ มุกดาหาร นครพนม สกลนคร และขอนแก่น โดยผู้ต่อต้านให้เหตุผลหนึ่ง ก็คือ การมีชุมชนคนมุสลิมอาศัยอยู่อาจทำให้เกิดการก่อการร้ายและสร้างความไม่สงบเช่นเดียวกันกับพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น (เดอะ อีสานเรคคอร์ด, 2018)

จะเห็นได้ว่ากลุ่มที่มีแนวคิดพุทธสุดโต่งนั้น เป็นการต่อต้านผู้นับถือศาสนาอิสลามเป็นหลัก พบได้ในประเทศที่มีชาวพุทธเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ เช่น ศรีลังกา เมียนมา และประเทศไทย โดยการแสดงออกด้วยการทำร้ายร่างกายและทรัพย์สิน การต่อต้านแนวคิดหรือแนวปฏิบัติของผู้ต่างศาสนา รวมไปถึงการใช้วาท

กรรมที่รุนแรงกล่าวหาชาวมุสลิม เพื่อต่อต้าน ไม่ยอมรับ รวมไปถึงสร้างความเกลียดชังผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม

การสร้างความเกลียดชังด้วยการใช้วาทกรรมนี้ แม้ว่าดูเผิน ๆ แล้วเป็นประเด็นที่ไม่รุนแรง แต่กลับเป็นประเด็นที่จะต้องให้ความสำคัญ เนื่องจากพระสงฆ์ โดยเฉพาะในประเทศศรีลังกาและเมียนมา เป็นกลุ่มคนได้รับการยอมรับและนับถือจากชาวพุทธ ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้สูงที่กลุ่มชาวพุทธสุดโต่งจะเชื่อฟังและยอมรับแนวคิดของกลุ่มพระสงฆ์สุดโต่งจนนำไปสู่ความรุนแรงด้านอื่น รวมถึงการเติบโตของสื่อใหม่ โดยเฉพาะสื่อสังคม (Social Media) ที่ช่วยแพร่กระจายแนวคิดสุดโต่งและการสร้างความเกลียดชังระหว่างคนต่างศาสนาได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในประเทศไทยที่อาจจะไม่ค่อยมีการแสดงออกถึงความรุนแรงเชิงกายภาพ แต่ความรุนแรงผ่านวาทกรรมนี้มีอยู่ให้เห็นทั่วไป และกระตุ้นให้เกิดการแสดงออกถึงประทุษวาจา (Hate Speech) ต่อผู้นับถือศาสนาอิสลามได้อย่างง่ายดาย

กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดพุทธสุดโต่ง

จากการทบทวนวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบกลุ่มสำคัญที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดพุทธสุดโต่งในประเทศศรีลังกา เมียนมาและประเทศไทย ดังนี้

1) ศรีลังกา

ประเทศศรีลังกา เป็นประเทศที่มีความเคลื่อนไหวของแนวคิดพุทธสุดโต่งอย่างชัดเจน โดยกลุ่มที่มีแนวคิดพุทธสุดโต่งที่มีบทบาทมากที่สุดก็คือ กลุ่ม Bodhu Bala Sena หรือ The Buddhist Power Force (บ้างก็แปลว่า The Army of Buddhist Power) ซึ่งเป็นองค์กรชาตินิยมชาวพุทธสิงหล ที่เป็นแกนนำในการเคลื่อนไหวและเผยแพร่แนวคิดพุทธสุดโต่งในศรีลังกา

กลุ่ม Bodhu Bala Sena หรือBBS เป็นกลุ่มคนที่เป็นเสียงส่วนน้อยในสังคม แต่ก็พยายามจุดประกายความกลัวในสังคม ด้วยการแพร่กระจายข้อความที่ว่า มุสลิม

เป็นผู้จุดประกายความกลัวและความรุนแรง (Rajapaksha, n.d.) โดยกลุ่ม BBS นี้
เป็นผู้นำการชุมนุมในประเทศศรีลังกาอยู่บ่อยครั้ง

กลุ่ม BBS เป็นองค์กรชาตินิยมชาวพุทธสิงหล ก่อตั้งโดยกลุ่มพระสงฆ์ และมี Galagoda Aththe Gnanasara Thero เป็นเลขาธิการองค์กร โดยกลุ่ม BBS มีวิสัยทัศน์ (Vision) คือ การปกป้องพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นหลัง โดยระบุชัดในพันธกิจว่า กลุ่ม BBS เป็นการรวมกลุ่มของภิกษุ ภิกษุณี และพุทธศาสนิกชนทั้งชายและหญิง เพื่อเป็นแกนนำประเทศในการปกป้อง ป้องกันและธำรงไว้ซึ่งคุณค่าทางสังคมของพุทธศาสนิกชนในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลก (Bodu Bela Sena, 2019)

กลุ่ม BBS นี้เป็นกลุ่มที่แยกมาจากพรรคการเมือง Jathika Hela Urumaya (JHU) นอกจากนี้ พระ Galagoda Aththe Gnanasara Thero เอง ก็เคยเป็นผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งในเขตโคลัมโบ ในนามพรรค JHU อีกด้วย กลุ่ม BBS เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงให้เห็นบทบาทของพระสงฆ์ในศรีลังกาในการแพร่กระจายแนวคิดพุทธสุดโต่งในประเทศ

เป้าหมายของกลุ่ม BBS ก็คือต้องการรณรงค์เพื่อเรียกร้องหรือชักชวนให้ชาวสิงหลต่อต้านชาวมุสลิม เพราะเห็นว่า ชาวมุสลิมนั้นคุกคามอนาคตของความเชื่อมั่นของชุมชน (threatens the future of community trust) จริง ๆ แล้ว กลุ่ม BBS นี้ ต่อต้านทั้งศาสนาคริสต์และอิสลาม แต่ในระยะหลัง ๆ หันมาเน้นการต่อต้านผู้นับถือศาสนาอิสลามเป็นหลัก และที่สำคัญกลุ่ม BBS นี้ต้องการให้รัฐบาลและประเทศศรีลังกาปฏิบัติเป็นพิเศษต่อผู้นับถือศาสนาพุทธ รวมทั้งยังกล่าวหารัฐบาลว่ามีการเลือกปฏิบัติเป็นพิเศษต่อชาวมุสลิม สิ่งที่กลุ่ม BBS ต้องการก็คือ ให้ประเทศศรีลังกาเป็นประเทศของชาวพุทธสิงหล ไม่ใช่ประเทศที่มีหลายเชื้อชาติหรือหลายศาสนา

Galagoda Aththe Gnanasara Thero เลขาธิการกลุ่ม BBS เคยให้สัมภาษณ์

ว่า รัฐบาลชุดนี้เป็นรัฐบาลที่จัดตั้งโดยชาวพุทธสิงหล ดังนั้น จึงต้องคงไว้ในฐานะชาวพุทธสิงหล ประเทศศรีลังกาก็ควรจะป็นประเทศของชาวสิงหลและรัฐบาลชาวสิงหล ความเป็นประชาธิปไตยและการยอมรับความหลากหลาย (Pluralistic Values) จะทำลายชนชาติสิงหล (Al. Maeena, 2013)

อย่างไรก็ดี แนวคิดและการกระทำของกลุ่ม BBS ได้รับการประณาม และวิพากษ์วิจารณ์จากนักการเมืองที่มีชื่อเสียงจากทุกพรรคการเมือง ยกเว้นพรรค JHU ที่เป็นพรรคการเมืองที่มีแนวคิดชาตินิยม ที่ต้องการยกระดับศาสนาพุทธให้เป็นศาสนาประจำชาติ รวมถึงต่อต้านการมอบอำนาจให้กับคนกลุ่มน้อยในทุกรูปแบบ (Fowsar, 2014)

นอกจากนี้พระสงฆ์ในประเทศศรีลังกาเอง เช่น Anunayake Bellanwila Wimalaratana Thero ให้สัมภาษณ์ว่า แนวคิดของกลุ่ม BBS ไม่ได้สะท้อนแนวคิดหรือแนวทางชุมชนสงฆ์ทั้งหมดในศรีลังกา (DailyFT, 2013) รวมถึงสภาท้องถิ่นยังผ่านร่างกฎหมายต่อต้านกลุ่มสุดโต่งต่าง ๆ และควบคุม/ตรวจสอบกลุ่ม BBS ในจุดยืนต่อต้านมุสลิม

2) เมียนมา

พระภิกษุถือเป็นกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทในความเคลื่อนไหวต่อต้านและขับไล่ชาวมุสลิมโรฮิงญา ซึ่งกลุ่มพระสงฆ์ที่มีบทบาทมากที่สุดคือกลุ่มมาบาธา (Ma Ba Tha) หรือ คณะกรรมการเพื่อป้องกันเชื้อชาติและศาสนา (Association for Protection of Race and Religion)

จากการสำรวจเอกสาร พบว่าต้นกำเนิดของกลุ่มมาบาธานั้น มีข้อมูลที่แตกต่างกัน บ้างก็ว่า กลุ่มมาบาธา กำเนิดมาจากกลุ่ม 969 ที่นำโดยพระวिरธู อาชิน และในปี พ.ศ. 2556 สมาชิกของกลุ่ม 969 ก็เปลี่ยนชื่อกลุ่มเป็น คณะกรรมการเพื่อป้องกันเชื้อชาติและศาสนา (Association for Protection of Race and Religion) หรือเป็นที่รู้จักกันดีในนามกลุ่มมาบาธา (MOE MOE, 2018) ในขณะที่ข้อมูลบางแหล่ง ก็อธิบาย

ว่ากลุ่มมาบาธา ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ 2557 ในการประชุมพระสงฆ์ที่กรุงมณฑะเลย์ โดยมีเป้าหมายเพื่อปกป้องพุทธศาสนาสายเถรวาทในเมียนมา (Radio Free Asia, 2014; พชรพร พนมวัน ณ อยุธยา, 2560)

ในทัศนะของกลุ่มมาบาธา ความจริงเพียงอย่างเดียวก็คือชาวพุทธเป็นเหยื่อของอิสลาม พระเอนดาร์ ชักกา บิวินธา กล่าวว่า กลุ่มมาบาธาไม่มีปัญหาใด ๆ กับพลเมืองชาวมุสลิมที่เคารพกฎหมาย แต่ต้องไม่ลืมมองย้อนกลับไปถึงสิ่งที่เคยเกิดขึ้นในอินเดีย ที่กลุ่มอิสลามผู้กรรณบังคับให้คนเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม ทำให้พระสงฆ์กลุ่มนี้เห็นว่า การปราบปรามชาวโรฮิงญาอย่างเหี้ยมโหดในตอนนี้เป็นส่วนหนึ่งของ การต่อสู้อันยาวนานเพื่อขับไล่ชาวมุสลิมที่มารุกรานดินแดนชาวพุทธ (คีน, 2017)

นอกจากการต่อต้านและขับไล่ชาวมุสลิมโรฮิงญาแล้ว กลุ่มมาบาธานี้ก็ยังประสบความสำเร็จอย่างสูงที่ทำให้ เติ่ง เสง์ อดีตประธานาธิบดีเมียนมา ผ่านกฎหมายจำนวน 4 ฉบับเกี่ยวกับเชื้อชาติและศาสนา ได้แก่ กฎหมายเกี่ยวกับการเปลี่ยนศาสนาโดยต้องขออนุญาตจากทางการ กฎหมายการมีคู่สมรสเพียงคนเดียว กฎหมายการควบคุมประชากรและด้านสุขภาพ และกฎหมายการแต่งงานข้ามเชื้อชาติของหญิงชาวพุทธ ซึ่งกำหนดให้หญิงชาวพุทธที่จะแต่งงานกับชายที่นับถือศาสนาอื่นจะต้องขออนุญาตจากผู้นำชุมชนก่อน ซึ่งกฎหมายเหล่านี้มุ่งเป้าไปที่ชาวมุสลิมและศาสนาอิสลาม (MOE MOE, 2018)

ถึงแม้ว่าข้อมูลเกี่ยวกับการก่อตั้งกลุ่มมาบาธายังมีความสับสนและแตกต่างกัน แต่สิ่งที่แน่นอนสิ่งหนึ่งก็คือ กลุ่มมาบาธาและกลุ่ม 969 มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เพราะพระวีระธู อาชิน ผู้นำกลุ่ม 969 เข้าร่วมในการประชุมที่กรุงมณฑะเลย์ด้วย นอกจากนี้ ในข่าวที่นำเสนอเกี่ยวกับความรุนแรงของกลุ่มพุทธสุดโต่งในเมียนมา มีทั้งกล่าวถึงกลุ่มมาบาธา และ/หรือกลุ่ม 969 ผ่านพระวีระธู อาชิน ที่เป็นบุคคลหลักในความเคลื่อนไหวนี้ กลุ่ม 969 ซึ่งตามข้อมูลจากเว็บไซต์ของกลุ่ม 969 (www.969movement.org/what-is-969-movement/) ทางกลุ่มอ้างว่า

เป็นกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรมของชาวพุทธและศาสนาพุทธในประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1999 (พ.ศ. 2542) ในประเทศเมียนมา โดย U Kyaw Lwin และในปัจจุบันมีพระวีระธู อาชิน เป็นผู้นำกลุ่ม (ปัจจุบันนี้เว็บไซต์ดังกล่าวไม่สามารถเข้าถึงได้แล้ว)

ชื่อกลุ่ม 969 นั้นมีความหมายถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยตัวเลข 9 แรก คือคุณลักษณะ 9 ประการของพระพุทธเจ้า ตัวเลข 6 หมายถึงคุณลักษณะ 6 ประการของพระธรรม หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และตัวเลข 9 สุดท้าย หมายถึงคุณลักษณะ 9 ประการของพระสงฆ์ (Bookbinder, 2013) โดยหมายเลข 969 นี้ ถือเป็นสัญลักษณ์ของศาสนาพุทธเพิ่มเติมจากพระรัตนตรัยและธรรมจักร

การก่อตั้งกลุ่ม 969 ตามที่ระบุในเว็บไซต์ของกลุ่ม มาจากการขยายตัวของขบวนการใต้ดิน (subversive elements) ที่พยายามยับยั้งหรือหน่วงเหนี่ยวไม่ให้ชาวเมียนมาใช้ชีวิตตามหลักธรรมะ ดังนั้นกลุ่ม 969 จึงต้องการปรับเปลี่ยนสภาพความไม่พึงพอใจของพุทธศาสนิกชน และป้องกันไม่ให้ขบวนการดังกล่าวล้มล้างหรือทำลายวัฒนธรรมประเพณีของชาวเมียนมา

อย่างไรก็ตาม การกระทำของกลุ่ม 969 นั้นเป็นความเคลื่อนไหวเชิงชาตินิยมรุนแรงทำให้ชาวเมียนมาต่อต้านชุมชนชาวมุสลิมรวมถึงธุรกิจของชาวมุสลิม ใช้ความรุนแรงเพื่อต่อต้านชาวมุสลิม โดยเฉพาะกลุ่มโรฮิงญาในเมียนมา โดยทางกลุ่ม 969 โจมตีว่าชาวมุสลิมเป็นชาวต่างชาติ เช่น การไม่ยอมรับว่าชาวโรฮิงญาหรือชาวมุสลิมมีมาแต่เดิมในเมียนมา แต่เป็นกลุ่มคนที่อังกฤษนำเข้ามาสมัยอาณานิคม และยังกล่าวหาอีกว่ากลุ่มชาวต่างชาติพวกนี้ได้ครอบงำเมียนมาในทางเศรษฐกิจและยังมีแผนที่จะครอบงำในทางวัฒนธรรมและการเมือง รวมทั้งมีแผนเอาศาสนาอิสลามมาแทนที่พุทธศาสนา หากชาวพุทธไม่ลุกขึ้นต่อต้านและจัดการกับชาวมุสลิม พวกเขาก็จะ ล้มชาติและพุทธศาสนาก็จะดับสูญ (พชรพร พนมวัน ณ อยุธยา, 2560)

นอกจากนี้ กลุ่ม 969 ยังอ้างว่ากิจกรรมหรือการกระทำของกลุ่ม 969 นี้เป็น

ไปตามหลักการของพระพุทธเจ้าและศาสนาพุทธ โดยผู้นำกลุ่ม 969 พยายามที่จะป้องกันไม่ให้เกิดการใช้ความรุนแรง รวมถึงมีความอดทนอดกลั้น (Tolerant) และพร้อมที่จะมอบความเมตตา ความรัก ให้ที่พึงพิงกับผู้บริสุทธิ์ แต่ในขณะเดียวกัน ก็จะไม่อดทนต่ออาชญากรรม พฤติกรรมที่ผิดศีลธรรม การใช้ความรุนแรงกับกลุ่มทางศาสนา รวมไปถึงการกดขี่ต่อเพศหญิง

เป็นที่รู้กันดีว่าวาระซ่อนเร้นของกลุ่ม 969 ก็คือ ทางกลุ่มมองว่า ศาสนาอิสลามเป็นภัยคุกคามต่อประเทศเมียนมา ดังนั้นพุทธศาสนิกชนจะต้องลุกขึ้นต่อสู้เพื่อปกป้องและรักษาวิถีชีวิตของตนเอง (Thompson, 2013)

ทางกลุ่ม 969 ยังอ้างอีกว่า ทางกลุ่มยอมรับต่อความหลากหลายทางศาสนาที่เป็นแนวปฏิบัติทั่วโลก แต่กลุ่ม 969 ยืนยันในสิทธิทางประชาธิปไตยของประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ ที่จะตัดสินใจถึงนโยบายที่เหมาะสมต่อประเทศชาติ กิจการทางศาสนาและสังคม

เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2560 กลุ่มมาบาธาถูกห้ามให้ดำเนินกิจกรรมใด ๆ และถูกสั่งให้ปลดป้ายชื่อกลุ่มออกจากสำนักงานทั่วประเทศ ทำให้กลุ่มมาบาธา เปลี่ยนชื่อเป็น มูลนิธิการกุศลพุทธธรรม (The Buddha Dhamma Charity Foundation) ซึ่ง Ashin Sopaka โฆษกของมูลนิธิ ยืนยันว่า จะยังคงดำเนินงานต่อไปเพื่อเชื้อชาติและศาสนาของชาวเมียนมา (Thompson, 2013) และก็ยังพบความเชื่อมโยงของมูลนิธินี้กับพระวีระธู อาชิน ดังเห็นได้จากภาพของพระวีระธู อาชินปรากฏทั่วไปในเว็บไซต์ รวมถึงชื่อเว็บไซต์ eng.wirathu.com อีกด้วย

แม้ว่ากลุ่มมาบาธาจะเปลี่ยนชื่อและรูปแบบการดำเนินงานเป็นเชิงการกุศลหรือมูลนิธิ แต่จากคำยืนยันของโฆษกของมูลนิธิที่กล่าวว่า มูลนิธียังคงดำเนินงานเพื่อเชื้อชาติและศาสนาของชาวเมียนมาอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับพระ

วีระธู อาชินยังคงมีบทบาทสำคัญในมูลนิธิใหม่นี้ ดังนั้นสังคมโลกยังคงต้องเฝ้าดูความเคลื่อนไหวของมูลนิธิการกุศลพุทธธรรมในการเผยแพร่แนวคิดพุทธสุด

โต่ง และความเคลื่อนไหวเชิงความรุนแรงต่อกลุ่มคนต่างเชื้อชาติหรือศาสนาอีกหรือไม่ในอนาคต

3) ประเทศไทย

ความเคลื่อนไหวที่สะท้อนแนวคิดพุทธสุดโต่งในประเทศไทยนั้น มีให้เห็นอยู่บ้างด้วยการแสดงออกเชิงวาทกรรม ทั้งการแสดงความคิดเห็นและการส่งต่อข้อมูลที่เป็นเท็จ หรือ Fake News ทางสื่อสังคม แต่ยังไม่พบเหตุการณ์ที่นำไปสู่ความรุนแรงทางกายภาพดังเช่นในประเทศศรีลังกาหรือเมียนมา จากการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารต่าง ๆ พบว่า องค์กรที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาในไทยที่มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดพุทธสุดโต่ง ประกอบไปด้วย 2 องค์กร คือ

3.1 องค์กรผู้นำพุทธโลก (พล.) หรือ World Alliance of Buddhist Leaders (WABL)

องค์กรนี้ก่อตั้งเดือนมกราคม พ.ศ. 2559 โดยมี นายแพทย์พรชัย พิณพวงษ์ ประธานองค์การยุวพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก เป็นประธานผู้ก่อตั้งองค์กรดังกล่าว เหตุที่องค์กรนี้มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดพุทธสุดโต่งก็คือ การจัดพิมพ์มอarangวัล ผู้นำพุทธโลก และการสัมมนาทางวิกฤตพระพุทธศาสนาในเวทีโลก หรือ Crisis in the Buddhist World โดยกิจกรรมดังกล่าวเป็นการจัดร่วมกับองค์การยุวพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (WFB) และเครือข่ายองค์กรพุทธนานาชาติ ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559

องค์กรนี้ มีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มมาบารัว เนื่องจากกลุ่มมาบารัวเคยได้รับรางวัล “ผู้นำพุทธโลก” โดยมีพระวีระธู อาชิน และพระตัวแทนกลุ่มมาบารัว เข้าร่วมงานและรับโล่เกียรตินิยม ที่มีการสลักข้อความว่า “องค์กรเพื่อสันติภาพแห่งมะบะบะบะ” โดยเป็นการมอบรางวัลประเภทองค์กร ซึ่งมีสมเด็จพระพุทธาจารย์ กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร เป็นประธานมอบรางวัล และเชื่อว่า องค์กรผู้นำพุทธโลก มีความเกี่ยวพันกับวัตรธรรมกาย

แต่ทางวัดธรรมกายออกมาปฏิเสธข้อมูลดังกล่าว (ประชาไท, 2559)

การมอบรางวัลนี้ ถูกมองว่าวัดบางแห่งและองค์กรทางศาสนาของไทย ไปรับรองการใช้ความรุนแรงในเมียนมา และ สมฤทธิ ลือชัย นักวิชาการอิสระด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และพุทธศาสนา วิเคราะห์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามผลักดันให้พุทธศาสนาถูกบัญญัติเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญ ทั้ง ๆ ที่เรื่องรัฐและศาสนาควรแยกออกจากกัน (มติชน, 2559)

3.2 สมัชชาชาวพุทธประจำจังหวัด (มีการใช้ชื่อว่า สมัชชาชาวพุทธเพื่อความมั่นคงของชาติ จังหวัด)

ประเทศไทยได้มีการจัดตั้งสมัชชาชาวพุทธประจำจังหวัด เมื่อปี พ.ศ. 2554 โดยสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ขอความร่วมมือจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมการศาสนา สภาอุปัฏฐากสงฆ์ทุกภาคในพระบรมราชูปถัมภ์ ในการจัดตั้งสมัชชาดังกล่าว เพื่อเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา ในโอกาสวันมาฆบูชาปี ๒๕๕๔ เพื่อถวายเป็นพระราชสักการะและพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๘๔ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔ เพื่อสร้างชาวพุทธยุคใหม่ ให้เป็นชาวพุทธที่แท้จริง เป็นชาวพุทธผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน (RYT9.COM, 2555) อย่างไรก็ตาม การค้นหาเพิ่มเติมเกี่ยวกับองค์กรนี้ ไม่ปรากฏข้อมูลเชิงเอกสารเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ พันธกิจหรือบทบาทหน้าที่ขององค์กรนี้แต่อย่างใด

ชื่อของสมัชชาชาวพุทธประจำจังหวัด จะปรากฏในรายงานข่าวต่าง ๆ ที่คัดค้านการสร้างมัสยิดในหลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดขอนแก่น โดยระบุถึงสาเหตุของการคัดค้านว่า เนื่องจากราษฎรในพื้นที่กังวลว่าการสร้างมัสยิดจะเกี่ยวข้องกับการก่อการร้ายและเหตุไม่สงบลักษณะเดียวกับพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ (บ้านเมือง, 2560)

สื่อใหม่ (New Media) : สื่อหลักแพร่กระจายแนวคิดพุทธสุดโต่ง

การแสดงออกถึงความเกลียดชังและการต่อต้านผู้นับถือศาสนาอื่น ของชาวพุทธสุดโต่ง มีทั้งเชิงกายภาพ เชิงแนวคิดและเชิงวาทกรรม ซึ่งการแสดงออกเชิงวาทกรรมนี้ มีอยู่ให้เห็นโดยทั่วไป เนื่องจากการเติบโตของสื่อใหม่ (New Media) โดยเฉพาะสื่อสังคม (Social Media) ที่เป็นสื่อหลักในการช่วยแพร่กระจายแนวคิดสุดโต่ง สร้างความเกลียดชังระหว่างคนต่างศาสนา รวมถึงกระตุ้นให้เกิดการแสดงออกถึงประทุษวาจา (Hate Speech) และอาจนำไปสู่การรวมตัวเพื่อการแสดงความรุนแรงเชิงกายภาพต่อผู้นับถือศาสนาอิสลามได้อย่างง่ายดาย

ผลการทบทวนเอกสารพบว่า สื่อใหม่ที่เป็นช่องทางหลักของการแพร่กระจายแนวคิดพุทธสุดโต่ง ในประเทศศรีลังกา เมียนมา และประเทศไทย มี 2 ช่องทางหลักคือ เว็บไซต์ และ สื่อสังคม

1) เว็บไซต์ (Website)

กลุ่ม Bodu Bala Sena (BBS / Buddhist Power Force หรือ The Army of Buddhist Power) ของประเทศศรีลังกา และ กลุ่ม 969 ของประเทศเมียนมา มีเว็บไซต์ที่สามารถค้นหาได้จาก google โดยกลุ่ม BBS เข้าถึงได้จาก www.bodubal-asena.org ซึ่งมีข้อมูลทั้งข่าวประชาสัมพันธ์ ข้อมูลเกี่ยวกับการประชุม กิจกรรมต่าง ๆ และรายการธรรมะ รวมถึงการสมัครเข้าร่วมกลุ่มและข้อมูลบัญชีธนาคารสำหรับการบริจาคเงินสนับสนุนกลุ่ม BBS อย่างไรก็ดี ข้อมูลส่วนใหญ่ทั้งข้อความและคลิปวิดีโอเป็นภาษาสิงหล แทบจะไม่มีภาษาอังกฤษเลย แต่ทั้งข่าวและคลิปวิดีโอ นั้น สามารถแบ่งปัน (Share) ไปยังสื่อสังคมอย่างเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์และพินเทอร์เรสต์ได้

สำหรับเว็บไซต์ของกลุ่ม 969 สามารถเข้าถึงได้จาก www.969movement.org โดยมีข้อมูลภาษาอังกฤษแบบกระชับเพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มของตนเอง อย่างไรก็ดี เว็บไซต์นี้ไม่สามารถเข้าถึงได้อีกตั้งช่วงกลางเดือนมกราคม พ.ศ. 2562

ส่วนกลุ่มมาบาธา หลังจากที่ถูกห้ามให้ดำเนินกิจกรรมใด ๆ และถูกปลดป้ายชื่อกลุ่มออกจากสำนักงานทั่วประเทศ เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2560 ทางกลุ่มได้เปลี่ยนชื่อไปเป็น มูลนิธิการกุศลพุทธธรรม (The Buddha Dhamma Charity Foundation) (MOE MOE, 2018) และเมื่อค้นหาข้อมูลด้วย The Buddha Dhamma Charity Foundation ผลการค้นหาจาก google search จะนำไปสู่เว็บไซต์ <https://www.eng.wirathu.com> จากข้อมูลในเว็บไซต์ของ มูลนิธิการกุศลพุทธธรรม พบว่า เป็นข้อมูลและข่าวเกี่ยวกับกิจกรรมบริจาคเงินเพื่อการกุศลต่าง ๆ โดยโครงการที่องค์กรดูแล ประกอบไปด้วย โครงการให้การศึกษาโดยไม่มีค่าใช้จ่าย กลุ่มบริจาคเลือด คณะกรรมการช่วยเหลือแรงงานชาวเมียนมา รวมไปถึงโรงเรียนสอนศาสนา และยังพบภาพของพระวีระธู อาชินปรากฏทั่วไปในเว็บไซต์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของมูลนิธิ กับผู้นำกลุ่มมาบาธาที่มีแนวคิดโจมตีชาวมุสลิมในเมียนมา

ในประเทศไทย ก็มีเว็บไซต์ของกลุ่มที่มีแนวคิดพุทธสุดโต่ง คือ <http://www.bknomasjid.com> หรือ www.isannomasjid.com ซึ่งปัจจุบันนี้ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้แล้ว ซึ่งไม่มีข้อมูลปรากฏถึงเหตุของการถูกปิดเว็บไซต์นี้

2) สื่อสังคม (Social Media)

สื่อสังคม ถือว่าเป็นสื่อที่พระสงฆ์และกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดพุทธสุดโต่ง เลือกใช้เป็นช่องทางหลักในการกระจายข้อมูลข่าวสาร และสื่อสารกับกลุ่มคนที่มีแนวคิดเดียวกันทั้งในและต่างประเทศได้ ดังเช่นกรณีของกลุ่ม BBS ใช้สื่อสังคมสื่อสารกับชาวคริสต์ลังกาที่อยู่ต่างประเทศ เพื่อให้มาสนับสนุนการรณรงค์ของ BBS (Rajapaksha, n.d.)

ด้านพระวีระธู อาชิน ผู้นำกลุ่มมาบาธา ใช้เฟซบุ๊กในการโจมตีมุสลิม เผยแพร่ข้อความที่เต็มไปด้วยความเกลียดชังต่อมุสลิมโดยเฉพาะชาวมุสลิมโรฮิงญา โดยเฟซบุ๊กของพระวีระธูมีผู้ติดตามมากกว่าแสนคน แม้ว่าจะได้รับเสียงประณามจากนานาชาติ แต่ชาวพม่าชาตินิยมบนโลกออนไลน์กลับแสดงความชื่นชม แต่เมื่อ

ปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2561 โฆษกของเฟซบุ๊กชี้แจงว่า ทางเฟซบุ๊กได้ปิดเพจของ พระวีระธุดั้งแต่ช่วงปลายเดือนมกราคม ตามนโยบายมาตรฐานของชุมชน (Community) ของเฟซบุ๊ก อย่างไรก็ตาม นายเทย์ เซย์ วิน นักเคลื่อนไหวชาวพม่า ให้ความเห็นว่า การปิดเพจก็ยังไม่ใช่วิธีแก้ไขปัญห เพราะแม้ว่าจะปิดเพจไปแล้วแต่ยังมีวิดีโอและคำเทศน์ที่เต็มไปด้วยความเกลียดชังที่ยังอยู่บนเฟซบุ๊กของผู้อื่น (รวมถึงยูทูบ) และลูกศิษย์ของเขาจะเผยแพร่ต่อไป (ข่าวสด, 28 กุมภาพันธ์ 2561)

ส่วนในประเทศไทยนั้น ก็มีพระสงฆ์บางรูปใช้เฟซบุ๊กเป็นสื่อในการสร้างความเกลียดชังผู้นับถือศาสนาอื่น โดยเฉพาะศาสนาอิสลาม เช่น พระมหากษิชาติ ปุณณจโนโท ที่ใช้เฟซบุ๊กของเขาเรียกร้องให้ผู้ติดตามเผาัมสยิด 1 แห่ง เมื่อพระสงฆ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เสียชีวิต 1 รูป ซึ่งต่อมา เขาก็ถูกจับสึกในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2558 (ประชาไท, 2558; ข่าวสด, 20 กันยายน 2560)

นอกจากนี้ ความเคลื่อนไหวที่สะท้อนแนวคิดพุทธสุดโต่งในประเทศไทยนั้น มีให้เห็นอยู่บ้าง แต่ยังไม่เห็นเหตุการณ์ที่นำไปสู่ความรุนแรงทางกายภาพดังเช่นในประเทศศรีลังกาหรือเมียนมา จะมีแต่การแสดงออกเชิงวาทกรรม ทั้งการแสดงความคิดเห็นผ่านเฟซบุ๊กแฟนเพจที่แสดงออกถึงการต่อต้านผู้นับถือศาสนาอิสลาม เช่น เพจเหนืออิสลามไม่เอาัมสยิด (@IsanNomasjid) โดยมีผู้กดชื่นชอบ (Like) และติดตาม (Follow) มากขึ้นเรื่อย ๆ ดังเห็นได้จากข้อมูล วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2562 มีผู้กดชื่นชอบ 17,697 คน และติดตาม 26,195 คน และเพิ่มเป็น 23,938 คน และ 44,957 คน ตามลำดับ เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2565 นอกจากนี้ยังพบการสื่อสารและการแสดงความคิดเห็นผ่านแอปพลิเคชันไลน์ (LINE) รวมถึงเว็บไซต์พันทิปที่ต่อต้านการสร้างัมสยิดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) รวมทั้งการปลุกกระแสที่มองว่าชาวมุสลิมหรือศาสนาอิสลามเป็นภัยคุกคามต่อวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ในชุมชนอีกด้วย โดยเฉพาะชาวปละมหรือข้อความที่เป็นเท็จต่าง ๆ ที่ถูกส่งผ่านแอปพลิเคชันไลน์มีจำนวนมาก โดยผู้รับข้อความจำนวนมากพร้อมจะส่งต่อข้อมูลอันเป็นเท็จโดยปราศจากการตรวจสอบแหล่งที่มาหรือข้อเท็จจริงใด ๆ ก่อนส่งต่อไปยังเครือข่ายของตน

สื่อสังคม : ตัวกระจายข่าวปลอม (Fake News)

สื่อสังคม (Social Media) เป็นสื่อที่ได้รับความนิยมและผู้คนทั่วโลกก็ใช้เวลากับสื่อสังคมมากขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละวัน ดังจะเห็นได้จากรายงาน Digital 2022 Global Overview Report โดย Kepios (Kemp, 26 January 2022) ที่พบว่า ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2565 มีจำนวนผู้ใช้สื่อสังคมทั่วโลกถึง 4.62 พันล้านคน คิดเป็นร้อยละ 58.4 ของประชากรโลก เพิ่มขึ้นจากปีที่แล้วร้อยละ 10 และมีผู้ใช้สื่อสังคมรายใหม่ถึง 424 ล้านคนในปี พ.ศ. 2564 นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ใช้สื่อสังคมจะใช้เวลาเฉลี่ยวันละ 2 ชั่วโมง 27 นาทีในการเข้าถึงสื่อสังคม

เป็นที่รู้กันดีแล้วว่า สื่อสังคมไม่ใช่สื่อที่ใช้เฉพาะในกลุ่มเด็กหรือเยาวชนคนรุ่นใหม่อีกต่อไป แต่ทุกวันนี้ สื่อสังคมเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คนทั่วไปดังจะเห็นได้จากสถิติการเข้าถึงสื่อสังคมของคนทั่วโลก (Kemp, อ้างแล้ว) ส่งผลให้สื่อสังคมมีอิทธิพลต่อวิธีการและรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ที่ผู้คนมีต่อเพื่อน ครอบครัว เพื่อนร่วมงาน และการเมือง

ความนิยมและความง่ายในการเข้าถึงสื่อสังคม จึงทำให้สื่อสังคมเป็นช่องทางที่สำคัญในการแพร่กระจายข้อมูล ข่าวสารในกลุ่มพุทธศตวรรษที่ 25 เพราะเป็นสื่อที่ผู้ส่งสารสามารถสื่อสารกับผู้รับสารได้โดยตรง และเป็นที่สื่อทุกคนสามารถเป็นผู้ส่งสารได้ ดังนั้นการใช้สื่อสังคม ก็จะไปสู่การเผยแพร่ข้อมูลที่ผิด ๆ จนกลายเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) ได้

การแพร่กระจายของข่าวปลอมยังสามารถอธิบายด้วยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร และสื่อสังคม เพื่อให้เห็นเหตุปัจจัยอื่นที่ทำให้ข้อมูลข่าวสารของกลุ่มพุทธศตวรรษที่ 25 แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วและง่ายดาย โดยสามารถสรุปได้เป็น 3 ปัจจัยดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์สื่อ

ในอดีต สื่อ (Media) ถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ ผู้ที่เข้าถึงสื่อได้มีเฉพาะสื่อมวลชนที่มีอำนาจในการผลิต คัดเลือกและส่งต่อเนื้อหาผ่านสื่อไปยังผู้รับสาร การสื่อสารส่วนใหญ่จะเป็นการสื่อสารทางเดียว การเกิดขึ้นของสื่อสังคมทำให้ภูมิทัศน์ของสื่อเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือสื่อสังคมเป็นสื่อที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม (Participatory Culture) ที่ให้อำนาจกับผู้ใช้สื่อสามารถผลิตเนื้อหาของตนเอง (Jenkins, 2006) ทำให้ผู้ใช้สื่อเป็น Producers (Bruns, 2005) ซึ่งเป็นคำสมของคำว่า Producer ที่หมายถึงผู้ผลิต และ User ที่หมายถึงผู้ใช้ กล่าวคือ ผู้ใช้งานสื่อสังคมนั้น เป็นได้ทั้งผู้ผลิตและเผยแพร่สื่อ และเป็นผู้รับสื่อในคน ๆ เดียวกัน

ดังนั้น เนื้อหาหรือข้อมูลที่ส่งต่อกันผ่านสื่อสังคมสามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ ตามคำนิยามของ Hinton & Hjorth (2013, 55) ได้แก่ เนื้อหาหรือข้อมูลที่ใช้สื่อเป็นผู้ผลิตขึ้นเองแล้วส่งต่อให้กับผู้อื่นในเครือข่ายของตน เรียกว่า User Created Content หรือ UCC แต่ถ้าเนื้อหาหรือข้อมูลนั้นเป็นเนื้อหาที่ผู้อื่นสร้างขึ้น แต่ผู้ใช้สื่อสังคมทำหน้าที่เผยแพร่หรือส่งต่อเนื้อหานั้น เรียกว่า User Generated Content หรือ UGC จากการที่สื่อสังคมเป็นสื่อที่เปิดโอกาสให้ผู้คนทั่วไปสามารถเผยแพร่เนื้อหาหรือข้อมูลได้โดยง่าย จึงทำให้บริบทในการกระจายข้อมูลและการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์หรือแนวคิดต่าง ๆ นั้นเปลี่ยนแปลงไป เพราะปัจเจกบุคคลทั่วไปสามารถสร้างเนื้อหาทั้งในรูปแบบของ UCC และ UGC ได้ด้วยตนเอง และยังการพัฒนาเครื่องมือสื่อสารรวมไปถึงแอปพลิเคชันต่าง ๆ ก็ยังทำให้การสร้างเนื้อหาที่เป็นข้อมูลเท็จเป็นไปได้ง่าย รวดเร็วกว่าเดิม

ความโปร่งใส ความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูลข่าวสารที่น่าเสนอ เป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญของสื่อสังคม เพราะความสะดวกในการผลิตและส่งต่อเนื้อหาทางสื่อสังคม จึงทำให้ผู้ใช้ที่เป็นใครก็ได้สามารถสื่อสารเนื้อหาหรือเรื่องราวต่าง ๆ ตามที่ตนเองเข้าใจและสนใจไปยังสาธารณชน โดยที่ไม่ต้องเปิดเผยตัวตนที่แท้จริง ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดความเข้าใจผิด จนนำไปสู่การใช้ความรุนแรงต่าง ๆ ดังเช่นกรณีของพระวีระธู อาชินที่ใช้เฟซบุ๊กในการเผยแพร่คำเทศน์ที่กระตุ้นความเกลียดชังและการ

ใช้ความรุนแรงกับชาวมุสลิมโดยเฉพาะชาวโรฮิงญาในเมียนมา (Fuller, 2013) แม้ว่าเฟซบุ๊กของพระวິระธู อาชิน จะถูกปิดไปแล้วเมื่อปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2561 แต่ก็ยังมีวิดีโอและคำเทศน์ที่เต็มไปด้วยความเกลียดชังที่ยังอยู่บนเฟซบุ๊ก (รวมถึงยูทูบ) และลูกศิษย์ของเขาจะเผยแพร่ต่อไป (ข่าวสด, 28 กุมภาพันธ์ 2561)

2) ข้อมูลข่าวสารที่สอดคล้องกับอคติหรือความเชื่อเดิมของผู้รับสาร

Keener (2019) อธิบายว่าข่าวปลอม (หรือข้อมูลผิดเพี้ยน) สามารถหลอกลวงผู้คนได้ และถูกส่งต่อกันจนกลายเป็นไวรัล (Viral) ในสังคม ก็ข่าวเหล่านั้นใช้ประโยชน์จากอคติเดิมของผู้รับสาร หรือยืนยันความเชื่อเดิมของผู้รับสารผ่านการสื่อสารด้านความรู้สึกที่ส่งผ่านข้อมูลในข่าวปลอม ไม่ว่าจะเป็น ความกลัว ความกังวลใจ รวมไปถึงความหวังของผู้รับสาร ประกอบกับความไม่สนใจหรือไม่ใส่ใจในรายละเอียดของเรื่อง ๆ นั้นของปัจเจกบุคคล จึงทำให้ข่าวปลอมสามารถชักนำผู้คนไปในทางที่ผิดได้โดยชอบธรรมและง่ายดาย นอกจากนี้อารมณ์หรือความรู้สึก (Affect) มีบทบาทสำคัญในเนื้อหาของข่าวปลอม เพราะอารมณ์หรือความรู้สึกของแต่ละปัจเจกบุคคลจะทำหน้าที่ยืนยันความโน้มเอียงที่มีอยู่เดิม รวมไปถึงการโต้ตอบกับภัยคุกคามที่เรารับรู้ ที่ถูกนำเสนอผ่านข่าวปลอมอีกด้วย

การที่ปัจเจกบุคคลตอบสนองต่อข่าวปลอม เพราะรู้สึกข่าวปลอมนั้นถูกต้องหรือเป็นความจริง (Affective Realities) ซึ่งสามารถอธิบายได้จากแนวคิดความจริงเชิงอารมณ์ (Affective Facts) ของ Massumi (2010) กล่าวคือ คนเรารับรู้ว่ามีสิ่งใดถูกต้องหรือเป็นความจริง เพราะเรารู้สึกว่ามันเป็นความจริง ดังนั้นเมื่อปัจเจกบุคคลรับข่าวสารมาแล้ว “ความรู้สึกว่าจริงที่มีต่อข่าวปลอมก็จะเป็นอุปสรรคไม่ให้เกิดการตรวจสอบข้อมูลก่อนที่จะเชื่อในข่าวปลอม หรือส่งต่อข่าวปลอมให้กับบุคคลต่าง ๆ ในเครือข่ายของตน ดังเช่น การแชร์ภาพและข้อความในสื่อสังคมเกี่ยวกับการใช้ภาพชายและหญิงชาวมุสลิมเป็นภาพประกอบพยานขณะ ค และ ญ หญิงในหนังสือแบบเรียนภาษาไทย (สปริงนิวส์, 15 มิถุนายน 2562) หรือ การแชร์ภาพจดหมาย

ของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ระบุว่า ด่วนที่สุด พร้อมกับข้อความที่อ้างว่า กระทรวงฯ บรรจุวิชาศาสนาอิสลามให้เด็กไทยชาวพุทธเรียนทั่วประเทศ (ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม ประเทศไทย, 3 พฤศจิกายน 2562) ซึ่งทั้งสองเรื่องนั้นถูกส่งต่อในสื่อสังคมจนกลายเป็นกระแสในประเทศไทย นั่นเป็นเพราะเนื้อหานี้กระทบกับความกังวลใจและความกลัวของผู้รับสารกลุ่มหนึ่ง ข้อความเหล่านี้ไปยืนยันอคติเดิมที่มีต่อผู้นับถือศาสนาอิสลาม จนทำให้รู้สึกว่าคุณสมบัติที่ตนได้รับนั้นถูกต้องและเป็นความจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีภาพจดหมายที่มีตราครุฑจากกระทรวงศึกษาธิการประกอบ ก็ยิ่งมั่นใจถึงความถูกต้องของข้อความนั้น ๆ โดยไม่ได้ตรวจสอบหรืออ่านข้อความในจดหมายฉบับนั้น ที่ระบุชัดเจนว่า สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ดำรงโรงเรียนที่เปิดสอนหลักสูตรอิสลามศึกษา เพื่อเตรียมจัดสรรงบประมาณค่าตอบแทนผู้สอน โดยไม่มีเนื้อหาใด ๆ ในจดหมายฉบับนั้นระบุว่าเป็นการบังคับให้ทุกโรงเรียนมีการสอนวิชาอิสลามศึกษาแต่อย่างใด

การส่งต่อข่าวปลอมหรือข้อมูลเท็จผ่านสื่อสังคมไปยังเครือข่ายของตนเอง เพื่อต้องการเรียกร้องความสนใจด้วยการได้รับการกดขึ้นชอบ (Like) ส่งต่อ (Share) หรือข้อความคอมเมนต์ (Comment) ในสื่อสังคมของปัจเจกบุคคล นั้นเป็นเพราะผู้สร้างข่าวปลอมและปัจเจกบุคคลทั่วไป ต่างก็ต้องการเป็นที่สนใจหรือได้รับความสนใจจากสังคมหรือคนในเครือข่ายของตน เนื่องจากสังคมไทยและสังคมโลกอยู่ในยุคที่ให้ความสำคัญกับ ความสนใจ ตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์ ของความสนใจ (Economics of Attention) ของ Richard Lanham (2007) ซึ่งอธิบายว่า การแลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐศาสตร์ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว จากเดิมที่ให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์และข้อมูล ไปสู่การแลกเปลี่ยนของความสนใจ หรือการสร้างความสนใจที่จะนำไปสู่การเปิดรับข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากปัจจุบันนี้ ข้อมูลข่าวสารมีมากมายแต่ความสนใจ (หรือการต้องการเป็นที่สนใจ) กลายเป็นสิ่งที่หายาก ดังนั้น ข้อมูลในข่าวปลอมจึงสามารถเรียกความสนใจจากปัจเจกบุคคลได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งข่าวปลอมในสื่อสังคม ซึ่งเป็นสื่อที่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารเลือกรับสารตามความสนใจ ก็ยิ่ง

จะรับข่าวสารที่ไปยืนยันความเชื่อหรืออคติเดิมที่เคยมีอยู่ของปัจเจกบุคคล

3) พัฒนาการด้านเทคโนโลยีของสื่อดิจิทัล

เมื่อปัจเจกบุคคลเปิดรับข้อมูลข่าวสารที่ที่เป็นไปในแนวทางเดียวกับความเชื่อหรืออคติเดิมบ่อย ๆ แล้ว ก็จะทำให้เกิดภาวะตัวกรองฟองสบู่ (Filter Bubbles) ที่อัลกอริทึม (Algorithm) หรือระบบการทำงานของสื่อสังคมก็จะคัดกรองเฉพาะข้อมูลข่าวสารที่คล้าย ๆ กันมาแสดงผลให้ปัจเจกบุคคลมองเห็นหรือได้รับข้อมูลข่าวสารที่ยืนยันความคิดเห็นของพวกเขา และตัวกรองฟองสบู่นี้ก็จะมีโอกาสที่จะเห็นหรือได้รับข้อมูลข่าวสารที่ตรงข้ามกับความคิดเห็นของพวกเขาเช่นกัน (Pariser, 2012) การพัฒนาด้านเทคโนโลยีของสื่อสังคม ที่ต้องการคัดกรองเฉพาะข้อมูลที่ปัจเจกบุคคลสนใจหรือน่าจะสนใจ ยังทำให้เกิดภาวะห้องแห่งเสียงสะท้อน (Echo Chamber) เพราะปัจเจกบุคคลมองเห็นและรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่สอดคล้องกับความคิดของตน ทำให้ตัดสินใจว่าความเชื่อของตนเองนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือเป็นความจริงเพียงหนึ่งเดียว จนไม่คิดที่จะตั้งคำถามกับความเชื่อหรือข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ และไม่ตระหนักว่า อาจจะมีหรือยังมีชุดความคิดอื่นที่แตกต่างจากตนอยู่ในสังคมนี้

การเติบโตของการใช้งานสื่อสังคม จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการสร้างกระแสพุทธสุดโต่ง รวมไปถึงการขยายผลแนวคิดนี้ ทำให้เกิดการนัดหมายรวมตัวและนำไปสู่ความรุนแรงเชิงกายภาพ หรือ การแสดงความคิดเห็นบนพื้นฐานของข้อมูลที่มีน้อยนิด หรือความเข้าใจในโลกที่มีน้อยนิด จนนำไปสู่ความรุนแรงเชิงวาทกรรมและประทุษวาจา (Hate Speech) ด้วย

การแสดงออกถึงความรุนแรงเชิงวาทกรรมในกลุ่มชาวพุทธสุดโต่ง หรือกลุ่มคนทั่วไปที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างคนต่างศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพุทธและอิสลาม เกิดจากความสามารถในการเข้าถึงและแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อสังคม โดยไม่ต้องเปิดเผยตัวตนที่แท้จริง และบางครั้งข้อมูลหรือความคิดเห็นอาจจะไม่ใช่ข้อเท็จจริง แต่เป็นการยุยงปลุกปั่นกันในสื่อสังคม ดังที่ตัวแทนชาวพุทธใน 3 จังหวัดชายแดน

ภาคใต้ให้เห็น (พิมพ์วิศรา, 21 พฤษภาคม 2559) หรือที่ สารธรรม (2560) เขียนบล็อกส่วนตัว เผยแพร่เนื้อหาที่เป็นความคิดเห็นของชาวมุสลิมที่ต่อต้านการสร้างพุทธมณฑลที่ปัตตานี และความไม่พอใจที่มีการคัดค้านการสร้างมัสยิดที่มุกดาหาร มาเผยแพร่และเปรียบเทียบ เพื่อกระตุ้นให้ชาวพุทธเกิดความไม่พอใจ และนำไปสู่การแสดงออกถึงความรุนแรงทางวาทกรรมต่อต้านชาวมุสลิม

พุทธสุดโต่ง : ศาสนาหรือชาตินิยม

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งสันติ เหตุใดจึงใช้ความรุนแรงหรือมีแนวความคิดแบบสุดโต่งได้ นอกจากนี้ หากผู้นับถือศาสนาพุทธหรืออิสลามกระทำรุนแรง จะถูกเรียกว่าเป็นกลุ่มพุทธสุดโต่งหรืออิสลามสุดโต่ง แต่เหตุใดจึงไม่มีใครกล่าวถึงกระทำรุนแรงของผู้นับถือศาสนาคริสต์ที่มีต่อผู้นับถือศาสนาอื่นว่าเป็นคริสต์สุดโต่งบ้าง

ข้อสงสัยนี้ นำผู้วิจัยไปสู่คำถามว่าการกระทำรุนแรงหรือสุดโต่งถูกทำให้เกี่ยวข้องกับศาสนาได้อย่างไร เมื่อย้อนกลับไปทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดพุทธสุดโต่งในมุมมองของประวัติศาสตร์และการเมืองของประเทศศรีลังกาและเมียนมาจากเอกสารต่าง ๆ จนนำไปสู่ข้อเสนอสำคัญประการหนึ่งนั่นคือ การแสดงความรุนแรงของชาวพุทธในศรีลังกาหรือเมียนมานั้น คือการแสดงออกทางแนวคิดชาตินิยม (Nationalism) ของคนในประเทศ มากกว่าที่จะเป็นการแสดงออกถึงความรุนแรงทางแนวคิดเชิงศาสนา ดังคำอธิบายต่อไปนี้

1) พุทธศาสนาถูกใช้เป็นคำจำกัดความอัตลักษณ์ของประเทศหลังรับเอกราช

ความคล้ายคลึงกันประการหนึ่งของประเทศศรีลังกาและเมียนมา คือทั้งสองประเทศเคยเป็นเมืองขึ้นของสหราชอาณาจักรมาก่อน เมื่อทั้งสองประเทศได้รับเอกราช ก็มีความพยายามในการสร้างและ/หรือฟื้นฟูอัตลักษณ์ของประเทศหรือคนในประเทศของตนเอง โดยการนำพุทธศาสนา (หรือความเป็นพุทธ) มาเป็นสัญลักษณ์และคำจำกัดความอัตลักษณ์ของความเป็นชาติ เกิดการผูกฐาติเข้ากับศาสนา กลุ่มคนที่สนับสนุนแนวคิดนี้ ถูกเรียกว่าพุทธชาตินิยม และเมื่อกลุ่ม

คนกลุ่มนี้มีอำนาจในการปกครอง ก็ย่อมกระทบกับพื้นที่ทั้งทางกายภาพ ทางความคิดและการเมืองของผู้ที่มีความเชื่อที่แตกต่าง จนอาจนำไปสู่การล่องละเมิดสิทธิในที่สุด (พชรพร พนมวัน ณ อยุธยา, 13 สิงหาคม 2560)

2) พุทธศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมือของนักการเมือง

สิ่งที่เป็นผลต่อเนื่องจากการนำพุทธศาสนาไปใช้จำกัดความของอัตลักษณ์ของความเป็นชาติ ก็คือพุทธศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของนักการเมืองของทั้งประเทศศรีลังกาและเมียนมาเพื่อให้ชนะการเลือกตั้ง ดังจะเห็นได้จากสองเหตุการณ์สำคัญของประเทศศรีลังกาและเมียนมาที่นำพุทธศาสนามาเกี่ยวข้องกับการนโยบายในการหาเสียง เขตชูพุทธศาสนาเหนือศาสนาอื่นในชาติ จนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างคนต่างศาสนาและกระแสชาตินิยม

นายโซโลมอน บันดาไนเยเก นักการเมืองคนสำคัญของประเทศศรีลังกา เปลี่ยนการนับถือศาสนาจากศาสนาคริสต์มาเป็นศาสนาพุทธเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากชาวพุทธในศรีลังกา และใช้วาระพุทธชยันตีหรือกิ่งพุทธกาลในปี ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มิพลังในการกำหนดการเมืองพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมือง จนทำให้ก้าวขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีของประเทศศรีลังกาได้ หลังจากนั้นจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรม ให้ความสำคัญเรื่องของพุทธศาสนา ปรับปรุงโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จัดตั้งคณะกรรมการพุทธศาสนา ยกระดับวิทยาลัยสงฆ์เป็นมหาวิทยาลัย รวมไปถึงความพยายามในการออกกฎหมายกำหนดให้ภาษาสิงหลเป็นภาษาราชการ สิ่งเหล่านี้เป็นจุดสำคัญของการเมืองพุทธศาสนาที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชาวสิงหลและชาวทมิฬ รวมไปถึงลัทธิชาตินิยมด้วย (ปริดี หงษ์สดัน, 2562)

นอกจากนี้ วาระพุทธชยันตีก็ยังมีบทบาทสำคัญในประเทศเมียนมาเช่นกัน โดย อู นู (รัฐมนตรีคนแรกของพม่า 3 สมัย) ใช้ศาสนาให้เป็นเครื่องมือเพื่อให้ชนะการเลือกตั้ง ด้วยการชูประเด็นให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ แม้ว่าความ

พยายามนี้จะถูกคัดค้านจากหลายฝ่าย รวมทั้งคนในพรรค AFPFL (Anti-Fascist Peoples Freedom League) พรรคชาตินิยมที่ใหญ่ที่สุดในยุคก่อนและหลังพม่าได้รับเอกราช แต่ อนุ ก็สามารถผลักดันการแก้รัฐธรรมนูญจนสำเร็จ พุทธศาสนาได้รับการบัญญัติให้เป็นศาสนาประจำชาติ เมื่อปลายเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1961 แม้ว่าปัจจุบันนี้ รัฐบาลทหารของเมียนมา จะแยกการเมืองออกจากศาสนา แต่นักการเมืองและนายพลในกองทัพพม่า ยังคงใช้พุทธศาสนาเพื่อเรียกคะแนนนิยมจากชาวพุทธในพม่าเช่นเดิม (ลลิตา หาญวงษ์, 2562)

3) ศาสนาพุทธถูกระบุให้เป็นศาสนาประจำชาติ จนผลักดันให้เกิดความเป็นอื่น

กระแสชาตินิยมที่ผุดผื่นได้นำศาสนามาเป็นข้ออ้างในการสร้างความรุนแรงขึ้นโดยอ้างว่า การทำสงครามกับศาสนาอื่นนั้นเป็นการปกป้องตนเองและทำให้โลกถูกวิฤและเป็นไปตามทางของศาสนาของตนในลักษณะที่ตนมองว่าดีที่สุด โดยเอา ภาษา ศาสนา ความคิดทางชาติพันธุ์ และอัตลักษณ์ที่ตนเชื่อหรือปฏิบัติมาเป็นเอกลักษณ์ของชาติ แนวคิดลักษณะนี้ไม่ต่างอะไรกับกลุ่มหัวรุนแรงของศาสนาคริสต์เช่นกลุ่ม Klu Klux Klan ในสหรัฐอเมริกาที่เชื่อเรื่องความยิ่งใหญ่ของคนผิวขาวหรือศาสนาคริสต์ และออกทำร้ายคนต่างชาติพันธุ์และศาสนาหรือกลุ่มไอซิชหรืออัลกออิดะฮ์ (พชรพร พนมวัน ณ อยุธยา, 13 สิงหาคม 2560)

ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากข้อมูลต่าง ๆ ข้างต้นแล้วอาจสรุปได้ว่า ความเป็นพุทธสุดโต่ง คือความเป็น ชาตินิยม (Nationalism) ซึ่งพุทธสุดโต่งพบในประเทศศรีลังกาและเมียนมา ซึ่งเป็นประเทศที่มีผู้คนนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลัก และหากจะให้ชัดเจน คือประเทศที่ระบุในรัฐธรรมนูญว่าศาสนาพุทธคือศาสนาประจำชาติ

ประเทศศรีลังกาและเมียนมา ระบุศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไว้ในรัฐธรรมนูญ การผูกโยงรัฐกับศาสนาพุทธ ทำให้พุทธศาสนาอยู่เหนือสิ่งอื่นใด

และยังให้ความสำคัญกับพระภิกษุ รวมถึงองค์กรของพระสงฆ์อีกด้วย ในขณะที่เดียวกัน ยิ่งเกิดการเลือกปฏิบัติต่อผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยของแต่ละประเทศ เท่ากับทำให้เกิดความแบ่งแยกระหว่างเรา และ เขา พร้อมกับมองว่า เขา คือ คนอื่นที่ไม่เหมือนเรา

Ollapally (2008) อธิบายว่าในช่วงที่ประเทศศรีลังกาได้รับเอกราชใหม่ ๆ แม้ว่าจะมีการตั้งพรรคการเมืองที่อิงกับศาสนาและชาติพันธุ์ของผู้ก่อตั้งหรือสมาชิกพรรค แต่ก็ไม่ได้มีแนวคิดที่ต้องการจะแบ่งแยกกลุ่มคนหรือการปกครองตามกลุ่มศาสนาอย่างชัดเจน พรรคการเมืองที่มาจากทั้ง 2 ชาติพันธุ์ ต่างก็ทำงานร่วมกันเพื่อนโยบายของชาติ และแม้ว่านักการเมืองส่วนใหญ่จะเป็นชาวพุทธสิงหล แต่ก็ยังมีเป้าหมายที่ต้องการให้ศรีลังกา มีการปกครองแบบฆราวาสนิยม ที่รับฟังและตอบสนองความต้องการของคนส่วนน้อยของสังคม

แต่ปัจจุบันนี้ แนวคิดฆราวาสนิยมในศรีลังกา ได้เสื่อมถอยลงไป กลุ่มชาวพุทธสุดโต่ง พยายามทำให้ศรีลังกา

เป็นรัฐที่อิงศาสนาพุทธ ซึ่ง อิมติยาซ ยูสุฟ (Imtiyaz Yusuf) (2552 อ้างถึงใน จรัล มะลูลีม, 2559) อธิบายว่า มันคือกระบวนการชาตินิยมทางศาสนา (Religion-nationalist) ที่กลุ่มชาตินิยมชาวพุทธทั้งในศรีลังกาและเมียนมา พยายามแสวงหารัฐที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของศาสนา กีดกันผู้ที่คิดต่างและนับถือต่างออกไป รวมทั้งใช้การตีความศาสนาในทางการเมือง นั่นคือ แสวงหารัฐที่มีศาสนาเป็นพื้นฐานอุดมการณ์ของรัฐ

กระบวนการชาตินิยมทางศาสนานี้ จะทำให้เกิดรัฐอิงศาสนา และนำไปสู่การใช้ความรุนแรงกับกลุ่มคนที่คิดต่างและนับถือต่างจากชาวพุทธ ดังจะเห็นได้จากปัญหาความรุนแรงในศรีลังกา เมียนมา และประเทศไทยที่ไม่ยอมรับชาวมุสลิม เพราะกลุ่มสุดโต่งจะไม่เคารพสิทธิมนุษยชนและปฏิเสธเสรีภาพ (Imtiyaz Yusuf) (2552 อ้างถึงใน จรัล มะลูลีม, 2559)

แนวคิดกระบวนการชาตินิยมทางศาสนาสามารถพบในประเทศไทยเช่นกัน โดยเห็นได้ชัดเมื่อปี พ.ศ. 2555 ในการประชุมสมัชชาชาวพุทธแห่งชาติ เรื่อง พระพุทธศาสนากับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาประเทศไทย ที่จัดโดยสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยคณะกรรมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งในประชุมครั้งนั้น ได้การแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะให้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ” (สภาที่ปรึกษา จัดการประชุมสมัชชาชาวพุทธแห่งชาติ เรื่อง พระพุทธศาสนากับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาประเทศไทย, 13 มิถุนายน 2555) โดยคณะรัฐมนตรีมีมติรับทราบความเห็นและข้อเสนอแนะของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมและประเทศชาติ” เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2556 ที่ระบุไว้ชัดเจนว่า รัฐบาลควรดำเนินการทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาควบคู่กันไปด้วย โดยสนับสนุนให้มีการบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับใหม่ว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ” (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2556)

อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะผลักดันให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญไทย ตั้งแต่การร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540, พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2560 ตามคำเรียกร้องของกลุ่มพระสงฆ์และฆราวาสชาวพุทธไม่ประสบความสำเร็จ (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2562)

ความพยายามในการเชื่อมโยงศาสนาพุทธกับความเป็นชาติไทยยังเกิดขึ้นอยู่เป็นระยะ โดยเหตุการณ์ที่ล่าสุดที่เป็นข่าวใหญ่ในสังคมไทย ก็คือกรณีของภาพวาดทัศนประกอบเพลงชาติไทย ที่จัดทำขึ้นใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2562 โดยสมาคมปกป้องพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทยและกลุ่มชาวพุทธพลังแผ่นดินได้เรียกร้องให้ระงับการใช้เพลงชาติ ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2562 ไว้เป็นการชั่วคราว โดยเหตุผลว่า ขาดสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ทั้งวัดและพระสงฆ์ แต่กลับมีภาพของผู้นำศาสนาอื่น โดยทั้งสองกลุ่มนี้อ้างว่า เป็นการจงใจบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาทาง

หนึ่ง (ข่าวสด, 15 พฤษภาคม 2562; ประชาไท, 18 พฤษภาคม 2562)

การเรียกร้องดังกล่าว นำไปสู่การปรับแก้ไขวิถีทัศน์เพลงชาติไทย โดยเพิ่ม พระพุทธรูปองค์ใหญ่ กิจกรรมวันวิสาขบูชา พระบิณฑบาตร นอกจากนี้ นางพัชรารามณ์ อินทริยงค์ ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีฯ ไม่อยากให้ไปมองว่ามีความแบ่งแยกทางศาสนา เพราะชาวไทยอยู่ร่วมกันแบบพหุสังคมภายใต้พระบรมโพธิสมภาร (Voice Online, 21 พฤษภาคม 2562)

แม้ว่าประเทศไทยไม่ได้ระบุว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติก็ตาม แต่การแบ่งแยกเรา และ เขา ระหว่างพุทธศาสนิกชนและผู้ที่นับถือศาสนาอื่น สะท้อนผ่านคำให้สัมภาษณ์ของ พาศิกา สุวจันท์ นายกสมาคมปกป้องพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ที่ว่า

“ประเด็นนี้ ถ้าจะว่าไปคนที่แย้งไม่ได้ไม่พอใจเรื่องที่มีภาพของศาสนาอื่นมาอยู่ในฉากด้วย แต่ประเด็นคือภาพที่แสดงความเป็นศาสนาพุทธน้อยไป น้อยไปจนกระทั่งมันไม่เห็นแล้วว่า ประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ทั้ง ๆ ที่โดยพฤตินัยเป็นเหมือนศาสนาประจำชาติ โดยสัดส่วนประชากรชาวพุทธก็เยอะกว่า”

(ข่าวสด, 15 พฤษภาคม 2562)

ความอคติและความเป็นอื่นหนึ่งในเหตุสู่ความเป็นพุทธสุดโต่ง

กระแสการต่อต้านชาวมุสลิม หรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม อาจเกิดจากความอคติของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อชาวมุสลิมท่ามกลางกระแสเกลียดกลัวอิสลาม (Islamophobia) ซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์ (15 กุมภาพันธ์ 2559) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างคน 2 ศาสนา ว่ามีเหตุมาจากอคติต่อมุสลิม มากกว่าความรู้ความเข้าใจในศาสนาอิสลามอย่างจริงจัง ข้อนี้ไม่น่าตกใจอะไร คนไทยต่อต้านกันและกันด้วยอคติมากกว่าความรู้ความเข้าใจตลอดมา”

กรณีเพลงชาติไทยฉบับปรับปรุง ยังมีการจับผิดที่สะท้อนให้เห็นถึงความมีอคติต่อผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ดังที่กลุ่มชาวพุทธพลังแผ่นดินยังขยายความเพิ่มเติมเกี่ยวกับการใช้ภาพของชาวมุสลิมรวมทั้งภาพที่สะท้อนถึงศาสนาอิสลามในวิดิทัศน์

“ในขณะที่เดียวกัน กลับนำเอกลักษณ์ของศาสนาอิสลามขึ้นมาเป็นเรื่องเด่นในวิดิทัศน์ดังกล่าว เพราะหลังจากเพลงชาติดังขึ้น ก็จะเป็นภาพของนักศึกษามุสลิมยืนร้องเพลง มีสัญลักษณ์ของมุสลิมอยู่ด้านหลัง 2 ชุ่ม ต่อมาเป็นผู้นำศาสนาอิสลามยืนร้องเพลงอยู่หน้ามัสยิด และมีคนมุสลิมยืนเคารพในเรือประมง ... เข้าข่ายผิดรัฐธรรมนูญมาตรา 67 ในการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนา ในรูปแบบหนึ่งด้วย”

(ประชาไท, 18 พฤษภาคม 2562)

ในเรื่องของความมีอคติของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อชาวมุสลิมนั้น หากเชื่อมโยงกับคำอธิบายของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (15 กุมภาพันธ์ 2559) ที่ให้ความเห็นต่อกรณีชาวไทยพุทธทางภาคเหนือต่อต้านการก่อสร้างมัสยิดและนิคมอุตสาหกรรมฮาลาล โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์อธิบายถึงความมีอคติ ว่าเกิดจากความรู้สึกลัวถูกคุกคามจากความเป็นอื่นเพราะศาสนาอิสลาม ถูกทำให้เป็นอื่นได้ง่าย มีการแบ่งแยก เขา และ เรา สิ่งใดที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลาม ด้วยเหตุนี้ สิ่งใดที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลาม จึงถูกใช้ต่อต้าน โดยนิธิ เอียวศรีวงศ์ วิเคราะห์ถึงการความมีอคติต่อศาสนาอิสลามว่าเกิดจากความอ่อนแอของพุทธศาสนาในสังคมไทย จึงต้องหาทางปกป้องพุทธศาสนาด้วยการโทษศาสนาอื่น เป็นการปลอบใจกันและกันว่าเรายังเข้มแข็งอยู่ จนทำให้เกิดการตั้งตนเป็นปฏิปักษ์กับศาสนาอื่น เพราะศาสนาของตนอ่อนแอ สงสัยในศาสนาของตนเอง หรือมองไม่เห็นคุณค่าของศาสนาของตนเอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 15 กุมภาพันธ์ 2559)

ความอคติต่อผู้นับถือศาสนาอิสลาม ยังแสดงออกผ่านความไม่พอใจในกรณีที่ “กลุ่มดะวะห์” หรือชาวไทยมุสลิมที่ไปร่วมชุมนุมของผู้เผยแพร่ศาสนาที่อินโดนีเซีย พบว่าติดเชื้อโควิด-19 จำนวนมาก และมีการเผยแพร่คลิปคลิปชาวไทยมุสลิมกลุ่มนี้อยู่ระหว่างรอเดินทางกลับ พักที่บ้านหลังหนึ่ง ในกรุงจาการ์ตา อินโดนีเซีย ใช้ชีวิตตามปกติ ไม่ได้สวมใส่หน้ากากอนามัย ไม่ได้เว้นระยะห่างทางสังคม มีการดื่มน้ำชาและรับประทานอาหารในสำหรับเดียวกัน (เรื่องเล่าเช้านี้, 9 เมษายน 2563) โดยคอมเมนต์ (Comment) ในคลิปยูทูบของรายการดังกล่าว (เรื่องเล่าเช้านี้ ปิอีซี-เทโร, 8 เมษายน 2563) เป็นความรุนแรงเชิงวาทกรรมที่แสดงถึงความรังเกียจและอคติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นอย่างชัดเจน และยังมีการโพสต์ข้อความในสื่อสังคมที่เผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จ และให้ร้ายญาติและครอบครัวของกลุ่มดะวะห์ ที่จังหวัดสตูล จนทำให้คนในหมู่บ้านและชุมชนเข้าใจผิด กลายเป็นความรังเกียจและเหยียดหยามครอบครัวของกลุ่มดะวะห์ (INN News, 9 เมษายน 2563)

เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นเพียงตัวอย่างเพียงส่วนน้อยของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย แต่ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ถึงความไม่เข้าใจของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อผู้นับถือศาสนาอิสลาม จนนำไปสู่ความมีอคติต่อผู้อื่น และพร้อมที่จะสร้างและส่งต่อข้อมูลที่เป็นเท็จ จนนำไปสู่ความขัดแย้ง ความเกลียดชัง ระหว่างคนสองศาสนาได้อย่างง่ายดาย

ข้อเสนอแนะ: การยอมรับในความต่าง คือพื้นฐานของความเข้าใจ

การแสดงออกความรุนแรงผ่านทางวาทกรรม เป็นรูปแบบการแสดงออกที่พบเห็นมากที่สุดในกลุ่มคนที่มีแนวคิดพุทธสุดโต่ง ด้วยการปล่อยข้อมูลที่เป็นเท็จผ่านสื่อสังคม ทั้งการเลือกคำสั่งสอนทางศาสนาที่มีแนวคิดรุนแรงมาใช้ประกอบการปลุกกระตม หรือการกล่าวหาผู้นับถือศาสนาอื่นด้วยข้อมูลที่เป็นเท็จและการใช้ข่าวปลอม (Fake News) จนนำไปสู่ความรุนแรงทางกายภาพ และกระตุ้นให้

เกิดการแสดงออกถึงประทุษวาจา (Hate Speech) ต่อผู้นับถือศาสนาอิสลามได้อย่างง่ายดาย

ปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วาทกรรมของกลุ่มที่มีแนวคิดพุทธสุดโต่งได้รับการเชื่อถือจากประชาชนทั่วไป ก็คือ การขาดความเข้าใจ ขาดภูมิคุ้มกัน และมีอคติต่อผู้นับถือศาสนาอื่น โดยเฉพาะศาสนาอิสลาม ทำให้ประชาชนเหล่านี้พร้อมที่จะเชื่อข่าวปลอม ข้อมูลเท็จที่ส่งต่อกันในสื่อสังคม

กลุ่มคนที่มีแนวคิดชาตินิยมในสังคมนั้น เป็นเพียงกลุ่มคนส่วนหนึ่งของสังคม แต่พร้อมที่จะทำให้คนส่วนใหญ่ในสังคมเข้าใจผิดต่อผู้นับถือศาสนาอื่น ดังนั้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับคนในสังคมเป็นสิ่งที่จำเป็น โดยเฉพาะในเรื่องการยอมรับถึงความแตกต่างทางชาติพันธุ์และศาสนา ความเข้าใจพื้นฐานเรื่องความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ รวมทั้งความอดทนต่อความแตกต่างของคนในสังคม อย่างน้อย ก็ต้องเข้าใจสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์คนที่ระบุในรัฐธรรมนูญไทย ว่าทุกคนมีสิทธิในการใช้ชีวิต นับถือศาสนา แสดงออกถึงศาสนาตัวเอง รวมถึงการเข้าใจถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนทุกคนทุกกลุ่ม

การยอมรับในความแตกต่างกันของมนุษย์ทุกคนในสังคมนั้น ถือว่าเป็นการยอมรับในสิทธิขั้นพื้นฐานตามหลักปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (กรมองค์การระหว่างประเทศ, 2551) ซึ่งระบุไว้ชัดเจนในข้อที่ 1 ว่ามนุษย์ทั้งปวงเกิดมามีอิสระและเสมอภาคกันในศักดิ์ศรีและสิทธิ ต่างในตนมีเหตุผลและมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันด้วยจิตวิญญานแห่งภราดรภาพ (กรมองค์การระหว่างประเทศ, 2551, น. 20) และที่สำคัญที่สุดคือ ข้อ 18 ที่ว่าด้วยเรื่องของการนับถือศาสนา

“ทุกคนมีสิทธิในอิสรภาพแห่งความคิดมโนธรรม และศาสนา ทั้งนี้สิทธินี้รวมถึงอิสรภาพในการเปลี่ยนศาสนาหรือความเชื่อ และอิสรภาพในการแสดงออกทางศาสนาหรือความเชื่อถือของตนในการสอน การปฏิบัติ การสักการบูชาและการประกอบพิธีกรรม ไม่ว่าจะโดยลำพังหรือในชุมชน

ร่วมกับผู้อื่น และในที่สาธารณะหรือส่วนบุคคล”

(กรมองค์การระหว่างประเทศ, 2551, น. 25)

ดังนั้น การยอมรับและเข้าใจในสิทธิขั้นพื้นฐานของแต่ละปัจเจกบุคคล ทั้งที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญไทยและหลักปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ถือเป็นหนทางที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลเคารพในสิทธิของผู้อื่น ทั้งในความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์ และการนับถือศาสนา ซึ่งจะช่วยลดความอคติที่มีต่อผู้อื่นที่มีความแตกต่างทั้งทางเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ อันจะนำไปสู่สันติสุขภายในสังคม

บทบาทของภาครัฐของทั้ง 3 ประเทศภายใต้ความร่วมมือของกลุ่มบิมสเทค ในการรับมือกับกลุ่มพุทธสุดโต่ง อาจจะต้องเริ่มจากความพยายามทำความเข้าใจอย่างจริงจังว่าอะไรคือแรงผลักดัน แรงจูงใจของกลุ่มพุทธสุดโต่ง ผ่านกระบวนการพูดคุยสันติภาพ (Peace Talk Process) เพื่อทำความเข้าใจกลุ่มสุดโต่ง ทั้งในแง่สาเหตุปัจจัย คุณลักษณะที่เปลี่ยนไปและสถานการณ์ที่ทำลายของการรับมือกับกระแส รวมทั้งการเปิดพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ร่วมกันของคนที่มีความแตกต่างมีความสำคัญและจำเป็นในการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรม พื้นที่สาธารณะนั้นจำเป็นต้องมีความหลากหลาย (Diversity) ทั้งออนไลน์และออฟไลน์ เพราะสังคมไม่สามารถพึ่งพากระบบออนไลน์เพียงอย่างเดียวตามกระแสความนิยม ด้วยข้อจำกัดของระบบอัลกอริทึมที่ทำให้เกิดภาวะตัวกรองฟองสบู่และห้องแห่งเสียงสะท้อน ที่กีดกันข้อมูลข่าวสารออกไปอย่างอัตโนมัติ ดังนั้นการแก้ปัญหาพุทธสุดโต่ง จึงต้องผลักดันให้เกิดพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ร่วมกัน ให้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายในสังคมมีพื้นที่ในการพูดคุยกัน เกิดการสนทนา (Dialogue) เพื่อให้มีการรับฟังซึ่งกันและกันระหว่างคนในสังคมกันเอง จนนำไปสู่การทบทวนมุมมองของปัจเจกบุคคลที่มีต่อกลุ่มคนหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เคยได้รับทราบมา เมื่อปัจเจกบุคคลเข้าใจและยอมรับความแตกต่างแล้ว ทุกคนในสังคมก็สามารถอยู่ร่วมกันอย่างเข้าอกเข้าใจ สันติ และเท่าเทียม

สรุป

หากจะนิยามถึงความหมายของพุทธสุดโต่ง ก็คงจะอธิบายได้ว่า พุทธสุดโต่ง หมายถึง การแสดงออกทั้งทางกายภาพ ความคิดและวาทกรรมของทั้งพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนบางกลุ่ม ในการต่อต้าน ไม่ยอมรับ ไม่เห็นด้วย หรือเกลียดชัง ผู้ที่นับถือศาสนาอื่น โดยเฉพาะชาวมุสลิมหรือผู้นับถือศาสนาอิสลาม รวมถึงปฏิเสธที่จะปรับตัวให้เข้ากับผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับค่านิยมและนโยบายของตน

อย่างไรก็ดี แนวคิดสุดโต่งนี้ นำมาเชื่อมโยงกับพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาแห่งทางสายกลางได้อย่างไร จากการทบทวนเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวคิดพุทธสุดโต่งในมุมมองของประวัติศาสตร์และการเมืองของประเทศศรีลังกาและเมียนมา ทำให้เชื่อมโยงเห็นว่า การแสดงออกซึ่งความรุนแรงของชาวพุทธในศรีลังกาหรือเมียนมานั้น คือการแสดงออกทางแนวคิดชาตินิยม (Nationalism) ของคนในประเทศ มากกว่าที่จะเป็นการแสดงออกถึงความรุนแรงทางแนวคิดเชิงศาสนา

กระแสการต่อต้านชาวมุสลิมหรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม พบเห็นได้สังคมไทยเช่นกัน โดยกลุ่มที่มีแนวคิดชาตินิยมสร้างวาทกรรมผ่านสื่อสังคม ด้วยการกระจายข้อมูลและข่าวปลอมไปยังคนส่วนใหญ่ในสังคม จนทำให้เกิดความเข้าใจผิดต่อผู้นับถือศาสนาอิสลาม กระตุ้นกระแสเกลียดกลัวอิสลาม และต่อต้านชาวมุสลิมรวมถึงวิถีปฏิบัติของชาวมุสลิมในหลายจังหวัดของประเทศไทย ความเกลียดกลัวอิสลามนี้มีเหตุมาจากการไม่เข้าใจของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อผู้นับถือศาสนาอิสลาม จนนำไปสู่ความมีอคติต่อชาวมุสลิม และพร้อมที่จะสร้างและส่งต่อข้อมูลที่เป็นเท็จ จนนำไปสู่ความขัดแย้ง ความเกลียดชัง ระหว่างคนสองศาสนาได้อย่างง่ายดาย

การแบ่งแยก เรา และ เขา เป็นการผลักดันให้เกิดความเป็นอื่น ลดทอน การยอมรับในความแตกต่างและความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ ทำให้ความอดทนอดกลั้นของคนในสังคมลดลงไปด้วย

พร้อมที่จะด่วนตัดสินว่า สิ่งที่คุณนับถือศาสนาอื่นปฏิบัติและมีแนวคิดไม่เหมือนกับเราคือสิ่งที่ผิด และพร้อมกระจายข่าวสารที่ผิด ๆ จนนำไปสู่ความขัดแย้ง

การยอมรับและเข้าใจในความแตกต่าง การเคารพในสิทธิพื้นฐานของปัจเจกบุคคล การมีพื้นที่สาธารณะที่จะเรียนรู้ร่วมกันทั้งออนไลน์และออฟไลน์ อาจเป็นแนวทางที่รับฟังกันและกัน เข้าใจและยอมรับความแตกต่าง ลดความอคติต่อผู้ที่นับถือศาสนาที่แตกต่างจากตน และไม่ตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มที่มีแนวคิดชาตินิยมในการส่งต่อหรือกระจายข้อมูลข่าวปลอมไปยังผู้อื่น เพื่อลดความขัดแย้งในสังคม นำไปสู่การอยู่ร่วมกันของสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างสันติสุข

บรรณานุกรม

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยชุด อิทธิพลของสื่อ การแพร่กระจายของแนวคิดสุดโต่งและกระบวนการแก้ปัญหาแนวคิดสุดโต่ง สนับสนุนโดยกองทุนวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาษาไทย

กรมองค์การระหว่างประเทศ. 2551. ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน. เข้าถึงเมื่อ 19 มกราคม 2562. <http://humanrights.mfa.go.th/upload/pdf/udhr-th-en.pdf>

ข่าวสด. 2560. นำตัวเข้ากรุง! สักสัแล้ว พระมหากษัตริย์พระนักเคลื่อนไหวทางศาสนา ผิดพรบ.คอมพ์. เข้าถึงเมื่อ 13 ธันวาคม 2562. https://www.khaosod.co.th/breaking-news/news_519710.

ข่าวสด. 2561. เฟซบุ๊กเผยเอง! ปัดเพจ วีระธูพระพม่าขวาสุดโต่งแล้ว. เข้าถึงเมื่อ 24 พฤศจิกายน 2561. https://www.khaosod.co.th/around-the-world-news/news_782621

ข่าวสด. 2562. ร้องผู้ตรวจฯสั่งระงับ เพลงชาติ ฉบับปรับปรุง ชี้อเมริกาไม่มีพระสงฆ์ดูแลไม่รู้สึกลไทย. เข้าถึงเมื่อ 27 เมษายน 2563. https://www.khaosod.co.th/politics/news_2517935.

จรัล มะลูลีม. 2559. Islamophobia เรียนรู้ ลบเลือนความหวาดระแวง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ชาญณรงค์ บุญหนุน. 2562. บทที่ 11 ข้อถกเถียงเรื่องพุทธศาสนาประจำชาติไทย ในรัฐธรรมนูญ: บทวิเคราะห์และข้อสังเกต. ใน ศาสนากับความรุนแรง (ปริทัศน์หงส์ตันและอัมพร หมาดเด็น บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: Illuminations

Editions. (น. 400-459).

เดอะ อีसानเรคคอร์ด. 2018. “มัสยิดบึงกาฬ : ความจำเป็นที่แตกต่างนำไปสู่การต่อต้าน.” [ออนไลน์] เดอะ อีसानเรคคอร์ด. เข้าถึงเมื่อ 5 มกราคม 2562. <https://isaanrecord.com/2018/12/10/islam-muslim-masjid-in-isaan/>.

ทีมข่าวอิสรา. 2559. กระแสหวาดระแวงอิสลามในสังคมไทย จากชายแดนใต้สู่เหนือ-อีสาน. เข้าถึงเมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2563 <https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/47114-islamo.html>.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2559.ต่อต้านอิสลามในภาคเหนือตอนบน โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์. เข้าถึงเมื่อ 20 กันยายน 2562. https://www.matichon.co.th/columnists/news_38007

พชรพร พนมวัน ณ อยุธยา. 2560. เมื่อความเกลียดและความหลงเข้าครอบงำชาวพุทธ. เข้าถึงเมื่อ 8 มิถุนายน 2562. <http://www.workpointtv.com/news/46473>.

เฟอร์กัล คีน, 2017. วิกฤตโรธิงญา: ฟังความเห็นพระสงฆ์สายสุดโต่งในเมียนมา. เข้าถึงเมื่อ 30 ธันวาคม 2561. <https://www.bbc.com/thai/international-41266484>.

บ้านเมือง. 2560. ชาวพุทธฮือต้าน ! สร้างมัสยิดขอนแก่น. เข้าถึงเมื่อ 26 พฤศจิกายน 2561. <https://www.banmuang.co.th/news/region/82340>

ประชาไท. 2558. พระมหาอภิชาติลั่นหมดเวลาปราณีชายแดนใต้ ผุดไอเดียพระตาย 1 เภา 1 มัสยิด. เข้าถึงเมื่อ 13 ธันวาคม 2562. <https://prachatai.com/journal/2015/10/62185>

ประชาไท. 2559. พุทธพม่าสุดโต่ง ‘มะบ๊ะต๊ะ’ รั้งโล่ผู้นำพุทธโลก-ผู้สนับสนุนชูป้าย ‘เรา

รักวีระตุ้'ที่ มจร. เข้าถึงเมื่อ 26 พฤศจิกายน 2561.<https://prachatai.com/journal/2016/03/64683>.

ประชาไท. 2562. กลุ่มชาวพุทธพลังแผ่นดิน ร้องเอาผิด 'สรรเสริญ' กรณี MV เพลงชาติไทยเวอร์ชันใหม่. เข้าถึงเมื่อ 27 เมษายน 2563.<https://prachatai.com/journal/2019/05/82534>

ปรีดี หงษ์สตัน. 2562. “บทที่ 7 ข้อสังเกตเบื้องต้นต่อการเมืองพุทธศาสนาในประเทศไทย ศรัลัγκα: จากพุทธชนนั้สู่องค์กรพุทธพลเสนา”. ใน ศาสนากับความรุนแรง (ปรีดี หงษ์สตันและอัมพร หมาดเด้น บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: Illuminations Editions. (น. 272-305).

มติชน. 2559. เปิดปุมแรงพระวีระธจากพม่าสู่ไทย. เข้าถึงเมื่อ 26 พฤศจิกายน 2561. https://www.matichon.co.th/columnists/news_74878 .

เรื่องเล่าเช้านี้ ปิอีซี-เทโร. 2563. เปิดคลิปอ้างเป็นชาวไทยกลับจากอินโดฯ ไม่ป้องกันตัว ดิ่มน้ำชา-กินข้าวสำหรับเดียวกัน ก่อนพบติดเชื้อ. เข้าถึงเมื่อ 30 เมษายน 2563.https://youtu.be/HwG3DFex_Fk

เรื่องเล่าเช้านี้. 2563. เปิดคลิปอ้างเป็นชาวไทยมุสลิมกลับจากอินโดฯ ไม่ป้องกันตัว ดิ่มน้ำชา-กินข้าวสำหรับเดียวกัน ก่อนพบติดเชื้อ 42 ราย. เข้าถึงเมื่อ 30 เมษายน 2563.<https://ch3thailandnews.bectero.com/news/181434>

ลลิตา หาญวงษ์. (2562). “บทที่ 2 ศาสนากับการเมืองในพม่า: ว่าด้วยการทำให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ, ค.ศ. 1948-1962”. ศาสนากับความรุนแรง (ปรีดี หงษ์สตันและอัมพร หมาดเด้น บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: Illuminations Editions. (น. 46-77).

ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม ประเทศไทย. 2562. กระทรวงศึกษาฯ บังคับเด็กประถม-มัธยมทุกคนเรียนวิชาอิสลาม ข่าวปลอม สร้างความปั่นป่วน กับข้อเท็จจริงที่ต่องรู้.

เข้าถึงเมื่อ 20 มีนาคม 2563.<https://www.antifakenewscenter.com/>
ความสงบและความมั่นคง/กระทรวงศึกษาฯ-บังคับได้/#

สปริงนิวส์. 2562. 'ไม่ผิดพลาด!!' แบบเรียนภาษาไทย ทำภาพประกอบตามสภาพ
พื้นที่. เข้าถึงเมื่อ 20 มีนาคม 2563.[https://www.springnews.co.th/
news/511912](https://www.springnews.co.th/news/511912)

สภาที่ปรึกษาฯ จัดการประชุมสมัชชาชาวพุทธแห่งชาติ เรื่อง พระพุทธศาสนากับ
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาประเทศไทย .2555. เข้าถึงเมื่อ 3
ธันวาคม 2561. <https://www.ryt9.com/s/prg/1423395>

สารธรรม. 2560. “ปากคาคัด Model..มัสยิดหลังแรกจังหวัดบึงกาฬ”. [ออนไลน์] ความ
ลับระดับ Top secret. เข้าถึงเมื่อ 12 ธันวาคม 2561.[http://talk--secret.
blogspot.com/2016/09/blog-post_25.html](http://talk--secret.blogspot.com/2016/09/blog-post_25.html)

สำนักข่าวชายขอบ . 2558. “พระวีระธู ระบุกฎหมายควบคุมประชากรจะยับยั้งชาว
เบงกาลี”. [ออนไลน์] สำนักข่าวชายขอบ. เข้าถึงเมื่อ 6 ธันวาคม 2561.[http://
transbordernews.in.th/home/?p=8582](http://transbordernews.in.th/home/?p=8582)

สำนักข่าวชายขอบ .2558. “สภาพผ่านร่างกฎหมายหญิงชาวพุทธแต่งงานกับชาย
ศาสนาอื่นต้องขออนุญาต หลายฝ่ายห่วงจำกัดสิทธิผู้หญิง”. [ออนไลน์] สำนัก
ข่าวชายขอบ. เข้าถึงเมื่อ 6 ธันวาคม 2561.[http://transbordernews.in.th/
home/?p=9122](http://transbordernews.in.th/home/?p=9122)

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (2556). ความเห็นและข้อเสนอแนะของสภาที่ปรึกษา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมและประเทศ
ชาติ”. เข้าถึงเมื่อ 20 มกราคม 2562.[http://www.cabinet.soc.go.th/soc/
Program2-3.jsp?top_serl=99308319](http://www.cabinet.soc.go.th/soc/Program2-3.jsp?top_serl=99308319)

เหนืออีสานไม่เอามัสยิด @IsanNomasjid. 2562. <https://www.facebook.com/>

IsanNomasjid/

INN News. 2563. ครอบครัวดาวะห์แจ้งความจับนักเลงคีย์บอร์ด. เข้าถึงเมื่อ 30 เมษายน 2563.https://www.innnews.co.th/regional-news/news_642875/

RYT9.COM. 2555. สภาที่ปรึกษาฯ จัดการประชุมสมัชชาชาวพุทธแห่งชาติ เรื่อง พระพุทธศาสนากับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาประเทศไทย. 26 พฤศจิกายน 2561.<https://www.ryt9.com/s/prg/1423395>

Voice TV (26 มีนาคม 2556). “จับกระแสนุสสุตโต่งในศรีลังกา”. [ออนไลน์] Voice TV.Com. เข้าถึงเมื่อ 30 พฤศจิกายน 2561.<https://www.voicetv.co.th/read/66211>

Voice Online. 2562. แก์ MV เพลง ‘ชาติไทย’ ใหม่ใส่พระพุทธรูปเพิ่ม. เข้าถึงเมื่อ 27 เมษายน 2563.<http://www.voicetv.co.th/read/h62Hli2w->

ภาษาต่างประเทศ

Ahmed, J. 2010. “Documentary Research Method: New Dimensions”. Indus Journal of Management & Social Science (IJMSS), 4, 1-14.

Al. Maeena, T. A. 2013. Neo-fascism on the rise in Sri Lanka. February 6.<https://gulfnnews.com/opinion/op-eds/neo-fascism-on-the-rise-in-sri-lanka-1.1150052>

BIMSTEC Secretariat. 2021. About BIMSTEC. March 25 .<https://bimstec.org/>

- Bodu Bela Sena. 2019. Home. December 12. <http://www.bodubalasena.org>
- Bookbinder, A. 2013. 969: “The Strange Numerological Basis for Burma’s Religious Violence”. The Atlantic. March 27. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/04/969-the-strange-numerological-basis-for-burmas-religious-violence/274816/>
- Bruns, A. 2005. Gatewatching: Collaborative Online News Production. New York: Peter Lang.
- DailyFT 2013. BBS does not represent entire Sangha. January 23. <https://web.archive.org/web/20150924040229/http://www.ft.lk/2013/03/12/bbs-does-not-represent-entire-sangha/>
- Fowsar, M.A.M. 2014. “Religious Symbolism and Politics in Sri Lanka: Muslims Grievances. Proceeding”. First International Symposium 2014, FIA, SEUSL (page 32-36).
- Fuller, T. 2013. “Extremism Rises Among Myanmar Buddhists”. [online] The New York Times. December 11. <https://www.nytimes.com/2013/06/21/world/asia/extremism-rises-among-myanmar-buddhists-wary-of-muslim-minority.html>
- Hinton, S. and Hjorth, L. 2013. Understanding Social Media. Los Angeles: SAGE.
- Imtiyaz, A.R.M. and Mohamed-Saleem, A. 2015. “Muslims in post-war Sri Lanka: understanding Sinhala-Buddhist mobilization against them”. Asian Ethnicity, 16 (2), 186–202.

- Jenkins, H. 2006. *Fans, Bloggers and Gamers: Exploring participatory culture*. New York: New York University Press.
- Keener, K. 2019. "Affect, Aesthetics, and Attention. In Lei Zhang & Carlton Clark, eds". *Affect, Emotion, and Rhetorical Persuasion in Mass Communication*. New York: Routledge. (203-214)
- Kemp, S. 2022. *DIGITAL 2022: Global Overview Report*. February 1. <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report>
- Lanham, R. 2007. *The Economics of Attention: Style and Substance in the Age of Information*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Massumi, B. 2010. "The Future Birth of the Affective Fact: The Political Ontology of Threat. In Melissa Gregg & Greg Seigworth, ed". *The Affect Theory Reader*. Durham, NC: Duke University Press. (52-70).
- MOE MOE. 2018. *Ma Ba Tha Changes Name, Still Officially Illegal*. June 8. <https://www.irrawaddy.com/news/ma-ba-tha-changes-name-still-officially-illegal.html>.
- Ollapally, D.M. 2008. *The Politics of Extremism in South Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pariser, E. 2012. *The Filter Bubble: How the Personalized Web is Changing What We Read and How We Think*. London: Penguin Book.
- Rajapaksha, K. (n.d.).2018. *Rising Religious Extremism in Post-war Sri Lanka and Its Breeding Cyber-politics*. November 27. www.Academia.edu

Radio Free Asia. 2014. *Myanmar Buddhist Monks Launch Group for Defending Religion*. June 8. <https://www.rfa.org/english/news/myanmar/buddhist-congress-01152014180734.html/>.

Taylor, J. 2018. “Rise of violent *Buddhist rhetoric in Asia defies stereotypes*”. [online] AFP News. ธันวาคม 6. <https://sg.news.yahoo.com/rise-violent-buddhist-rhetoric-asia-defies-stereotypes-021356015.html>

Thompson, N. 2013. “The 969 Movement and Burmese Anti-Muslim Nationalism in Context”. *Buddhist Peace Fellowship [online]*. December 8. <http://www.buddhistpeacefellowship.org/the-969-movement-and-burmese-anti-muslim-nationalism-in-context/>

969 Movement. (n.d.). 2018. *What is 969 Movement?*. December 20. www.969movement.org/what-is-969-movement/

นโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียและประเทศไทย: การเข้าสู่วาระนโยบาย, การกำหนดนโยบาย และการนำนโยบายไปปฏิบัติ

Solar Energy Policies in India and Thailand: Agenda Setting, Policy Formulation and Policy Implementation

ศิรินัทภทรา สถาพรวงศ์¹

1 อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาความร่วมมือทางวิชาการด้านเอเชียศึกษา ภายใต้แผนงานอาเซียนในกระแสแห่งความพลิกผัน สนับสนุนโดย สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และกลุ่มศึกษาอินเดียแห่งมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

นโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียและประเทศไทย: การเข้าสู่วาระนโยบาย, การกำหนดนโยบาย และการนำนโยบายไปปฏิบัติ

ในศตวรรษนี้ มีการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ที่สำคัญเกิดขึ้นในระดับโลก คือ การเคลื่อนไหวเพื่อให้ลดการใช้พลังงานจากเชื้อเพลิงฟอสซิล โดยมีวัตถุประสงค์ในการบรรเทาภาวะการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเคลื่อนไหวนี้ส่งผลให้หลายประเทศกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อส่งเสริมการผลิตและการใช้พลังงานทดแทนซึ่งรวมถึงประเทศอินเดียและประเทศไทยด้วย ทั้งสองประเทศได้จัดตั้งหน่วยงานมาบริหารจัดการนโยบายด้านพลังงานทดแทนซึ่งมีนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์เป็นนโยบายหลัก บทความนี้ใช้วิธีการวิจัยเอกสารเกี่ยวกับนโยบายพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียและประเทศไทย เพื่ออภิปรายใน 3 ประเด็น ได้แก่ (1) การเข้าสู่วาระนโยบาย (2) การกำหนดนโยบาย และ (3) การนำนโยบายไปปฏิบัติของนโยบายพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียและประเทศไทย ซึ่งชี้ให้เห็นบทบาทที่สำคัญของภาคเอกชนและท้องถิ่นในการขับเคลื่อนนโยบายพลังงานแสงอาทิตย์ของทั้งสองประเทศ บทความนี้ปิดท้ายบทสรุปด้วยข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนานโยบายพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศไทยในอนาคต

คำสำคัญ: พลังงานทดแทน, นโยบายพลังงานแสงอาทิตย์, โลกาทศามิวัตน์, ภาระผูกพันในการซื้อพลังงานทดแทน, นโยบายฟีดอินอัตราเข้า

ABSTRACT

Solar Energy Policies in India and Thailand: Agenda Setting, Policy Formulation and Policy Implementation

In this century, there have been significant new social movements focused on the minimisation of fossil fuel consumption to mitigate climate change at a global level. These have resulted in the making of public policies to support renewable energy (RE) production and deployment in many countries including India and Thailand. Both countries have had government organizations set up for RE policies in which solar energy policy is the major policy. Drawing from literature on solar energy policies in India and Thailand, this article discusses: (1) agenda setting; (2) policy formulation; and (3) policy implementation of solar energy policies in India and Thailand. It highlights how private sector and local actors have played an important role in implementing these policies. The article concludes with future directions for solar energy policies in Thailand.

Keywords: *renewable energy (RE), solar energy policy, localisation, renewable purchase obligation (RPO), feed-in Tariff (FIT)*

บทนำว่าด้วยโลกาเทศาภิวัตน์และความเชื่อมโยงกับนโยบายด้านพลังงาน แสงอาทิตย์

โลกาเทศาภิวัตน์ (glocalisation) คือ แนวคิดที่มาจากการผสมผสานของสองแนวคิดหลัก คือ โลกาภิวัตน์ (globalisation) และท้องถิ่นวิวัตน์ (localisation) ซึ่งหมายถึง การเกิดขึ้นของแนวโน้มที่มีลักษณะเป็นไปทั้งในระดับสากลและระดับจำเพาะเจาะจง ภายในระบบสังคม การเมือง หรือเศรษฐกิจ แนวคิดนี้เป็นที่รู้จักจากการนำมาใช้ของนักสังคมศาสตร์ชื่อ “Roland Robertson” แนวคิดโลกาเทศาภิวัตน์ระบุว่า ความสำคัญของปรากฏการณ์ในระดับทวีปและระดับโลกจะเกิดควบคู่ไปกับความโดดเด่นของปรากฏการณ์ในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น แนวโน้มของความเป็นเนื้อเดียวกัน (homogeneity) และการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (centralisation) เกิดขึ้นควบคู่กับแนวโน้มของความไม่ผสมผสาน (heterogeneity) และการกระจายอำนาจออกไปจากศูนย์กลาง (decentralisation) ซึ่งให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างกัน (interconnectedness) ของปรากฏการณ์ในระดับโลกและระดับท้องถิ่น การนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ ได้แบ่งโลกออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับโลกและระดับท้องถิ่น อัตลักษณ์ในระดับท้องถิ่นจะถูกหล่อหลอมมาจากทั้งอิทธิพลในระดับโลกและสภาพการณ์ของท้องถิ่นเอง (Joachim Blatter, 2013)

ในศตวรรษที่ 21 นี้ มีปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ (new social movement: NSM) ในระดับโลก เพื่อเรียกร้องให้ประเทศต่าง ๆ งดการผลิตและการใช้พลังงานจากเชื้อเพลิงฟอสซิล (fossil fuel) เนื่องจากเป็นสาเหตุให้เกิดวิกฤติการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate change) แล้วหันมาใช้พลังงานทดแทน (renewable energy: RE) การเคลื่อนไหวนี้มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบายสาธารณะของนานาประเทศ ประเทศอินเดียซึ่งเป็นประเทศขนาดใหญ่ของทวีปเอเชีย และประเทศไทยของเราก็ได้รับอิทธิพลจากการเคลื่อนไหวระดับสากลนี้มา โดยรัฐบาลของทั้งสองประเทศให้ความสำคัญต่อการกำหนดและลงมือปฏิบัติ

นโยบายด้านพลังงานทดแทน มีการตั้งหน่วยงานภาครัฐเพื่อดูแลนโยบายพลังงานทดแทนโดยตรง ได้แก่ กระทรวงพลังงานใหม่และพลังงานทดแทน (Ministry of New and Renewable Energy: MNRE) ของประเทศอินเดีย และกรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงานของประเทศไทย

บทความชิ้นนี้มาจากการศึกษาด้วยวิธีการวิจัยเอกสาร (document study) ได้แก่ เอกสารของทางภาครัฐ บทความวิจัย บทความวิชาการ และบทความข่าวของประเทศอินเดียและประเทศไทย ซึ่งมีขอบข่ายในการศึกษานโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียและประเทศไทย เพราะพลังงานแสงอาทิตย์เป็นพลังงานทดแทนหลัก ที่ได้รับการส่งเสริมผ่านการกำหนดนโยบายสาธารณะ และมีการขับเคลื่อนการนำนโยบายไปปฏิบัติในระดับท้องถิ่นในทั้งสองประเทศ โดยมีกรอบในการนำเสนอ 3 ส่วนหลัก ได้แก่ (1) การเข้าสู่วาระนโยบาย (agenda setting) (2) การกำหนดนโยบาย (policy formulation) และ (3) การนำนโยบายไปปฏิบัติ (policy implementation) ซึ่งเป็น 3 ขั้นตอนหลักจากทั้งหมด 6 ขั้นตอนของกระบวนการนโยบายสาธารณะ (public policy process) (Graduate Center for Public Policy and Administration, 2002) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจต่อนโยบายสาธารณะในด้านนี้ และเป็นแนวทางในการพัฒนานโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศไทยต่อไปในอนาคต

การเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่และนโยบายเกี่ยวกับพลังงานทดแทนในระดับสากล

(1) การเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่เกี่ยวกับพลังงานทดแทนในระดับสากล

ในระดับโลกเริ่มมีการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ ตั้งแต่ทศวรรษที่แล้ว เพื่อรณรงค์ให้มีการหยุดใช้พลังงานจากเชื้อเพลิงฟอสซิลเพื่อลดปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เช่น การไปชุมนุมประท้วง ณ ที่ประชุมขององค์การสหประชาชาติ (UN meetings) อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวนี้ก็มีประเด็นถกเถียงกันเอง แตกออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายแรกมีความเห็นว่าควรหยุดการผลิตเชื้อเพลิงจากฟอสซิล (fossil fuel

production) ในขณะที่อีกฝั่งกลับเห็นว่าควรสนับสนุนให้มียุทธศาสตร์ที่ช่วยลดการอุปโภคเชื้อเพลิงจากฟอสซิล (fossil fuel consumption) ลง ซึ่งในที่สุดก็ได้ข้อตกลงร่วมกันว่าควรจะดำเนินการทั้งสองด้าน ทั้งการลดอุปทาน (การผลิต) และการลดอุปสงค์ (การอุปโภค) พลังงานจากฟอสซิล เพราะจะให้ผลที่คุ้มค่าที่สุด นำไปสู่การลดการปล่อยมลภาวะ (emission) ที่ก่อให้เกิดวิกฤติทาง การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้ (Piggot, 2017) นโยบายการใช้พลังงานทดแทน แทนการใช้พลังงานจากฟอสซิล นับเป็นวิธีการในการลดปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทั้งทางด้านอุปสงค์และอุปทาน กล่าวคือทำให้ประชาชนหันมาใช้พลังงานทดแทนแทนพลังงานจากฟอสซิล และทำให้ผู้ผลิตพลังงานหันมาผลิตพลังงานทดแทน แทนการขุดเชื้อเพลิงจากฟอสซิลมาใช้

(2) นโยบายเกี่ยวกับพลังงานทดแทนในระดับสากล

การผลักดันนโยบายการสนับสนุนการใช้พลังงานทดแทนในระดับโลกแรกเริ่มคือ นโยบาย “1972 Stockholm Action Plan” ซึ่งเป็นแผนปฏิบัติงานขององค์การสหประชาชาติตั้งแต่ปี ค.ศ. 1972 ที่ให้ความสนใจความสัมพันธ์ระหว่างพลังงานและสภาพแวดล้อม นำไปสู่การประชุมและการจัดทำรายงานในระดับโลกที่บ่งชี้ว่าประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกควรเพิ่มส่วนแบ่งของพลังงานทดแทนในแหล่งพลังงานของทั้งโลก (global energy mix) หลังจากนั้นความพยายามที่สำคัญในการผลักดันนโยบายพลังงานทดแทนในระดับโลกก็เกิดขึ้นอีกในปี ค.ศ. 2015 ซึ่งองค์การสหประชาชาติได้มีมติรับนโยบายการพัฒนา “2030 Agenda for Sustainable Development” ที่มีเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ประการ (Sustainable Development Goals: SDGs) ซึ่งเป้าหมายประการที่ 7 (SDG 7) คือ สร้างการเข้าถึงพลังงานที่สามารถจ่ายได้, เชื่อถือได้, ยั่งยืนและทันสมัยให้กับประชาชนทุกคน ซึ่งมีเป้าหมายย่อยที่เกี่ยวกับพลังงานทดแทน ได้แก่ การเพิ่มส่วนแบ่งของพลังงานทดแทนในแหล่งพลังงานของทั้งโลกอย่างยั่งยืนภายในปี ค.ศ. 2030 และการเพิ่มความร่วมมือในระดับนานาชาติเพื่อการเข้าถึงงานวิจัยและเทคโนโลยีพลังงานสะอาด (clean energy) ซึ่งประกอบด้วย

พลังงานทดแทน, เทคโนโลยีเชื้อเพลิงฟอสซิลที่สะอาดขึ้น, และการส่งเสริมการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานด้านพลังงาน (energy infrastructure) และเทคโนโลยีพลังงานสะอาด (clean energy technology) ภายในปี ค.ศ. 2030 (Luomi, 2020)

การที่พลังงานทดแทนเข้าสู่วาระนโยบายของประเทศอินเดียและประเทศไทย

(1) การที่พลังงานทดแทนเข้าสู่วาระนโยบายของประเทศอินเดีย

ประเทศอินเดียมีความพยายามในการกำหนดนโยบายพลังงาน (energy policy) เพื่อรองรับการเติบโตของภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว (rapid industrial growth) และบรรเทาปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเติบโตของภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วนำไปสู่ความต้องการพลังงานในปริมาณมาก อีกทั้งยังมีการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (Green House Gas: GHG) เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ประเทศอินเดียต้องการปรับเปลี่ยนนโยบายสาธารณะทางด้านพลังงาน โดยส่งเสริมความร่วมมือกับต่างชาติและความร่วมมือกับหลากหลายภาคส่วน เช่น การส่งเสริมการลงทุนด้านพลังงานจากต่างชาติและภาคเอกชนโดยคำนึงถึงการลดปัญหาต่อสภาพแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งการตัดสินใจนี้ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) สูงขึ้น และอัตราความยากจน (poverty rate) ลดลง ทำให้การกำหนดนโยบายสาธารณะด้านพลังงานของรัฐบาลกลาง (federal state) และรัฐต่าง ๆ (states) ในอินเดียเป็นไปในทิศทางนี้

นอกจากนี้ยังมีอีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการกำหนดนโยบายทางด้านพลังงานของประเทศอินเดีย คือ ปัญหาพลังงานไม่เพียงพอ (energy insufficiency) ทั้งต่อภาคอุตสาหกรรมและต่อการเติบโตของประชากรอินเดีย ในปี ค.ศ. 2014 ประชาชนอินเดียกว่า 300 ล้านคนไม่สามารถเข้าถึงไฟฟ้าได้ ร้อยละ 92.5 ของการใช้พลังงานของประเทศอินเดีย คือ การใช้พลังงานไฮโดรคาร์บอนหรือเชื้อเพลิงจากฟอสซิล เช่น น้ำมัน พลังงานในรูปแบบนี้ส่งผลกระทบเชิงลบต่อสภาพแวดล้อม มีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในปริมาณมาก ซึ่งอินเดียจำเป็นต้องแก้ไขปัญหานี้เพราะ

ประเทศอินเดียเข้าร่วมในกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (United Nations Framework Convention on Climate Change: UNFCCC) และให้สัตยาบันในพิธีสารเกียวโต (Kyoto Protocol) ในการลดการเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจากการปล่อยก๊าซเรือนกระจก การใช้น้ำมันยังทำให้อินเดียต้องยอมรับความผันผวนของราคาน้ำมันโลก เช่น ราคาน้ำมันเคยพุ่งขึ้นเป็น 147 ดอลลาร์สหรัฐต่อบาร์เรล ในปี ค.ศ. 2008 จากราคาเพียง 28 ดอลลาร์สหรัฐต่อบาร์เรลในปี ค.ศ. 2003 (Janardhanan, 2017) จากการประมาณการณ์ ในปีค.ศ. 2030 ประเทศอินเดียมีความจำเป็นต้องนำเข้าพลังงานจากต่างประเทศประมาณ 29 ถึง 59 เปอร์เซนต์ของความต้องการพลังงาน ซึ่ง 1 ใน 3 ก็คือการนำเข้าพลังงานน้ำมัน ทำให้ประเทศอินเดียหันมาสู่การใช้พลังงานทดแทน และผลักดันให้เป็นวาระของการกำหนดนโยบายสาธารณะในที่สุด ในประเทศอินเดียกลุ่มของนักวิชาการชั้นนำซึ่งเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และภาคประชาสังคม (civil society) เป็นผู้ริเริ่มการวิจัยเทคโนโลยีการผลิตพลังงานทดแทนซึ่งลดการทำลายสภาพแวดล้อม อีกทั้งในช่วงเวลาเดียวกันนักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์และสื่อมวลชนได้เริ่มนำเสนอพลังงานทดแทนในฐานะหนทางที่จะช่วยลดการทำลายสภาพแวดล้อมอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลให้รัฐบาลอินเดียเริ่มกำหนดนโยบายส่งเสริมการใช้พลังงานทดแทนเพื่อลดการปล่อยสารคาร์บอนสู่ชั้นบรรยากาศตั้งแต่ทศวรรษ ค.ศ. 2000 เป็นต้นมา (Chaudhary, Krishna and Sagar, 2015)

(2) การที่พลังงานทดแทนเข้าสู่วาระนโยบายของประเทศไทย

รัฐบาลไทยมีการแยกพลังงานทดแทน (renewable energy) ออกจากพลังงานทางเลือก (alternative energy) ซึ่งกรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน กระทรวงพลังงาน อธิบายไว้ว่า “พลังงานทดแทน” หมายถึง พลังงานที่นำมาใช้แทนน้ำมันเชื้อเพลิง สามารถแบ่งตามแหล่งที่ได้มาเป็น 2 ประเภท คือ พลังงานทดแทนจากแหล่งที่ใช้แล้วหมดไป อาจเรียกว่า “พลังงานสิ้นเปลือง” ได้แก่ ถ่านหิน

ก๊าซธรรมชาติ นิวเคลียร์ หินน้ำมัน และทรายน้ำมัน เป็นต้น และพลังงานทดแทนอีกประเภทหนึ่งเป็นแหล่งพลังงานที่ใช้แล้วสามารถหมุนเวียนมาใช้ได้อีก เรียกว่า “พลังงานหมุนเวียน” ได้แก่ แสงอาทิตย์ ลม ชีวมวล น้ำ และไฮโดรเจน เป็นต้น (กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน, 2564) แต่ไม่ได้มีการอธิบายความหมายของพลังงานทางเลือกไว้ และเรียกพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือกเป็นภาษาอังกฤษรวมกันว่า “alternative energy” ดังปรากฏในชื่อของ “แผนพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก (Alternative Energy Development Plan)” ซึ่งจะกล่าวถึงในบทความนี้ในภายหลัง

เช่นเดียวกับประเทศอินเดีย การผลักดันให้เรื่องพลังงานทดแทนเข้าสู่วาระนโยบาย ก็เป็นผลมาจากความพยายามลดปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ประเทศไทยได้ยื่นสัตยาบันสารเข้าร่วมเป็นภาคีความตกลงปารีส (Paris Agreement) เมื่อวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2559 (กองประสานการจัดการการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ, 2563) ความตกลงปารีสได้กำหนดเป้าหมายให้การปล่อยก๊าซเรือนกระจกลดลงอย่างรวดเร็ว (deep cut) จนกระทั่งระดับการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ภายในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 21 ในบริบทการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยจึงได้มีการนำเสนอเป้าหมายการลด

ก๊าซเรือนกระจกต่อประชาคมโลก ภายในปี พ.ศ. 2573 ที่เรียกว่า “เอ็นดีซี” (Nationally Determined Contribution: NDC) ที่มีเป้าหมายลดก๊าซเรือนกระจกร้อยละ 20-25 เมื่อเทียบกับการดำเนินงานในกรณีปกติ จากทุกภาคส่วน ส่งผลให้ประเทศไทยมีนโยบายหรือแผนที่เกี่ยวข้องกับการลดก๊าซเรือนกระจกในภาพรวม คือ แผนแม่บทการรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. 2558-2593 และแผนที่นำทางการลดก๊าซเรือนกระจกของประเทศ ปี พ.ศ. 2564 – 2573 ซึ่งมุ่งเน้นการลดการพึ่งพาพลังงานจากเชื้อเพลิงฟอสซิลอันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และส่งเสริมการใช้พลังงานทดแทน (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน), 2565; สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม,

2562; สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2559)

การกำหนดนโยบายด้านพลังงานทดแทนของประเทศอินเดียและประเทศไทย

(1) การกำหนดนโยบายด้านพลังงานทดแทนของประเทศอินเดีย

ในการกำหนดนโยบายด้านพลังงานทดแทนของประเทศอินเดีย กระทำผ่าน 5 หน่วยงาน ได้แก่ กระทรวงพลังงานใหม่และพลังงานทดแทน (Ministry of New and Renewable Energy: MNRE), กรมพลังงานปรมาณู (Department of Atomic Energy), กระทรวงถ่านหิน (Ministry of Coal), กระทรวงพลังงาน (Ministry of Power) และกระทรวงปิโตรเลียมและก๊าซธรรมชาติ (Ministry of Petroleum and Natural Gas) ในปี ค.ศ. 2006 ประเทศอินเดียมีการกำหนดนโยบายพลังงานแบบบูรณาการ (Integrated Energy Policy: IEP)

การผลิตพลังงานทดแทนในภาพรวมของประเทศอินเดีย มีกำลังในการผลิตเป็นลำดับที่ 5 ของโลก (Ministry of New and Renewable Energy (MNRE), 2021) ซึ่งรัฐบาลอินเดียมีเป้าหมายที่จะผลิตพลังงานทดแทนให้ได้ 227 กิกะวัตต์ (Gigawatts: GW) ภายในปี ค.ศ. 2022 โดยแบ่งเป็นกำลังการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ 114 กิกะวัตต์ (GW) และพลังงานลม 67 กิกะวัตต์ (GW) (India Brand Equity Foundation (IBEF), 2021)

(2) การกำหนดนโยบายด้านพลังงานทดแทนของประเทศไทย

ในปัจจุบันประเทศไทยมีแผนพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก พ.ศ. 2561–2580 เพื่อลดการนำเข้าและการพึ่งพาพลังงานจากฟอสซิล ซึ่งเป็นสาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ในอดีตที่ผ่านมาประเทศไทยสนับสนุนการผลิตการใช้พลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือกในรูปของพลังงานไฟฟ้า พลังงานความร้อน และเชื้อเพลิงชีวภาพอย่างต่อเนื่อง

การขับเคลื่อนการพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือกของ

ประเทศไทยขึ้นอยู่กับความพร้อมของการจัดหาวัตถุดิบเพื่อผลิตพลังงานและเทคโนโลยีที่มีความเหมาะสม ที่ผู้ผลิตสามารถเข้าถึงและดำเนินธุรกิจตามระเบียบที่รัฐกำหนดได้ และมีความต้องการจากผู้ซื้อที่สามารถซื้อพลังงานทดแทนในราคาที่เหมาะสม กล่าวคือเป็นการพิจารณาทั้งด้านอุปทาน (ผู้ผลิต) และอุปสงค์ (ประชาชน) ต่อพลังงานทดแทนของประเทศ จากนั้นนำนโยบายและแผนงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมดมาร่วมพิจารณา ได้แก่

(2.1) นโยบายและแผนงานที่มีผลกระทบต่อการจัดหาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก

ได้แก่

- ยุทธศาสตร์มันสำปะหลัง พ.ศ. 2558–2569
- ยุทธศาสตร์อ้อยโรงงานและน้ำตาลทราย พ.ศ. 2558–2569
- ยุทธศาสตร์การปฏิรูปปาล์มน้ำมันและน้ำมันปาล์มทั้งระบบ พ.ศ. 2560–2579
- ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การจัดการขยะมูลฝอยของประเทศไทย พ.ศ. 2560
- กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ในการขอและการพิจารณาให้ความยินยอมหรืออนุญาตให้ใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน พ.ศ. 2560 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

(2.2) นโยบายและแผนงานที่มีผลกระทบต่อการส่งเสริมการผลิตการใช้พลังงานทดแทนและพลังงาน

ทางเลือก ได้แก่

- นโยบายรับซื้อไฟฟ้าจากพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก

•แผนแม่บทการพัฒนาาระบบโครงข่ายสมารถกริตของประเทศไทย พ.ศ. 2558-2579

•พระราชบัญญัติกองทุนน้ำมันเชื้อเพลิง พ.ศ. 2562

•ยุทธศาสตร์การพัฒนาาระบบคมนาคมขนส่ง ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580)

•นโยบายส่งเสริมรถยนต์ไฟฟ้า

(2.3) นโยบายและแผนงานที่มีผลกระทบต่อเป้าหมายของแผน ได้แก่

•ความสำเร็จของการดำเนินงานตามแผนอนุรักษ์พลังงาน

•ความสำเร็จของการดำเนินงานตามแผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้าของประเทศไทย

•ความสำเร็จของการดำเนินงานตามแผนบริหารจัดการน้ำมันเชื้อเพลิง

•ความสำเร็จของการดำเนินงานตามแผนการจัดหาก๊าซธรรมชาติของไทย

หลังจากนั้นก็ได้พัฒนากรอบแนวคิดในการจัดทำแผนจำนวน 4 กรอบ ดังนี้

กรอบที่ 1: กรอบระยะเวลาสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580)

กรอบที่ 2: การบูรณาการร่วมกับแผนของกระทรวงพลังงาน ประกอบด้วยแผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้าของประเทศไทย, แผนอนุรักษ์พลังงาน, แผนการจัดหาก๊าซธรรมชาติของไทย และแผนบริหารจัดการน้ำมันเชื้อเพลิง

กรอบที่ 3: การพิจารณาปัจจัยที่จะส่งผลต่อทิศทางการใช้พลังงานในอนาคต โดยปรับลดสัดส่วนการใช้เชื้อเพลิงชีวภาพที่มีแนวโน้มจะลดลงจากการพัฒนายานยนต์ไฟฟ้าและโครงข่ายรถไฟฟ้า พร้อมทั้งปรับเพิ่มสัดส่วนการผลิตไฟฟ้าจากพลังงาน

ทดแทนและพลังงานทางเลือกให้มากขึ้นจากการขยายตัวของเศรษฐกิจฐานดิจิทัล

กรอบที่ 4: การรักษาระดับเป้าหมายสัดส่วนการใช้พลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือกทั้งในรูปของพลังงานไฟฟ้า พลังงานความร้อน และเชื้อเพลิงชีวภาพ ให้ได้ร้อยละ 30 ของการใช้พลังงานขั้นสุดท้ายภายในปี พ.ศ. 2580

ซึ่งกรอบทั้งสี่นี้นำไปสู่การมีแผนพลังงานทดแทนหลักของประเทศ คือ แผนพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก พ.ศ. 2561 – 2580 (Alternative Energy Development Plan 2018 – 2037) (กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน, 2563)

การกำหนดนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียและประเทศไทย

(1) การกำหนดนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดีย

ประเทศอินเดียได้มีการกำหนดแผนปฏิบัติการระดับชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (National Action Plan on Climate Change: NAPCC) ซึ่งประกอบไปด้วย 8 พันธกิจหลัก ซึ่งหนึ่งในนั้น คือ การพัฒนาพลังงานแสงอาทิตย์ (solar energy) จึงกล่าวได้ว่าพลังงานทดแทนของประเทศอินเดียที่ถูกนำมากำหนดนโยบายสาธารณะแต่แรกเริ่ม นั่นก็คือพลังงานแสงอาทิตย์

เหตุผลที่ทำให้ประเทศอินเดียเลือกใช้พลังงานแสงอาทิตย์เป็นพลังงานทดแทนหลัก ก็ได้แก่ สามารถบริหารจัดการในแบบกระจายอำนาจได้ (decentralisation capable) กล่าวคือ สามารถให้แต่ละรัฐหรือท้องถิ่นผลิต ติดตั้ง และกระจายพลังงานแสงอาทิตย์ได้เอง โดยที่ไม่ต้องรอรถลงมือปฏิบัติของรัฐบาลกลาง, สภาพภูมิประเทศของประเทศอินเดียเป็นแหล่งพลังงานแสงอาทิตย์ที่ดี เพราะในพื้นที่เกือบทุกส่วนของอินเดียมีแสงแดดเฉลี่ย 250 ถึง 300 วันต่อปี และมีความเข้มข้นของแสงสูง เมื่อคำนวณเป็นค่าศักยภาพในการผลิตพลังงานจะอยู่ที่ 6,000 ล้านกิกะวัตต์-ชั่วโมง (GWh) ต่อปี, พลังงานแสงอาทิตย์จะช่วยแก้ไขปัญหาพลังงานที่ไม่เพียงพอ และช่วย

ลดการพึ่งพิงการนำเข้าพลังงานจากต่างประเทศ

ความสนใจที่จะกำหนดนโยบายเกี่ยวกับพลังงานแสงอาทิตย์ของอินเดียมีมาตั้งแต่ทศวรรษ ค.ศ. 1980 แต่ได้ลงมือกำหนดอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อ ค.ศ. 2009 ซึ่งในเดือนพฤศจิกายน ปี ค.ศ. 2009 ประเทศอินเดียได้ประกาศพันธกิจระดับชาติชาวหะรัลล เนห์รูว่าด้วยพลังงานแสงอาทิตย์ (Jawaharlal Nehru National Solar Mission: JNNSM) โดยมีวัตถุประสงค์ในการติดตั้งพลังงานแสงอาทิตย์ทั้งแบบต่อกับระบบจำหน่าย (grid-connected) และแบบไม่ได้เชื่อมต่อกับระบบจำหน่าย (off-grid) ด้วยระบบแผงโซลาร์เซลล์ (photovoltaic: PV) และเทคโนโลยีพลังงานแสงอาทิตย์แบบเข้มข้น (concentrated solar power: CSP) จำนวน 22,000 เมกะวัตต์ (MW) ภายในปี ค.ศ. 2022 (Chaudhary, Krishna and Sagar, 2015)

พันธกิจของ JNNSM ถูกกำหนดอย่างเป็นทางการในวันที่ 11 มกราคม ค.ศ. 2010 เป็นพันธกิจหลักของรัฐบาลอินเดีย ซึ่งเป็นการดำเนินความร่วมมือของรัฐบาลกลางกับรัฐต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในเชิงสภาพแวดล้อม คือ การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ในขณะที่แก้ไขปัญหาความมั่นคงทางพลังงานของประเทศไปด้วย วัตถุประสงค์ของพันธกิจนี้ คือ การทำให้อินเดียเป็นประเทศผู้นำโลกในด้านพลังงานแสงอาทิตย์ โดยการกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อเผยแพร่เทคโนโลยีพลังงานแสงอาทิตย์ให้กระจายไปทั่วประเทศอย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ รัฐบาลอินเดียมีเป้าหมายที่จะติดตั้งแผงผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ให้ครบ 100 กิกะวัตต์ (GW) ภายในปี ค.ศ. 2022 พันธกิจนี้ยังสอดคล้องกับเป้าหมายของแผนระดับชาติ “India’s Intended Nationally Determined Contributions (INDCs)” ในการทำให้ร้อยละ 40 ของกำลังการผลิตไฟฟ้าของประเทศมาจากแหล่งพลังงานอื่นที่ไม่ใช่แหล่งพลังงานจากฟอสซิล และลดความเข้มข้นในการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (emission intensity) ให้เหลือเพียงร้อยละ 33 ถึง 35 ของ GDP เมื่อปี ค.ศ. 2005 ภายในปี ค.ศ. 2030

ในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ประเทศอินเดียได้มีการดำเนินการโครงการต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ภายในประเทศ ได้แก่ โครงการ Solar Park, โครงการ VGF, โครงการ CPSU, โครงการ Defense, โครงการ Canal Bank and Canal Top, โครงการ Bundling และโครงการ Grid Connected Solar Rooftop

อีกทั้งยังมีการบังคับใช้มาตรการต่าง ๆ ได้แก่

- ภาระผูกพันในการซื้อพลังงานทดแทน (Renewable Purchase Obligation: RPO) ซึ่งรวมถึงพลังงานแสงอาทิตย์ด้วย มาตรการนี้มีความสำคัญมากต่อการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับพลังงานทดแทน ผู้เขียนจึงขออนุญาตอธิบายรายละเอียด ดังนี้

RPO มีขึ้นเพื่อส่งเสริมการผลิตพลังงานทดแทน (renewable energy generation: RE generation)

และรักษาการเติบโตของศักยภาพในการผลิตพลังงานทดแทน โดยมุ่งใจให้บริษัทที่กระจายหรือจำหน่ายพลังงานทดแทน (distribution company: discom) อยากรับซื้อพลังงานทดแทน

RPO คือ มาตรการซึ่งกำหนดให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น discom ต้องซื้อกระแสไฟฟ้าขั้นต่ำจำนวน

กี่เปอร์เซ็นต์ซึ่งผลิตจากแหล่งพลังงานทดแทน ซึ่งในกรณีของประเทศไทย RPO ถูกกำหนดโดยพระราชบัญญัติว่าด้วยกระแสไฟฟ้า ค.ศ. 2003 (Electricity Act 2003) (Council on Energy, Environment and Water (CEEW), 2021)

- การยกเว้นค่าธรรมเนียมระบบในการซื้อขายพลังงานแสงอาทิตย์และพลังงานลมระหว่างรัฐ (Inter State Transmission System: ISTS) สำหรับโครงการที่ดำเนินการภายในเดือนมีนาคม ค.ศ. 2020

- แนวทางสำหรับกระบวนการประมูลเพื่อการจัดซื้อจัดจ้าง (tariff-based competitive bidding process) เกี่ยวกับพลังงานแสงอาทิตย์

- มาตรฐานสำหรับการใช้ระบบและอุปกรณ์แผงโซลาร์เซลล์ (solar photovoltaic systems and devices)

- การจัดหาแผงโซลาร์เซลล์ติดตั้งบนดาดฟ้า (solar rooftop)

- แนวทางในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ (smart cities)

- การแก้ไขบทบัญญัติกฎหมายบังคับให้มีการจัดหาแผงโซลาร์เซลล์ติดตั้งบนดาดฟ้าของอาคารสร้างใหม่และเพิ่มอัตราส่วนของแผงโซลาร์เซลล์ติดตั้งบนดาดฟ้าของพื้นที่อาคารทั้งหมด (new construction or higher floor area ratio)

- การสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานสำหรับโครงการเกี่ยวกับพลังงานแสงอาทิตย์ (solar projects)

- การเพิ่มปริมาณพันธบัตรปลอดภาษีเกี่ยวกับกิจการพลังงานแสงอาทิตย์ (tax-free solar bonds)

- การให้สินเชื่อระยะยาวเพื่อการลงทุนในด้านพลังงานแสงอาทิตย์จากองค์กรพหุภาคี (multi-lateral agencies) (Ministry of New and Renewable Energy, 2021)

ในการสนับสนุนงบประมาณเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการผลิตพลังงานทดแทนที่วางเอาไว้ ประเทศอินเดียได้มีการจัดตั้งกองทุนพลังงานสะอาดระดับชาติ (National Clean Energy Fund) ในปี ค.ศ. 2010 โดยมีเป้าหมายแรกเริ่มในการสนับสนุนเทคโนโลยีเชิงนวัตกรรมด้านพลังงานสะอาด และสนับสนุนโครงการเกี่ยวกับพลังงานทดแทน พอถึงปี ค.ศ. 2016 กองทุนนี้ได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นกองทุนสิ่งแวดล้อมสะอาดระดับชาติ (National Clean Environment Fund) และเปลี่ยนไปให้การสนับสนุน

โครงการปลูกป่า การทำให้แม่น้ำใสสะอาด และการปกป้องถิ่นที่อยู่อาศัยของช้างและเสือ ในปัจจุบันรัฐบาลอินเดียได้จัดตั้งกองทุนพลังงานทดแทนระดับชาติ (National Renewable Energy Fund) โดยตรง เพื่อสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา และโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับพลังงานทดแทน รวมไปถึงโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับพลังงานแสงอาทิตย์ (King Abdullah Petroleum Studies and Research Center (KAPSARC), 2016)

(2) การกำหนดนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศไทย

ประเทศไทยเริ่มมีการผลิตไฟฟ้าโดยใช้พลังงานแสงอาทิตย์ตั้งแต่ พ.ศ. 2519 โดยกระทรวงสาธารณสุข และมูลนิธิแพथยาสาสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี ซึ่งมีการติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์ประมาณ 300 แผง แต่ละแผงมีขนาด 15-30 วัตต์และมีนโยบายและแผนด้านพลังงานแสงอาทิตย์บรรจุลงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ซึ่งการติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์เพื่อใช้งานอย่างเป็นรูปธรรมภายในประเทศ เกิดขึ้นในช่วงท้ายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) โดยมีกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน, กรมโยธาธิการ, การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยเป็นหน่วยงานหลักในการนำพลังงานแสงอาทิตย์มาใช้ผลิตกระแสไฟฟ้า เพื่อใช้งานในด้านการให้แสงสว่าง, ระบบโทรคมนาคม และเครื่องสูบน้ำ (นิชชา บุรณสิงห์, 2558)

ประเทศไทยมิได้มีนโยบายพลังงานแสงอาทิตย์โดยเฉพาะ แต่การกำหนดนโยบายพลังงานแสงอาทิตย์จะไปรวมอยู่ในนโยบายการพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือกทั้งหมด ซึ่งในปัจจุบันก็คือ แผนพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก พ.ศ. 2561-2580 (Alternative Energy Development Plan 2018-2037) ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับพลังงานแสงอาทิตย์ ดังนี้

(2.1) การประเมินศักยภาพและแนวทางการจัดหาเชื้อเพลิง

ศักยภาพพลังงานแสงอาทิตย์ หมายถึง ปริมาณพลังงานแสงอาทิตย์ที่ตกกระทบบนพื้นที่นั้น ๆ ในเวลาหนึ่งวัน โดยมีหน่วยเป็นเมกะจูลต่อตารางเมตร-วัน (MJ/

m2-day) กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงานได้ดำเนินโครงการพัฒนาปรับปรุงแผนที่ศักยภาพพลังงานแสงอาทิตย์จากภาพถ่ายดาวเทียมสำหรับประเทศไทยในปี พ.ศ. 2560 โดยใช้แบบจำลองทางคณิตศาสตร์สำหรับคำนวณค่าความเข้มรังสีดวงอาทิตย์จากข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียมที่เก็บข้อมูลเป็นเวลา 15 ปี (ปี พ.ศ. 2544–2558) ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ จากการคำนวณค่าความเข้มรังสีอาทิตย์เฉลี่ยตลอดทั้งปีของประเทศไทยพบว่ามีความเท่ากับ 17.6 MJ/m2-day ซึ่งเป็นค่าที่สูง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการผลิตพลังงานได้ในทุกพื้นที่ของประเทศ ทั้งในการผลิตพลังงานไฟฟ้าและพลังงานความร้อน

(2.2) แนวทางการพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก

(2.2.1) การผลิตไฟฟ้า

นโยบายที่สำคัญ คือ โครงการโรงไฟฟ้าชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานรากที่คำนึงถึงประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีกำหนดเปิดรับซื้อกระแสไฟฟ้าระหว่างปี พ.ศ. 2563-2567 โดยมีเป้าหมายกำลังการผลิตของโรงไฟฟ้าชุมชนที่จะรับซื้อรวม 1,933 เมกะวัตต์ (MW) ประกอบไปด้วยโรงไฟฟ้าที่ผลิตด้วยเชื้อเพลิงชีวมวล 600 เมกะวัตต์ (MW), ก๊าซชีวภาพจากน้ำเสีย 183 เมกะวัตต์ (MW), ก๊าซชีวภาพจากพืชพลังงาน 600 เมกะวัตต์ (MW) รวมทั้งพลังงานแสงอาทิตย์ในรูปแบบผสมผสาน (hybrid) กับชีวมวลและ/หรือก๊าซชีวภาพจากน้ำเสีย และ/หรือ ก๊าซชีวภาพจากพืชพลังงานอีกจำนวน 550 เมกะวัตต์ (MW)

นอกจากนี้กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงานยังส่งเสริมการผลิตไฟฟ้าเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับประชาชนในพื้นที่ที่ห่างไกลระบบสายส่งตามศักยภาพของพื้นที่ด้วยระบบผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์เพื่อจัดหาระบบประเภทเตอรรี, ระบบสูบน้ำ, ระบบมินิกริด (mini grid) และระบบผลิตไฟฟ้าในพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลระบบสายส่งไฟฟ้า หรือพื้นที่ที่มีข้อจำกัดที่ทำให้ไม่สามารถดำเนินการจ่ายไฟฟ้าได้ เช่น โรงเรียนในชนบท, สถานีอนามัย, ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน, ฐานปฏิบัติการ

ทางทหารและตำรวจตระเวนชายแดน, พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่ในโครงการพระราชดำริ ซึ่งในปี พ.ศ. 2560 มีระบบผลิตไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ติดตั้งแล้วเสร็จรวม 2,155 ระบบ มีกำลังการผลิตรวม 4,984 กิโลวัตต์ (kW)

(2.2.2) การผลิตความร้อน

พลังงานแสงอาทิตย์ได้ถูกนำมาใช้ผลิตความร้อนในช่วงปี พ.ศ. 2559–2561 เพื่อผลิตความร้อน 6.7, 9.3 และ 10.1 พันตันเทียบเท่าน้ำมันดิบ ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าการนำพลังงานแสงอาทิตย์มาผลิตความร้อนมีค่าสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป้าหมายการส่งเสริมการผลิตการใช้พลังงานความร้อนจากพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือกตามแผน AEDP 2018 โดยรวมอยู่ที่ร้อยละ 41.61 ของพลังงานความร้อนที่ประเทศต้องการ โดยมีเป้าหมายในการผลิตพลังงานความร้อนจากพลังงานแสงอาทิตย์และพลังงานหมุนเวียนอื่น ๆ จำนวน 100 พันตันเทียบเท่าน้ำมันดิบ

ทั้งนี้การส่งเสริมการผลิตการใช้พลังงานความร้อนจากพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือกมีแนวทาง คือ การส่งเสริมและพัฒนาเทคโนโลยีระบบอบแห้งพลังงานแสงอาทิตย์แบบเรือนกระจกให้กับผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์อบแห้งทั้งในระดับอุตสาหกรรมขนาดกลาง ขนาดเล็ก และครัวเรือน เพื่อยกระดับมาตรฐานด้านสุขอนามัยในผลิตภัณฑ์อบแห้ง, การพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพระบบอบแห้งพลังงานแสงอาทิตย์ร่วมกับเชื้อเพลิงชีวมวล, การส่งเสริมระบบบ่อเลี้ยงปลาพลังงานแสงอาทิตย์ และพัฒนาให้มีมาตรฐานด้านสุขอนามัยสำหรับกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยสรุปประเทศไทยมีนโยบายผลิตพลังงานไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ 14,864 เมกะวัตต์ (MW) และผลิตพลังงานความร้อนจากพลังงานแสงอาทิตย์ 100 พันตันเทียบเท่าน้ำมันดิบ ภายในปีพ.ศ. 2580 (กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน, 2563)

นอกจากนี้ประเทศไทยยังมีความโดดเด่น ในการกำหนดนโยบายฟีดอินทรารับเข้า (Feed-in Tariff: FIT) ซึ่งเป็นนโยบายที่จะช่วยการันตีผลตอบแทนที่เหมาะสม

สมต่องค์กรหรือหน่วยงานผู้พัฒนาพลังงานทดแทนและนักลงทุนด้านพลังงานทดแทน ภายในระยะเวลาที่มีการวางแผนเป้าหมายเอาไว้ ประเทศไทยมีการดำเนินนโยบาย FIT โดยเริ่มใช้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2549 ซึ่งเป็นนโยบาย FIT แบบพึ่งพาตลาด (market-dependent FIT) ที่เรียกว่า “โครงการส่วนเพิ่ม (ราคารับซื้อไฟฟ้า) (adder scheme)” กล่าวคือ กระแสไฟฟ้าที่ผลิตจากพลังงานทดแทนจะได้รับโบนัสคงที่จากราคาขายปลีกกระแสไฟฟ้าเป็นระยะเวลา 7 ปี ซึ่งในช่วงแรกของโครงการนี้ จะยังไม่ครอบคลุมการรับซื้อกระแสไฟฟ้าที่ผลิตจากพลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานแสงอาทิตย์ได้เข้าร่วมโครงการนี้ในปีถัดมา (พ.ศ. 2550) และได้รับการกรันตีระยะเวลาได้รับโบนัสคงที่จากราคาขายปลีกกระแสไฟฟ้าเป็นระยะเวลาเพิ่มขึ้นเป็น 10 ปี (Lan, Techato and Jirakiattikul, 2019)

การนำนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียและประเทศไทยไปปฏิบัติ

(1) การนำนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียไปปฏิบัติ

(1.1) การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียโดยภาคเอกชน

ประเทศอินเดียมี “India’s Big 5” คือ ห้าบริษัทเอกชนยักษ์ใหญ่ที่ลงทุนด้านพลังงานทดแทน ได้แก่

NTPC Limited

NTPC Limited เป็นบริษัทผู้ผลิตพลังงานทดแทนขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศอินเดีย ซึ่งมีกำลังการผลิตพลังงานทดแทน 62,910 เมกะวัตต์ (MW) แบ่งเป็นกำลังการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ 920 เมกะวัตต์ (MW) ทางบริษัทเพิ่มกำลังผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ให้เป็น 10 กิกะวัตต์ (GW) ในปี ค.ศ. 2020 ซึ่งเป็นกำลังการผลิตที่สูงมาก NTPC Limited ได้รับมอบหมายจากกระทรวงพลังงานใหม่และ

พลังงานทดแทนของอินเดีย ในการเป็นตัวกลางในการรับซื้อพลังงานทดแทนแล้ว
ขายต่อให้บริษัทเอกชนอื่น ๆ ที่มีใบอนุญาตในการจำหน่ายพลังงานทดแทน

Adani Group

Adani Group คือ บริษัทผู้ผลิตพลังงานขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศอินเดีย
ซึ่งหันมาผลิตพลังงานทดแทนด้วย ซึ่งบริษัทลูกในเครือ คือ บริษัท Adani Green
Energy Limited (AGEL) มีกำลังการผลิตพลังงานทดแทน 2,595 เมกะวัตต์ (MW)
แบ่งเป็นกำลังการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ถึง 2,198 เมกะวัตต์ (MW) Adani
Group ตั้งเป้าว่าจะเป็นบริษัทผู้ผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ที่ใหญ่ที่สุดในโลกภายใน
ปี ค.ศ. 2025 และจะเป็นบริษัทผู้ผลิตพลังงานทดแทนที่ใหญ่ที่สุดในโลกภายในปี
ค.ศ. 2030

Tata Power

Tata Power คือ บริษัทเก่าแก่ ที่มีอายุกว่า 105 ปี มีกำลังการผลิตพลังงาน
สะอาดและเป็นมิตรกับสภาพแวดล้อม 12,742 เมกะวัตต์ (MW) ซึ่งเป็นพลังงาน
ทดแทน 3,883 เมกะวัตต์ (MW) อันประกอบไปด้วยกำลังการผลิตพลังงานแสง
อาทิตย์ 1,705 เมกะวัตต์ (MW) Tata Power มีจุดเด่นที่การมุ่งเน้นการผลิต
พลังงานแสงอาทิตย์โดยการติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์บนดาดฟ้า ทั้งในที่พักอาศัย,
สถาบันต่าง ๆ และย่านการค้าต่าง ๆ นอกจากนี้บริษัทในเครือ คือ บริษัท TP
Renewable Microgrid Limited (TPRML) ซึ่งร่วมหุ้นกับ มูลนิธิ Rockefeller
Foundation คือ ผู้พัฒนาและจำหน่ายแผงพลังงานแสงอาทิตย์แบบไมโครกริด
รายใหญ่ที่สุดของโลก Tata Power มีนโยบายที่จะเปลี่ยนมาเป็นผู้ผลิตพลังงาน
ทดแทนอย่างเดียวย่างเต็มตัวในอนาคต

JSW Energy

JSW Energy มีกำลังการผลิตพลังงานรวม 4,559 เมกะวัตต์ (MW) แบ่ง

เป็นกำลังการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ 10 เมกะวัตต์ (MW) JSW Energy ตั้งเป้าเพิ่มกำลังการผลิตเป็น 10 กิกะวัตต์ (GW) โดยไปเพิ่มที่กำลังการผลิตพลังงานทดแทนเป็นหลัก

Torrent Power

Torrent Power มีกำลังการผลิตพลังงานรวม 3,879 เมกะวัตต์ (MW) แบ่งเป็นกำลังการผลิตพลังงานทดแทน 787 เมกะวัตต์ (MW) ซึ่งมีกำลังการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ 138 เมกะวัตต์ (MW) (Singh, 2020)

ประเทศอินเดียมีลำดับเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์โดยภาคเอกชนมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1977 ดังนี้

ค.ศ. 1977: บริษัท Central Electronics เริ่มผลิตแผงโซลาร์เซลล์เป็นครั้งแรก

ค.ศ. 1980: ประเทศอินเดียเริ่มการวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับพลังงานแสงอาทิตย์ โดยเน้นการนำพลังงานแสงอาทิตย์มาใช้ผลิตกระแสไฟฟ้าในพื้นที่ชนบทและการทำให้น้ำสะอาดเพื่อการอุปโภคบริโภค

ค.ศ. 1990: บริษัทผู้ผลิตพลังงานในอินเดียเริ่มผลิตนวัตกรรมทางพลังงานแสงอาทิตย์ เช่น ระบบการผลิตพลังงานจากแสงอาทิตย์แบบออฟกริด (off-grid systems)

ค.ศ. 1995: บริษัทผู้ผลิตพลังงานในอินเดียเริ่มการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ในสเกลใหญ่ เช่น บริษัท Moser Baer ผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ 5 เมกะวัตต์ (MW)

ค.ศ. 2006: ประเทศอินเดียมีบริษัทผู้ผลิตพลังงานแสงอาทิตย์กว่า 40 แห่ง มีกำลังการผลิตรวม 4,000 เมกะวัตต์ (MW)

นอกจากนี้ข้อมูลยังชี้ให้เห็นว่าบริษัทผู้ผลิตพลังงานขนาดใหญ่ของอินเดียจะเน้นการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์แบบติดตั้งกับพื้น (ground installations) ใน

ขณะที่บริษัทผู้ผลิตพลังงานขนาดกลางไปเน้นการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์แบบติดตั้งบนดาดฟ้า (rooftop installations) และบริษัทผู้ผลิตพลังงานขนาดเล็ก เน้นการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ในพื้นที่ชนบท (Rajshekhar, 2021)

(1.2) การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดีย โดยท้องถิ่น

การผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ของอินเดียเป็นการกระจายอำนาจจากศูนย์กลางไปให้ประชาชนในระดับรากหญ้า (people at the grassroots level) ในการเข้าถึงพลังงานและผลิตพลังงานด้วยตนเอง และการเปิดโอกาสให้แต่ละรัฐของอินเดียมีนโยบายพลังงานแสงอาทิตย์ โดยแต่ละรัฐมีอิสระในการกำหนดนโยบายของตนเอง เช่น รัฐบาลของรัฐหริยาณา (Haryana) ดำเนินโครงการจ่ายเงินอุดหนุน 40 เปอร์เซ็นต์สำหรับการติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์ขนาด 3 กิโลวัตต์ (kW) ที่บ้านของประชาชน เพื่อส่งเสริมการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ภายในรัฐ (India Brand Equity Foundation, 2021)

ในแต่ละรัฐของประเทศไทยมีศักยภาพของการผลิตพลังงานทดแทนที่แตกต่างกันส่งผลให้มีต้นทุนในการพัฒนาพลังงานทดแทนที่แตกต่างกันไป ดังนั้นการกำหนดเป้าหมายในระดับรัฐก็ย่อมต้องแตกต่างกันไป ยกตัวอย่างเช่น รัฐที่มีศักยภาพสูงก็ให้กำหนดเป้าหมาย RPO สูงกว่าเป้าหมายระดับชาติ เพื่อให้ค่าเฉลี่ยต่อรัฐไปถึงเป้าหมายระดับชาติที่รัฐบาลกลางกำหนดไว้ อีกทางเลือกเชิงนโยบายหนึ่งในการบรรลุเป้าหมาย RPO คือ นโยบายเกี่ยวกับใบรับรองพลังงานทดแทน (Renewable Energy Certificates: RECs) ซึ่งเป็นนโยบายที่กำหนดให้รัฐของอินเดียสามารถซื้อใบรับรองการผลิตพลังงานทดแทนจากที่อื่น เพื่อให้รัฐของตนสามารถบรรลุเป้าหมาย RPO ได้ (King Abdullah Petroleum Studies and Research Center (KAPSARC), 2016) ซึ่งแนวทางเหล่านี้รัฐต่าง ๆ ในอินเดียนั้นก็ได้นำมาปรับใช้ในการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ภายในรัฐของตน

อีกทั้งข้อมูลจากกระทรวงพลังงานใหม่และพลังงานทดแทนของอินเดีย ระบุว่าประเทศอินเดียผลิตพลังงานแสงอาทิตย์โดยใช้หลักการ “off-grid decentralised and low-temperature applications” ซึ่งเป็นการผลิตพลังงานในสเกลเล็กบนพื้นที่ที่มีขนาดจำกัด เพื่อเป็นประโยชน์ในการผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ในพื้นที่ชนบท และเพื่อตอบสนองความต้องการใช้พลังงานในพื้นที่เขตเมือง

การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ซึ่งเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งตอบโจทย์การรณรงค์การใช้พลังงานจากเชื้อเพลิงฟอสซิลซึ่งเป็นกระแสการเคลื่อนไหวในระดับโลกตอนนี้ สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงในเชิงสังคมของอินเดียอีกด้วย กล่าวคือ ผู้หญิงและเด็กหญิงชาวชนบท แต่เดิมจะถูกมอบหมายให้ไปเก็บไม้จากที่ไกลๆเพื่อมาทำเชื้อเพลิง แล้วก็ต้องทำอาหารในครัวที่มีควันคลุ้งเต็มไปหมดจากเชื้อเพลิงนี้ ซึ่งเป็นอันตรายต่อปอดและดวงตา การที่พื้นที่ชนบทของอินเดียหันมาใช้พลังงานจากแสงอาทิตย์ ทำให้ปัญหาที่ผู้หญิงและเด็กผู้หญิงชาวอินเดียในแถบชนบทเคยต้องเผชิญอันเนื่องมาจากการหาเชื้อเพลิงลดลงและคาดหวังว่าจะหมดไปในที่สุด (Ministry of New and Renewable Energy, 2021)

(2) การนำนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศไทยไปปฏิบัติ

(2.1) การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศไทยโดยภาคเอกชน

บริษัทพีอีเอ เอ็นคอม อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด บริษัทในเครือการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (กฟภ.) ซึ่งดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับแผงโซลาร์เซลล์ติดตั้งบนดาดฟ้า และบริษัทพีซีพีจี จำกัด (มหาชน) ร่วมกันจัดตั้งบริษัท “Thai Digital Energy Development” เพื่อพัฒนาธุรกิจพลังงานสะอาด ซึ่งตอบรับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ผ่านธุรกิจลงทุนผลิตไฟฟ้าจากพลังงานทดแทน ธุรกิจลงทุนระบบประหยัดพลังงานและบริหารจัดการพลังงาน และธุรกิจอื่น ๆ ด้านพลังงานดิจิทัล (digital energy) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงการผลิตไฟฟ้าจากแบบรวมศูนย์สู่การบริหาร

จัดการระบบไฟฟ้าจากแหล่งผลิตขนาดเล็กแบบกระจายศูนย์

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2561 กฟภ. ได้จัดทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือโครงการส่งเสริมและพัฒนาการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานทดแทน (Premium Energy Management) เพื่อพัฒนาธุรกิจใหม่สำหรับตอบรับกระแสการเปลี่ยนแปลงของธุรกิจร่วมกับบริษัท พีซีพีจี จำกัด (มหาชน) ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2558 ตามนโยบายการปรับโครงสร้างธุรกิจไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนของบริษัทบางจากคอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) และบริษัทในเครือเพื่อประกอบธุรกิจผลิตไฟฟ้าจากพลังงานสะอาดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในหลากหลายรูปแบบ (BCPG, 2564)

จากการศึกษาภายใต้กรอบข้อตกลงความร่วมมือดังกล่าว หน่วยงานทั้งสองได้เห็นความเป็นไปได้ในการพัฒนาธุรกิจพลังงานสะอาดร่วมกัน คณะกรรมการของบริษัทพีอีเอ เอ็นคอม อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด จึงได้มีมติอนุมัติให้จัดตั้งบริษัท Thai Digital Energy Development ร่วมกับบริษัทพีซีพีจี จำกัด (มหาชน) ขึ้น มีทุนจดทะเบียนเริ่มต้น 200 ล้านบาท

ในปี พ.ศ. 2562 ดำเนินความร่วมมือโครงการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์บนดาดฟ้ากับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กำลังการผลิต 12 เมกะวัตต์ (MW) เป็นโครงการแรก ทั้งนี้ภาพรวมของโครงการที่จะดำเนินการ ได้แก่

- โครงการพัฒนาธุรกิจเป็นผู้รับซื้อไฟฟ้าจากพลังงานทดแทน และขายให้กับผู้ใช้ไฟรายอื่น ๆ ผ่านเทคโนโลยีบล็อกเชน

- โครงการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ (smart cities) ต่อยอดจากโครงการผลิตไฟฟ้าจากเซลล์แสงอาทิตย์แบบติดตั้งบนดาดฟ้า (solar rooftop) พร้อมระบบบริหารจัดการพลังงานและแลกเปลี่ยนไฟฟ้าในกลุ่มอาคารร่วมกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ของบริษัทพีซีพีจี จำกัด (มหาชน) ที่เริ่มดำเนินการเพื่อการติดตั้งระบบผลิตไฟฟ้าไปแล้ว ขนาดกำลังการผลิตติดตั้งประมาณ 12 เมกะวัตต์ (MW)

•โครงการร่วมกับผู้พัฒนาอสังหาริมทรัพย์รายอื่น ๆ อาทิ บริษัทแสนสิริ จำกัด (มหาชน), บริษัทเอสซี แอสเสท จำกัด (มหาชน) ที่มีความร่วมมือกับบริษัท บีซีพีจี จำกัด (มหาชน) ในการนำเทคโนโลยีด้านพลังงานทดแทนมาใช้ร่วมกับผู้อยู่อาศัยภายในโครงการ เป็นต้น (บริษัทบีซีพีจี จำกัด (มหาชน), 2564)

ในปีเดียวกันนี้กระทรวงพลังงานได้เปิดเผยผลการหารือร่วมกับผู้ประกอบการผลิตและจำหน่ายแผงโซลาร์เซลล์ว่าการผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์จะเติบโตอย่างมากเนื่องจากแผนพัฒนากำลังการผลิตไฟฟ้าของประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2561–2580 (PDP 2018) ได้มีการกำหนดรับซื้อไฟฟ้าโครงการพลังงานแสงอาทิตย์ติดตั้งบนหลังคาที่อยู่อาศัย (โซลาร์ภาคประชาชน) ถึง 10,000 เมกะวัตต์ (MW) และโครงการผลิตไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์บนทุ่นลอยน้ำขนาดใหญ่ (โซลาร์ฟาร์มลอยน้ำ) อีก 2,725 เมกะวัตต์ (MW) สิ่งที่รัฐบาลต้องการ คือ ให้ภาคเอกชนวางแผนการลงทุนการส่งเสริมให้เกิดการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์เองในประเทศ มากกว่าการสนับสนุนการนำเข้าจากต่างประเทศ ดังนั้นผู้ประกอบการก็ต้องเร่งพัฒนาบุคลากร และเทคนิคต่าง ๆ เพื่อรองรับการติดตั้งและการบำรุงรักษาให้มีมาตรฐาน สำหรับโครงการโซลาร์ภาคประชาชน 10,000 เมกะวัตต์ (MW) ภายใต้แผน PDP 2018 หากคำนวณเป็นหลังคาเรือนจะมีการรับซื้อช่วง 10 ปีแรก นาร่องปีละ 100 เมกะวัตต์ (MW) ก่อน เพื่อทดลองตลาด ส่วนโซลาร์ฟาร์มลอยน้ำ 2,725 เมกะวัตต์ (MW) รัฐบาลได้มอบหมายให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) เปิดประมูลการติดตั้งนาร่องที่เขื่อนสิรินธร จากนั้นจะทยอยติดตั้งที่เขื่อนอื่น ๆ ทั่วประเทศ (Green Network, 2562)

เมื่อพิจารณานโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศไทยในอดีต พบว่านโยบายโซลาร์ภาคประชาชนหรือโซลาร์ฟาร์มมีใช้ของใหม่ การผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ในรูปแบบของโครงการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์แบบติดตั้งบนพื้นดิน (โซลาร์ฟาร์ม) ในประเทศไทย ภาครัฐเคยให้การส่งเสริมออกประกาศเปิดรับซื้อไฟฟ้าเข้าระบบ เมื่อปี พ.ศ. 2553 (ตรงกับรัฐบาลภายใต้การนำ

ของนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) และประกาศปิดการรับซื้อในปี พ.ศ. 2560 โดยยุติการรับซื้อไฟฟ้าเข้าระบบ หลังสิ้นสุดโครงการรับซื้อพลังงานไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์แบบติดตั้งบนพื้นดินสำหรับหน่วยราชการและสหกรณ์ภาคการเกษตร เฟส 2 กำลังการผลิตรวม 154.52 เมกะวัตต์ (MW) ดำเนินการแล้วเสร็จ เนื่องจากกำลังการผลิตไฟฟ้าจากโซลาร์เซลล์ในขณะนั้น ปริมาณการรับซื้อไฟฟ้าใกล้เต็มกรอบที่วางไว้ 3,000 เมกะวัตต์ (MW) (ณัฐนิชา ดอนสุวรรณ, 2564)

(2.2) การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศไทยโดยท้องถิ่น

กระทรวงพลังงานได้ชี้แจงนโยบายของกองทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงานปี พ.ศ. 2564 ต่อผู้ว่าราชการจังหวัดทั่วประเทศว่ากองทุนนี้ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากรัฐบาลจำนวน 6,500 ล้านบาท โดยงบประมาณส่วนที่สำคัญ คือ งบประมาณในการสนับสนุนโครงการภายใต้กลุ่มงานส่งเสริมอนุรักษ์พลังงานและพลังงานทดแทนเศรษฐกิจฐานราก จำนวน 2,400 ล้านบาท โดยมีวัตถุประสงค์ให้ชุมชนทั่วประเทศนำเทคโนโลยีพลังงานทดแทนไปใช้ในการสร้างงาน สร้างรายได้ โดยแบ่งออกเป็นโครงการ 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่

กลุ่มที่ 1: สถานีพลังงานชุมชน

เป็นการส่งเสริมเทคโนโลยีพลังงานภายใต้แนวคิด “ต้นน้ำ-กลางน้ำ-ปลายน้ำ” โดยชุมชนสามารถขอรับการสนับสนุนเทคโนโลยีเดี่ยว หรือหลายเทคโนโลยีประกอบกัน ได้แก่

- เทคโนโลยีระบบสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์แบบเคลื่อนที่
- เตาชีวมวลประสิทธิภาพสูง
- ชุดครอบหัวเตาแก๊สประสิทธิภาพสูง

- ระบบอบแห้งพลังงานแสงอาทิตย์
- ระบบผลิตแก๊สชีวภาพจากของเสีย

กลุ่มที่ 2: ระบบสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์สำหรับบ่อบาดาล

เป็นการสูบน้ำโดยใช้พลังงานจากแผงโซลาร์เซลล์ขนาด 2.5 กิโลวัตต์ (kW) และถังพักน้ำขนาดบรรจุ 20 ลูกบาศก์เมตร

กลุ่มที่ 3: การผลิตไฟฟ้าในพื้นที่ไม่มีไฟฟ้าใช้

เป็นการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์สำหรับพื้นที่ที่ไฟฟ้ายังเข้าไม่ถึง หรือไม่มีไฟฟ้าโดยระบบที่

ไม่ต้องเชื่อมต่อกับระบบจำหน่าย (Off Grid) ได้แก่

- บ้านและที่อยู่อาศัย
- กลุ่มชุมชน
- โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล
- โรงเรียนในสังกัดของรัฐบาล

สำหรับกรอบเงิน 2,400 ล้านบาท จะถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนแรก: ให้ทั้ง 76 จังหวัด จังหวัดละ 25 ล้านบาท รวม 1,900 ล้านบาท

ส่วนที่สอง: เงิน 500 ล้านบาท จะถูกใช้เป็นงบกลางสำหรับรองรับโครงการระบบสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์เพื่อการเกษตร (บ่อบาดาล) ที่เกินกรอบเงินของจังหวัด ทั้งนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ส่วนราชการภูมิภาค และส่วนราชการส่วนกลางซึ่งมีที่ตั้งในจังหวัด สามารถยื่นขอรับการสนับสนุนงบประมาณ

จากทางจังหวัดได้ ในการพิจารณาข้อเสนอขอรับการสนับสนุนงบประมาณของ
งอปท. และส่วนราชการภูมิภาคจะกระทำโดยคณะกรรมการบริหารจังหวัดแบบ
บูรณาการ (กบจ.) เพื่อกลั่นกรองและลำดับความสำคัญของข้อเสนอ ในส่วนของ
ข้อเสนอจากส่วนราชการส่วนกลางที่มีที่ตั้งในจังหวัด จะถูกยื่นเข้าระบบของกอง
ทุน เพื่อให้มีการกำกับให้หน่วยงานจัดทำระบบตรวจสอบ ติดตาม และประเมิน
ผลโครงการ ประชาชนจะต้องใช้งานได้จริง มีการเปิดรับข้อเสนอภายในวันที่ 31
มีนาคม พ.ศ. 2564 ที่ผ่านมา (สุพัฒน์พงษ์ พันธุ์มีเชาว์, 2564)

บทสรุปและข้อเสนอ

นโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดียและประเทศไทย:
การเข้าสู่วาระนโยบาย, การกำหนดนโยบาย และการนำนโยบายไปปฏิบัติ

ในศตวรรษนี้ มีการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ที่เรียกร้องให้นานาประเทศ
ลดการใช้เชื้อเพลิงจากพลังงานฟอสซิล เช่น น้ำมัน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิด
วิกฤตการณ์เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การใช้พลังงานทดแทนเพื่อลดการ
ปล่อยก๊าซเรือนกระจกสู่ชั้นบรรยากาศคือทางเลือกที่สำคัญ ซึ่งในบรรดาพลังงาน
ทดแทนทั้งหมด พลังงานแสงอาทิตย์เป็นพลังงานทดแทนที่เป็นพลังงานหลัก
และถูกขับเคลื่อนในระดับท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นความเป็นโลกาภิวัตน์
บทความนี้ได้ทำการศึกษานโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดีย
และประเทศไทยใน 3 ประเด็น ได้แก่ การเข้าสู่วาระนโยบาย, การกำหนด
นโยบาย และการนำนโยบายไปปฏิบัติ ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญได้ตามตาราง
ที่ 1

ตารางที่ 1: การเข้าสู่วาระนโยบาย, การกำหนดนโยบาย และการนำนโยบาย
ไปปฏิบัติของนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์
ในประเทศอินเดียและประเทศไทย

ขั้นตอนของ กระบวนการ นโยบายสาธารณะ	ประเทศอินเดีย	ประเทศไทย
การเข้าสู่วาระนโยบาย	•การบรรเทาปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ •การรองรับการเติบโตของภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว •การแก้ไขปัญหาพลังงานไม่เพียงพอ	•การบรรเทาปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
การกำหนดนโยบาย	•การเป็นประเทศผู้นำโลกในด้านพลังงานแสงอาทิตย์ •การสนับสนุนการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ภายในประเทศ •มาตรการ RPO •กองทุนพลังงานทดแทนระดับชาติ	•โครงการโรงไฟฟ้าชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก •การผลิตพลังงานความร้อนจากพลังงานแสงอาทิตย์และพลังงานหมุนเวียนอื่น ๆ จำนวน 100 พันตันเทียบเท่าน้ำมันดิบ •นโยบาย FIT
การนำนโยบายไปปฏิบัติ	•การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์โดยภาคเอกชน - India's Big 5 •การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์โดยท้องถิ่น – การกระจายอำนาจจากศูนย์กลางไปให้ประชาชนในระดับรากหญ้า, การสร้างความเปลี่ยนแปลงในเชิงสังคมต่อผู้หญิงและเด็กหญิง	•การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์โดยภาคเอกชน - บริษัทในเครือการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (กฟภ.) และบริษัทพีซีพีจี จำกัด (มหาชน) •การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์โดยท้องถิ่น – โซลาร์ภาคประชาชน, กองทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงานปี พ.ศ. 2564

ประเทศอินเดียนำเข้าเรื่องพลังงานทดแทนซึ่งรวมถึงพลังงานแสงอาทิตย์เข้าสู่วาระนโยบาย เนื่องจากวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ ได้แก่

(1) การบรรเทาปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เพราะประเทศอินเดียเข้าร่วมในกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และให้สัตยาบันในพิธีสารเกียวโตในการลดการเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

(2) การรองรับการเติบโตของภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีความต้องการใช้พลังงานในปริมาณมาก

(3) การแก้ไขปัญหาพลังงานไม่เพียงพอทั้งต่อภาคอุตสาหกรรมและการเติบโตของประชากรอินเดีย ซึ่งประชาชนอินเดียหลายร้อยล้านคนยังไม่สามารถเข้าถึงไฟฟ้าได้

หลังจากนั้นประเทศอินเดียได้ประกาศพันธกิจระดับชาติขวาทะร่ำลให้เห็นว่าด้วยพลังงานแสงอาทิตย์ ซึ่งวัตถุประสงค์ของพันธกิจนี้ คือ การทำให้อินเดียเป็นประเทศผู้นำโลกในด้านพลังงานแสงอาทิตย์ โดยการกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อเผยแพร่เทคโนโลยีพลังงานแสงอาทิตย์ให้กระจายไปทั่วประเทศอย่างรวดเร็วที่สุด รัฐบาลมีการดำเนินการโครงการมากมายเพื่อสนับสนุนการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ภายในประเทศ มีการบังคับใช้มาตรการที่สำคัญ คือ ภาระผูกพันในการซื้อพลังงานทดแทน (Renewable Purchase Obligation: RPO) ซึ่งกำหนดให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องซื้อกระแสไฟฟ้าขั้นต่ำจำนวนกี่เปอร์เซ็นต์ซึ่งผลิตจากแหล่งพลังงานทดแทนรวมถึงจากพลังงานแสงอาทิตย์กรณีของประเทศอินเดีย RPO ถูกกำหนดโดยพระราชบัญญัติว่าด้วยกระแสไฟฟ้า ค.ศ. 2003 ในการสนับสนุนงบประมาณเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของนโยบายรัฐบาลอินเดียได้จัดตั้งกองทุนพลังงานทดแทนระดับชาติโดยตรง เพื่อสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา และโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับพลังงานทดแทน ซึ่งรวมไปถึง

โครงการเกี่ยวกับพลังงานแสงอาทิตย์

ในการนำนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ไปปฏิบัติ ประเทศอินเดียขับเคลื่อนนโยบายด้านนี้โดย 2 ภาคส่วน ได้แก่

(1) การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์โดยภาคเอกชน ซึ่งประเทศอินเดียมี India's Big 5

ซึ่งเป็นห้าบริษัทเอกชนยักษ์ใหญ่ที่ลงทุนด้านพลังงานทดแทนรวมถึงพลังงานแสงอาทิตย์ ได้แก่ บริษัท NTPC Limited, Adani Group, Tata Power, JSW Energy และ Torrent Power

(2) การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์โดยท้องถิ่น การผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ของอินเดียเป็นการกระจายอำนาจจากศูนย์กลางไปให้ประชาชนในระดับรากหญ้า และมีการเปิดโอกาสให้แต่ละรัฐมีอิสระในการกำหนดนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของตนเอง ทั้งนี้การกำหนดเป้าหมายในระดับรัฐก็ย่อมต้องแตกต่างกันไป รัฐที่มีศักยภาพสูงก็ให้กำหนดเป้าหมาย RPO สูงกว่าเป้าหมายระดับชาติ เพื่อให้ค่าเฉลี่ยต่อรัฐไปถึงเป้าหมายระดับชาติที่รัฐบาลกลางกำหนดไว้ และที่สำคัญการขับเคลื่อนนโยบายโดยท้องถิ่นสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงในเชิงสังคม กล่าวคือการหันมาผลิตและใช้พลังงานจากแสงอาทิตย์ ทำให้ปัญหาที่ผู้หญิงและเด็กผู้หญิงชาวอินเดียเคยต้องเผชิญอันเนื่องมาจากการหาเชื้อเพลิงลดลงและคาดว่าจะหมดไปในอนาคต

ในส่วนของประเทศไทย การนำเรื่องพลังงานทดแทนซึ่งรวมถึงพลังงานแสงอาทิตย์เข้าสู่วาระนโยบาย ก็สืบเนื่องมาจากการต้องการบรรเทาปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเช่นเดียวกับประเทศอินเดีย

เพราะประเทศไทยได้ยื่นสัตยาบันสารเข้าร่วมเป็นภาคีความตกลงปารีส เมื่อ พ.ศ. 2559 กำหนดเป้าหมายให้การปล่อยก๊าซเรือนกระจกลดลงอย่าง

รวดเร็ว จนกระทั่งระดับการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ภายในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 21 ประเทศไทยมีการกำหนดนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ที่สำคัญ ได้แก่ โครงการโรงไฟฟ้าชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก ที่คำนึงถึงประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ประกอบไปด้วยโรงไฟฟ้าที่ผลิตด้วยเชื้อเพลิงชีวมวล, ก๊าซชีวภาพจากน้ำเสีย, ก๊าซชีวภาพจากพืชพลังงาน และพลังงานแสงอาทิตย์ในรูปแบบผสมผสาน และนโยบายการผลิตพลังงานความร้อนจากพลังงานแสงอาทิตย์และพลังงานหมุนเวียนอื่น ๆ จำนวน 100 พันตันเทียบเท่าน้ำมันดิบ

ประเทศไทยมีความโดดเด่นในการกำหนดนโยบายฟีดอินอัตราเข้า (Feed-in Tariff: FiT) ซึ่งเป็นนโยบายที่จะช่วยการันตีผลตอบแทนที่เหมาะสมต่อองค์กรหรือหน่วยงานผู้พัฒนาพลังงานทดแทนและนักลงทุนด้านพลังงานทดแทน ภายในระยะเวลาที่มีการวางเป้าหมายเอาไว้ โดยเริ่มใช้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2549 ซึ่งเป็นนโยบาย FIT แบบฟิงพาดลาด ที่เรียกว่าโครงการส่วนเพิ่ม (ราคาซื้อไฟฟ้า) กล่าวคือ กระแสไฟฟ้าที่ผลิตจากพลังงานทดแทนจะได้รับโบนัสคงที่จากราคาขายปลีกกระแสไฟฟ้าเป็นระยะเวลา 7 ปี ซึ่งในช่วงแรกของโครงการนี้จะไม่ครอบคลุมการรับซื้อกระแสไฟฟ้าที่ผลิตจากพลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานแสงอาทิตย์ได้เข้าร่วมโครงการนี้ในปีพ.ศ. 2550 และได้รับการการันตีระยะเวลาได้รับโบนัสคงที่จากราคาขายปลีกกระแสไฟฟ้าเป็นระยะเวลา 10 ปี

ในการนำนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ไปปฏิบัติ ประเทศไทยขับเคลื่อนนโยบายด้านนี้โดย 2 ภาคส่วนเช่นกัน ได้แก่

(1) การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์โดยภาคเอกชน มีบริษัทพีอีเอ เอ็นคอม อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด บริษัทในเครือการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (กฟภ.) ซึ่งดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับแผงโซลาร์เซลล์ติดตั้งบนดาดฟ้า

และบริษัทพีซีพีจี จำกัด (มหาชน) ร่วมกันจัดตั้งบริษัท Thai Digital Energy Development ซึ่งในปี พ.ศ. 2562 ดำเนินความร่วมมือโครงการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์บนหาดฟักกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กำลังการผลิต 12 เมกะวัตต์ (MW) เป็นโครงการแรก ตามมาด้วยโครงการอื่น ๆ ได้แก่ โครงการพัฒนารัฐกริดเป็นผู้รับซื้อไฟฟ้าจากพลังงานทดแทน และขายให้กับผู้ใช้ไฟฟ้ารายอื่น ๆ ผ่านเทคโนโลยีบล็อกเชน, โครงการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ และโครงการนำเทคโนโลยีด้านพลังงานทดแทนมาใช้ร่วมกับผู้อยู่อาศัยภายในโครงการอสังหาริมทรัพย์

(2) การขับเคลื่อนนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์โดยท้องถิ่นประเทศไทยได้ดำเนินแผนพัฒนากำลังการผลิตไฟฟ้าของประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2561–2580 ซึ่งมีการกำหนดรับซื้อไฟฟ้าโครงการพลังงานแสงอาทิตย์ติดตั้งบนหลังคาที่อยู่อาศัย (โซลาร์ภาคประชาชน) ถึง 10,000 เมกะวัตต์ (MW) อีกทั้งรัฐบาลไทยยังจัดตั้งกองทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงานปี พ.ศ. 2564 โดยจัดสรรงบประมาณ 2,400 ล้านบาท ให้ชุมชนทั่วประเทศนำเทคโนโลยีพลังงานทดแทนไปใช้ในการสร้างงาน สร้างรายได้ ซึ่งรวมถึงพลังงานแสงอาทิตย์ด้วย องค์กรปกครองท้องถิ่นทั่วประเทศสามารถคิดค้นโครงการเกี่ยวกับการผลิตและการประยุกต์ใช้พลังงานแสงอาทิตย์ที่เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นของตน และขอรับพิจารณาจัดสรรงบประมาณจากกองทุนนี้ได้

ข้อเสนอแนวทางในการพัฒนานโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศไทย

ผู้เขียนมีข้อเสนอแนวทางในการพัฒนานโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศไทย 3 ประเด็น ดังนี้

(1) การกำหนดนโยบายการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ภายในท้องถิ่นที่ไม่ซับซ้อนแต่ใช้ได้จริง

เมื่อพิจารณาแผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้าของประเทศไทย พ.ศ. 2561–2580 (Thailand Power Development Plan 2018–2037: PDP 2018) ซึ่งมีเป้าหมายการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ 12,725 เมกะวัตต์ (MW) โดยแบ่งเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ โซลาร์ภาคประชาชน 10,000 เมกะวัตต์ (MW) และจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยในโครงการผลิตไฟฟ้าเซลล์แสงอาทิตย์บนทุ่นลอยน้ำ 2,725 เมกะวัตต์ (MW) อีกทั้งรัฐบาลยังมอบหมายให้คณะกรรมการกำกับกิจการพลังงาน (กกพ.) กำหนดหลักเกณฑ์ในการกริดไฟฟ้ารับซื้อไฟฟ้าส่วนที่เหลือจากที่ใช้เองจากครัวเรือนต่าง ๆ ด้วย ซึ่งออกมาในอัตราไม่เกิน 1.68 บาท/หน่วยในระยะเวลารับซื้อส่วนเกิน 10 ปี (กระทรวงพลังงาน, 2562) จะเห็นได้ว่าประเทศไทยคาดหวังการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์จากภาคประชาชนมากกว่าส่วนอื่น การให้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้ผลิตและนำพลังงานแสงอาทิตย์ไปใช้ประโยชน์จะช่วยลดการสูญเสียพลังงาน (transmission losses) ไปบางส่วนจากการส่งพลังงานไปจากต่างพื้นที่ ทั้งนี้การผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ในภาคประชาชนของไทย สามารถนำแนวโน้มนโยบายที่ไม่ซับซ้อนแต่ได้ประโยชน์มาประยุกต์ใช้ได้ เช่น การติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์ไว้เหนือแปลงปลูกพืช เพราะร่มเงาจากแผงจะช่วยลดการระเหยของน้ำ ทำให้ประหยัดน้ำในการปลูกพืช อีกทั้งความเย็นจากพืชยังช่วยยืดอายุการใช้งานของแผงอีกด้วย (Madhusudan and Vanak, 2022)

(2) การวางนโยบายรับมือกับขยะอันเนื่องมาจากการผลิตพลังงานแสงอาทิตย์

ในปี พ.ศ. 2560 ประเทศไทยมีการคาดการณ์ขยะแผงโซลาร์เซลล์จำนวนมาก เพราะการขยายตัวจากการเปิดรับซื้อไฟฟ้าโซลาร์เซลล์จากรัฐ (โซลาร์รูฟท็อปเสรี) ตามแผนส่งเสริมพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก (Alternative Energy Development Plan 2558-2579: AEDP 2015-2036) คาดว่า จะมีแผงโซลาร์เซลล์ที่ติดตั้งรวม 6,000 เมกะวัตต์ (MW) (ประมาณ 36 ล้าน

แผง) ซึ่งจะกลายเป็นขยะสะสมใน 20 ปีข้างหน้าปริมาณมากถึง 7.5 แสนตัน ปัจจุบันประเทศไทยใช้วิธีฝังกลบในการกำจัดขยะโซลาร์เซลล์ แม้ผู้ผลิตจะระบุว่าแผงโซลาร์เซลล์จะมีอายุการใช้งานประมาณ 20 ปี แต่ในระหว่างกระบวนการผลิตพลังงานหรือการดำเนินการอื่น ๆ จะมีแผงที่ชำรุดหรือเสื่อมคุณภาพเกิดขึ้นในระบบอย่างต่อเนื่อง เพราะแผงโซลาร์เซลล์ที่มีจำหน่ายในตลาดมีหลายเกรด ซึ่งราคาและคุณภาพแตกต่างกัน การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ยังเป็นความหวังของสังคมโลกและสังคมไทย แต่นโยบายด้านนี้ต้องมีอย่างครบวงจร ซึ่งรวมไปถึงนโยบายการกำจัดขยะแผงโซลาร์เซลล์ที่จะมีปริมาณมหาศาลในอนาคตอย่างมีประสิทธิภาพ (ทีมงานหญ้าแห้งปากคอก (ทองถิ่น), 2564)

(3) การมีนโยบายสร้างความร่วมมือด้านพลังงานแสงอาทิตย์กับประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอินเดีย

บทความนี้ได้นำเสนอนโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศอินเดีย นอกจากความพยายามในการผลิตและประยุกต์ใช้พลังงานแสงอาทิตย์ภายในประเทศแล้ว รัฐบาลอินเดียยังส่งเสริมให้ต่างชาติเข้าไปลงทุนด้านพลังงานแสงอาทิตย์ในประเทศอินเดีย โดยการยกเว้นภาษีเป็นเวลา 10 ปี สำหรับการลงทุนในสาขาการผลิตพลังงานจากแสงอาทิตย์ (สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ ณ เมืองเจนไน, 2559) นี่เป็นโอกาสอันดีที่รัฐบาลหรือภาคเอกชนของไทย จะได้ลงทุนในด้านพลังงานแสงอาทิตย์กับประเทศอินเดีย และเข้าไปเรียนรู้นโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์จากอินเดีย เพื่อนำกลับมาพัฒนานโยบายด้านพลังงานแสงอาทิตย์ของประเทศไทย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน. 2563. *แผนพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก พ.ศ. 2561 – 2580 (AEDP 2018)*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงพลังงาน.

กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน. 2564. “ยุทธศาสตร์พลังงานทดแทน.” *กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน*, 3 สิงหาคม 2564. https://www.dede.go.th/ewt_w3c/ewt_news.php?nid=646&filename=.

กระทรวงพลังงาน. 2562. “กระทรวงพลังงานหารือร่วมกับผู้ประกอบการผลิตและจำหน่ายแผงโซลาร์เซลล์ ส่งเสริมนโยบายการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์.” *กระทรวงพลังงาน*, 2 มีนาคม 2565. <https://energy.go.th/2015/กระทรวงพลังงาน-หารือร่ว/>.

กองประสานการจัดการการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ. 2563. “แผนที่นำทางการลดก๊าซเรือนกระจกของประเทศปี พ.ศ. 2564-2573. *สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*, 1 มีนาคม 2565. https://climate.onep.go.th/wp-content/uploads/2020/02/NDC-roadmap-infographic_F-1.pdf.

ณัฐนิชา ดอนสุวรรณ. 2564. “โครงการผลิตไฟฟ้าจากโซลาร์ฟาร์มในประเทศไทยที่เดิมประกาศนโยบายหยุดรับซื้อไฟฟ้าโครงการสุดท้ายไปเมื่อปี 2560 ล่าสุด 2 หน่วยงานรัฐ คือ “ออีชี” และ “กองทัพบก” เตรียมผุดโปรเจกต์ใหม่จ่อตั้งเอกชนร่วมลงทุน.” *กรุงเทพธุรกิจ*, 3 สิงหาคม 2564. <https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/923509>.

ณิชา บุณยสิงห์. 2558. “เซลล์แสงอาทิตย์พลังงานทดแทนที่ยั่งยืน.” *รัฐสภาไทย*, 1 มีนาคม 2565. <https://web.parliament.go.th/view/7/nationalassembly/TH-TH>.

ทีมงานหน้าแห่งปากคอก (ท้องถิ่น). 2564. “โซลาร์เซลล์ดีแต่ต้องมีแผนที่เป็นรูปธรรม.” *สยามรัฐออนไลน์*, 2 มีนาคม 2565. <https://siamrath.co.th/n/247997>.

บริษัทพีซีพีจี จำกัด (มหาชน), 2564. “รู้จัก BCPG.” *บริษัทพีซีพีจี จำกัด (มหาชน)*, 3 สิงหาคม 2564. <https://www.bcpvgroup.com/th/about-us/bcpvg-overview>.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2559. “แผนที่นำทางการลดก๊าซเรือนกระจกของประเทศปี พ.ศ. 2564-2573.” *กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*, 1 มีนาคม 2565. <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER38/DRAWER027/GENERAL/DATA0000/00000853.PDF>.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2562. “แผนแม่บทรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. 2558-2563.” *กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*, 1 มีนาคม 2565. <https://www.onep.go.th/book/แผนแม่บทรองรับการเปลี่ยน/>.

สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ ณ เมืองเจนไน. 2559. “ธุรกิจพลังงานของอินเดียกับโอกาสของภาคธุรกิจไทย.” *กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์*, 1 กรกฎาคม 2564. https://www.ditp.go.th/contents_attach/152032/152032.pdf.

สุพัฒน์พงษ์ พันธุ์มีเชาว์. 2564. “พลังงาน-มหาดไทย เทงบ 2,400 ล้าน ดึงองค์กร

ปกครองท้องถิ่นลงทุน.” *ประชาชาติ*, 3 สิงหาคม 2564. <https://www.prachachat.net/economy/news-594332>.

องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน). 2565. “NDC (Nationally Determined Contribution).” *องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน)*, 1 มีนาคม 2565. <http://www.tgo.or.th/2020/index.php/th/page/ndc-nationally-determined-contribution-198>.

Green Network. 2562. “ก. พลังงานแนะเอกชนผู้ผลิตโซลาร์เซลล์ เร่งลงทุนในประเทศ รับตลาดโต 20 ปีข้างหน้า รับไฟฟ้าเข้าระบบ 1.27 หมื่นเมกะวัตต์.” 3 สิงหาคม 2564. <https://www.greennetworkthailand.com/ลงทุน-โซลาร์เซลล์-รับ20ปี/>.

ภาษาต่างประเทศ

Blatter, J. 2013. “Glocalization.” *Encyclopedia of Britannica*, August 1. <https://www.britannica.com/topic/glocalization>.

Chaudhary, A., Krishna, C. and Sagar, A. 2015. “Policy Making for Renewable Energy in India: Lessons from Wind and Solar Power Sectors.” *Climate Policy*, 15(1): 58-87.

Council on Energy, Environment and Water (CEEW). 2021. “What are RPOs and REC?” *CEEW*, January 18. https://cef.ceew.in/masterclass/explains/what-are-rpo-and-rec?fbclid=IwAR0buACLwWN2cYMFJ2ATHbmUm_1IP5FiK0U29tPLqmfPVe7vXq-VMfy4Jo.

Graduate Center for Public Policy and Administration. 2002. “Public Policy

Making as a Process.” *California State University Long Beach*, March 1. <https://home.csulb.edu/~msaintg/ppa590/intro.htm>.

Janardhanan, N. K. 2017. “India’s Energy Policy: Energy Needs and Climate Change.” *Institute of Peace and Conflict Studies*, August 1. <http://www.jstor.org/stable/resrep09398.4>.

India Brand Equity Foundation (IBEF). 2021. “Renewable Energy Industry in India.” *India Brand Equity Foundation (IBEF)*, August 1. <https://www.ibef.org/industry/renewable-energy.aspx>.

King Abdullah Petroleum Studies and Research Center (KAPSARC). 2016. “Renewable energy policy in India: Creation”, *implementation and efficacy*. Riyadh: KAPSARC.

Lan T.T., Techato K. and Jirakiattikul S. 2019. “The Challenge of Feed-In-Tariff (FIT) Policies Applied to the Development of Electricity from Sustainable Resources: Lessons for Vietnam.” *International Energy Journal*. 19: 199 – 212.

Luomi, M. 2020. “The Global Governance of Sustainable Energy: Access and Sustainable Transitions.” *International Institute for Sustainable Development (IISD)*, August 1. <https://www.iisd.org/articles/global-governance-sustainable-energy>.

Madhusudan, M. D. and Vanak, A. T. 2022. “How India’s unguided quest for solar energy is bringing about ecological and cultural erasure.” *The Hindu*, January 1. <https://www.thehindu.com/sci-tech/energy-and-environment/how-indias-unguided-quest-for-solar-energy-is->

bringing-about-ecological-and-cultural-erasure/article38077440.ece.

Ministry of New and Renewable Energy (MNRE). 2021. “Solar”. *Ministry of New and Renewable Energy (MNRE)*, August 1. <https://mnre.gov.in/>.

Piggot, G. 2017. “Will Social Movements Focused on Fossil Supply Help Solve the Climate Crisis?” *Stockholm Environment Institute (SEI)*, August 1. <https://www.sei.org/perspectives/social-movements-fossil-fuel/>.

Rajshekhar, M. 2021. “The Fall and Rise of Solar Costs in India.” *The Wire*, August 3. <https://thewire.in/energy/the-fall-and-rise-of-solar-costs-in-india>.

Singh, P. 2020. “India’s Top 5 Power Producers and their Renewable Energy Plans.” *Saur Energy International*, August 3. <https://www.saurenergy.com/solar-energy-news/indias-top-5-power-producers-and-their-renewable-energy-plans>.

นโยบายการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะ : นโยบายเชิงนโยบาย เปรียบเทียบประเทศไทยกับสาธารณรัฐอินเดีย

Smart City Development Policies: A Comparative Study of Thailand and India

ศิริพร จันทนสกุลวงศ์¹

1 อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาความร่วมมือทางวิชาการด้านเอเชียศึกษาภายใต้แผนงานอาเซียนในกระแสแห่งความพลิกผัน สนับสนุนโดย สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และ กลุ่มศึกษาอินเดียแห่งมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

นโยบายการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะ : นัยยะเชิงนโยบายเปรียบเทียบ ประเทศไทยกับสาธารณรัฐอินเดีย

บทความเรื่องนโยบายการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะ : นัยยะเชิงนโยบายเปรียบเทียบประเทศไทยกับสาธารณรัฐอินเดีย เป็นการศึกษานโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาเมืองโดยเชื่อมโยงกับประเด็นเทคโนโลยีซึ่งถือเป็นความท้าทายต่อการพัฒนาเมืองเป็นอย่างมาก บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาภูมิหลังของการพัฒนาเมือง การให้คำจำกัดความการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทยและสาธารณรัฐอินเดีย และ (2) ศึกษาแนวคิดและกระบวนการนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในระดับประเทศสู่ระดับพื้นที่ของประเทศไทยและสาธารณรัฐอินเดีย ผ่านการศึกษาวิจัยทางเอกสาร (Documentary research) ที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มต้นจากการทบทวนแนวคิดและกระบวนการเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) ที่ 11 ว่าด้วยเมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน ซึ่งมีเป้าหมายทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัย ทั่วถึง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ (United Nation) ในการขับเคลื่อนนโยบายในระดับประเทศสู่การพัฒนาในพื้นที่เปรียบเทียบนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของประเทศไทยและสาธารณรัฐอินเดีย เพื่อหาจุดร่วมและจุดแตกต่างเรียนรู้ระหว่างประเทศ รวมทั้งเพื่อให้ทราบถึงแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาทางด้านนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะต่อไป

คำสำคัญ: นโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน

ABSTRACT

Smart City Development Policies: A Comparative Study of Thailand and India

This research paper focused on the development of smart city, which is considered a huge challenge associated with technological issues. The objectives of this research were 1) to study the background, definition, and implementation of smart city development in Thailand in India, and 2) to explore the implementation of smart city development policies at the area level in Thailand and India. The documentary research technique was applied to analyze the data in policy process and The United Nation's 11th Sustainable Development Goal (SDG), which is to make cities and human settlements inclusive, safe, resilient, and sustainable, was used as a framework for analyzing and comparing smart city development policies in Thailand and India. The research results indicated that smart city development policies of each country vary, depending on the definition, the SDG framework, and the spatial development levels as well as the development goals and contexts of each area.

Keywords: *smart city development policies, sustainable city development.*

บทนำ

นโยบายสาธารณะเป็นแนวทางหรือกิจกรรมที่เกิดจากการตัดสินใจของรัฐ โดยมีแผนการอย่างเป็นระบบเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีกระบวนการที่มีขั้นตอน มีแนวทางและวิธีการดำเนินการที่มีความสอดคล้องกับบริบทหรือสภาพแวดล้อม อันประกอบด้วยสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และปัจจุบันรวมถึงเทคโนโลยีอีกด้วย นโยบายที่รัฐบาลกำหนดขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อประชาชน จึงมีความสำคัญต่อผู้กำหนดนโยบายที่ต้องศึกษาทำความเข้าใจอย่างรอบคอบ การศึกษานโยบายสาธารณะ (Policy studies) จึงเป็นการศึกษาที่เน้นกระบวนการนโยบายสาธารณะ (Public policy process) เพื่อให้ค้นหานโยบายที่เหมาะสมภายใต้บริบทที่แตกต่างกัน (Dye, 2004; Easton, 1960; Anderson, 1979; Pressman and Wildavsky, 1973)

เมืองอัจฉริยะ (Smart City) เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ที่เป็ความท้าทายต่อการพัฒนาเมืองเป็นอย่างมาก โดยการศึกษาการพัฒนาเมืองอัจฉริยะได้แพร่ขยายไปทั่วโลกในบริบทที่แตกต่างกัน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเมือง อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องเมืองอัจฉริยะมักถูกนำไปเชื่อมโยงกับประเด็นเทคโนโลยี รวมทั้งการที่นิยามของแนวคิดเรื่องเมืองอัจฉริยะมีนิยามที่หลากหลายภายใต้บริบทที่แตกต่างกัน จึงขาดนิยามที่เป็นสากล ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากอาจก่อให้เกิดปัญหาในการนำแนวคิดนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการวางนโยบายและแผนการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะได้ (Allwinkle and Cruickshank, 2011; De Jonget al., 2015; Gupta et al., 2019)

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีการกำหนดนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ โดยโครงการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของไทยเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางตัวแบบประเทศ “ไทยแลนด์ 4.0” (Thailand 4.0 model) ภายใต้การพัฒนาประเทศตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) เพื่อนำประเทศไป

สู่เป้าหมายด้านความมั่นคง การเจริญรุ่งเรืองและความยั่งยืน แนวนโยบายจึงเป็นการส่งเสริมในด้านการสร้างสรรค์ นวัตกรรมและการใช้เทคโนโลยีในกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อนำไปสู่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของไทย โดยมุ่งเน้นรูปแบบใหม่ในการเปลี่ยนแปลงประเทศ จากการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่การเกษตรอัจฉริยะ (Smart Farming) วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ไปสู่การเป็นผู้ประกอบการอัจฉริยะ (Smart enterprises) และการให้บริการแบบดั้งเดิมไปสู่การให้บริการที่มีมูลค่าสูง โดยให้มีความสอดคล้องระหว่างการพัฒนาทางด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม ในรูปแบบความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน (Public Private People partnership : PPP) อย่างไรก็ตามสำหรับนโยบายการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะในประเทศไทยถือเป็นนโยบายใหม่ โดยมีเป้าหมายในการสร้างประเทศให้มีความก้าวหน้าด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัล ผลักดันเศรษฐกิจผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล สร้างสังคมคุณภาพและเสมอภาคผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล ปรับปรุงการทำงานของรัฐบาลไปสู่รัฐบาลดิจิทัล เพื่อสร้างการศักยภาพในการทำงานและความน่าเชื่อถือโดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการทำงาน (คณะกรรมการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ, 2562)

สาธารณรัฐอินเดียเป็นประเทศที่มีจำนวนประชาชนจำนวนมาก มีการเติบโตทางด้านสังคมและเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว จากนโยบายปฏิวัติตะวันออก (Look East Policy) ของอินเดีย ที่เป็นการมุ่งกระชับความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งการใช้นโยบายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นจากการเข้าเป็นคู่เจรจาเฉพาะด้านกับอาเซียนตั้งแต่ปี ค.ศ.1992 และมีการพัฒนาความร่วมมือเรื่อยมา จนมาถึงความร่วมมือกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงภายใต้กรอบความร่วมมือลุ่มน้ำโขง-คงคา (Mekong-Ganga Cooperation-MGC) ซึ่งประกอบไปด้วย อินเดีย กัมพูชา ลาว เมียนมา ไทย และเวียดนาม² ให้มีความสำคัญ

2 การประชุมระดับรัฐมนตรี MGC ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 10 พ.ย. 2000 ณ กรุงเวียงจันทน์ ประเทศลาว (นายอดิศักดิ์ โพธารามิก รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นหัวหน้าคณะผู้แทน)

กับความร่วมมือด้านการท่องเที่ยว การศึกษา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการคมนาคมขนส่ง โดยเป็นการ

บูรณาการเข้ากับความเชื่อมโยงระหว่างอินเดีย-อาเซียน เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการค้า จนมาถึงการประชุมล่าสุดในปี ค.ศ.2020 ที่มีการขยายความร่วมมือไปทางด้านการติดต่อสื่อสาร การเกษตร

การจัดการทรัพยากรน้ำ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา การศึกษา สาธารณสุขและการแพทย์แผนโบราณ นอกจากนี้เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการพัฒนาในอนาคต ในปี ค.ศ.2014 นายกรัฐมนตรี นเรนทรา โมดี ได้ประกาศนโยบายพัฒนาเมืองอัจฉริยะ (Smart Cities) เพื่อเป็นการพัฒนาเชิงระบบ เช่นการสร้างเมืองอัจฉริยะต้นแบบ โดยเชื่อมโยงทุกส่วนของเมืองถึงกันผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Internet of Things – IoT) เพื่อให้สาธารณูปโภคทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีกรอบระยะเวลาให้แล้วเสร็จในปี ค.ศ. 2022 โดยมีเป้าหมายทางเศรษฐกิจ “Make in India” จะทำให้อินเดียเป็นศูนย์กลางการผลิตที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของโลก (Global Manufacturing Hub) โดยมีกำหนดกรอบมูลค่าการลงทุนในนโยบายพัฒนาเมืองอัจฉริยะ (Sadaway and Satyarupa,2014 ; Datta,2015; Bhattacharya et al.,2015)

บทความนี้มุ่งศึกษานโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะผ่านกรอบการศึกษา นโยบายสาธารณะ (policy studies) ตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) ที่ 11 ว่าด้วยเมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์ (1) ศึกษาภูมิหลังของการพัฒนาเมือง การให้คำจำกัดความการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทยและสาธารณรัฐอินเดีย และ (2) ศึกษาแนวคิดและกระบวนการนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในระดับประเทศ สู่ระดับพื้นที่ของประเทศไทยและสาธารณรัฐอินเดีย ผ่านการศึกษาวิจัยทางเอกสาร (Documentary research) ที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มต้นจากการศึกษาแนวคิดและ

กระบวนการเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลงานวิจัยและบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการกระบวนการนโยบายเมืองอัจฉริยะ และใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่อทำการสรุปเป้าหมายและแยกแยะลักษณะเฉพาะของข้อความอย่างเป็นระบบ

ทั้งนี้บทความนี้ แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 กรอบการศึกษา นโยบายเมืองอัจฉริยะภายใต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDG ที่ 11 สู่มืองอัจฉริยะ (Smart City Policy) ส่วนที่ 2 กระบวนการนโยบายการพัฒนาเมืองของประเทศไทย ส่วนที่ 3 กระบวนการนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ กรณีสาธารณรัฐอินเดีย ส่วนที่ 4 การเปรียบเทียบนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะไทยกับสาธารณรัฐอินเดีย ส่วนที่ 5 บทสรุป เพื่อให้ทราบถึงแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาทางด้านนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะต่อไป

กรอบการศึกษานโยบายการพัฒนาเมืองภายใต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDG ที่ 11 สู่มืองอัจฉริยะ (Smart City Policy)

1.กรอบการศึกษานโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ

กรอบการศึกษานโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะครั้งนี้ ใช้การศึกษากระบวนการนโยบายสาธารณะ (Policy process) ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านที่ได้ทำการศึกษากระบวนการนโยบายสาธารณะ (Lasswell, 1956; Anderson, 1975; Dye, 1978; Dunn, 1981; Howlett M. and Remesh,1995) ได้แก่

Lasswell (1956) ให้ความสำคัญกับความรู้เกี่ยวกับกระบวนการนโยบาย โดยได้กำหนดขั้นตอนในกระบวนการตัดสินใจ 7 ขั้นตอน ประกอบด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูล (Intelligence) การเสนอแนะนโยบาย (Recommendation) การอนุมัตินโยบาย (Prescription) การกำหนดตัวบุคคลผู้รับผิดชอบ (Invocation) การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Application) การประเมินคุณค่าของนโยบาย (Appraisal) การสิ้นสุดนโยบาย (Termination)

Anderson (1975) ให้กรอบแนวคิดในกระบวนการนโยบายสาธารณะ 5 ขั้นตอน คือ การก่อตัวของปัญหา (Problem Formation) การก่อรูปนโยบาย (Formulation) การตัดสินใจนโยบาย (Adoption) การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Implementation) และการประเมินผลนโยบาย (Evaluation)

Day (1978) ได้แบ่งการศึกษากระบวนการนโยบายสาธารณะ 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย การจำแนกลักษณะปัญหา (Policy Identification) การจัดทำทางเลือกนโยบาย (Policy Alternative) หรือข้อเสนอแนะนโยบาย (Policy Proposal) การให้ความเห็นชอบนโยบาย (Policy Adoption or Approvals) การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Policy Implementation) และการประเมินนโยบาย (Policy Evaluation)

Dunn (1981) ได้แบ่งกระบวนการนโยบาย (the process of policy making) ออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ การกำหนดนโยบายเป็นวาระของรัฐบาล (Agenda Setting) การก่อรูปนโยบาย (Policy Formulation) การตัดสินใจนโยบาย (Policy Adoption) การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Policy Implementation) และการประเมินผลนโยบาย (Policy Assessment)

Howlett M. and Remesh (1995) แบ่งขั้นตอนของกระบวนการนโยบายเป็น 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย ปัญหาในการตัดสินใจ (Agenda Setting) ข้อเสนอแนะนโยบาย (Policy Formulation) การตัดสินใจ (Decision Making) การดำเนินงาน (Policy Implementation) และการประเมินผล (Policy Evaluation)

ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจถึงโครงสร้างการพัฒนานโยบายสาธารณะได้ง่ายขึ้น บทความนี้จะแบ่งการศึกษากระบวนการนโยบายสาธารณะเป็นขั้นตอนต่าง ๆ โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่การก่อร่างนโยบาย (Policy Formation) การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Policy Implementation) และการประเมินนโยบาย (Policy Evaluation)

2. นโยบายการพัฒนาเมือง

นโยบายการพัฒนาเมืองในปัจจุบันนอกจากการให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำแล้วยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนอีกด้วย เนื่องจากเมืองทั่วโลกต่างเผชิญกับความท้าทายทั้งด้านความเท่าเทียม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ความตื่นตัวทางการเมือง ดังนั้นนโยบายการพัฒนาเมืองในปัจจุบันจึงให้ความสำคัญกับการจัดการพื้นที่ภายในเมือง การสร้างเสริมศักยภาพเมืองให้สามารถรับมือกับปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมรวมถึงสิ่งแวดล้อมด้วย

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ (United Nation) และการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ (Smart City) จึงเป็นทิศทางในการพัฒนาเมืองในยุคปัจจุบัน โดยเป้าหมาย SDG ที่ 11 ได้มุ่งเน้นเป้าหมายเมืองในปี 2030 ที่ครอบคลุมมิติเชิงคุณภาพอย่างชัดเจน คือ ความปลอดภัย ความยั่งยืนและการปรับตัวต่อความท้าทาย โดยมีตัวชี้วัด ได้แก่ อาชญากรรมในพื้นที่ลดลง สลัมลดลง การจัดการขยะ มลพิษอยู่ในระดับต่ำ และสามารถรับมือกับภัยพิบัติได้เป็นอย่างดี เป็นต้น (UN,2015)

ปัจจุบันรัฐบาลทั่วโลกเริ่มนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการพัฒนาเมือง โดยการพัฒนาเมืองอัจฉริยะเป็นรูปแบบของการวางแผนและการพัฒนาเมืองที่กำลังเป็นแนวคิดที่แพร่หลายของวาทกรรมในการพัฒนาเมืองทั่วโลก “เมืองอัจฉริยะ” เป็นคำที่อธิบายในแง่การพัฒนาเมือง โดยได้รับการอธิบายว่าเป็นความพยายามในการที่จะพัฒนาที่จะสร้าง “ความชาญฉลาด” โดยเน้นบทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) เพื่อตรวจสอบและบูรณาการการดำเนินงานของโครงสร้างพื้นฐานของเมือง ได้แก่การสนับสนุนการขนส่ง พลังงาน การสื่อสาร เป็นเมืองอัจฉริยะที่ต้องการใช้เทคโนโลยีในการวางแผนและสนับสนุนองค์ประกอบอื่น ๆ ของการให้บริการในเมือง รวมถึงการรักษาความปลอดภัยและการบำรุงรักษาอย่างยั่งยืน (Schaffers et.al., 2012) นอกจากนี้ คำว่าเมืองที่ฉลาด ยังรวมถึงการลงทุนในทุนมนุษย์และ

ทุนทางสังคมและโครงสร้างพื้นฐานแบบดั้งเดิม (การขนส่ง) และโครงสร้างพื้นฐานแบบสมัยใหม่ (การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นพื้นฐาน) ขับเคลื่อนการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนและคุณภาพชีวิตที่ดี ด้วยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดผ่านการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม (Caragliu et.al.,2019)

นอกจากนี้ Falconer (2012) ได้อธิบายว่ามากกว่าร้อยละ 50 ของประชากรโลกอาศัยอยู่ในเมือง ทำให้เมืองต้องมีโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น อาทิ ระบบขนส่งคมนาคม ที่อยู่อาศัย น้ำสะอาด พลังงานและการบริการของเมือง โดยความต้องการของประชาชนทำให้รัฐต้องออกแบบเมืองใหม่และต้องลงทุนมหาศาล เนื่องจากข้อจำกัดด้านงบประมาณจำนวนมากเมืองต่าง ๆ จึงถูกจำกัดความสามารถในการพัฒนาเพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการเหล่านี้ไปด้วย ดังนั้นจากปัญหาดังกล่าวสามารถบรรเทาได้โดยใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ลดต้นทุน และยกระดับคุณภาพชีวิต สาเหตุหลักสามประการนี้ที่เป็นรากฐานของเมืองสมัยใหม่ทั้งปัญหาในเขตเมืองและในชนบท แนวทางแก้ไขและลดปัญหาจากการใช้เทคโนโลยี โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม ได้แก่ ชุมชน ภาครัฐ บริษัทเอกชน และองค์กรไม่แสวงหากำไร (NGOs) จำเป็นต้องร่วมมือและมีส่วนร่วมด้วย

นอกจากนี้เมืองอัจฉริยะ ประกอบด้วยองค์ประกอบ 6 ด้าน ได้แก่ เศรษฐกิจอัจฉริยะ (Smart Economy) การสัญจรอัจฉริยะ (Smart Mobility) สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ (Smart Environment) พลเมืองอัจฉริยะ (Smart Citizen) การดำรงชีวิตอัจฉริยะ (Smart living) และรัฐบาลอัจฉริยะ (Smart Government) โดยรัฐบาลและท้องถิ่นต้องเป็นผู้นำในการพัฒนาเมือง โดยประชาชนและชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในงานนโยบายและกระบวนการมากกว่ามุ่งเป้าหมายของนโยบาย (Cohen,2012) ส่วน Albino, Berardi, and Dangelico (2015:1736) ในการศึกษาเกี่ยวกับความหมายและข้อถกเถียงเกี่ยวกับการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ พบว่า เมืองอัจฉริยะมีวิวัฒนาการไปสามทิศทางหลัก คือเทคโนโลยี ประชาชนและชุมชน การศึกษายังสนับสนุนให้ผู้

กำหนดนโยบายในการหาเอกลักษณ์ของเมือง พัฒนาสิ่งจูงใจและเครื่องมือสำหรับการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ และติดตามความก้าวหน้า ในทำนองเดียวกันฝ่ายรัฐบาลต้องบูรณาการทางด้านเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาอีกด้วย นอกจากนี้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายต้องร่วมกัน

ในทางกลับกัน Komninos (2011) กล่าวว่าแนวคิดเมืองอัจฉริยะมีความไม่ชัดเจนในคำนิยามและความเข้าใจ มีคำจำกัดความที่ใกล้เคียงกับ “ความน่าอยู่” และ “ความยั่งยืน” นอกจากนี้ความคิดริเริ่มของเมืองอัจฉริยะ ยังจำแนกแนวทางออกเป็น 2 แนวทางหลัก คือ (1) จากบนล่าง คือเมืองต่าง ๆ ที่นำแนวคิดนี้ไปใช้ด้วยการผสมรวมข้อมูลไว้ในแพลตฟอร์มเดียวกันเพื่อจัดการการดำเนินงานในเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และ (2) แนวทางจากล่างขึ้นบน เน้นการใช้เทคโนโลยี (เช่น Social Media เว็บไซต์ แอปพลิเคชันมือถือ หรือเทคโนโลยีเซนเซอร์) เพื่อให้ประชาชนสามารถ คิดค้นวิธีแก้ปัญหา พัฒนาทักษะใหม่ผ่านการเรียนรู้ออนไลน์ และปรับปรุงการทำงานร่วมกันกับหน่วยงานภาครัฐ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการสร้างนวัตกรรมใหม่อีกด้วย ส่วน Nam and Pardo (2011:186-187) เห็นว่าเมืองอัจฉริยะมีความเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยี องค์กร และนโยบาย โดยยังคงมีความเสี่ยงและความท้าทายที่อาจล้มเหลวในการจัดการ เนื่องจากโครงการภาครัฐที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี มักประสบปัญหาจากระบบราชการที่มีการดำเนินงานหลักในการรักษาเสถียรภาพและความสม่ำเสมอ จึงยากที่จะเกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ ขึ้นได้ นอกจากนี้ในการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความล้มเหลว รวมทั้งภาครัฐไม่สามารถแบกรับภาระค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการเรียนรู้ การทดลอง เนื่องจากเมื่อดำเนินการแล้วต้องรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้น

ดังนั้นในโลกสมัยใหม่ คนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเมืองมีสังคมที่ซับซ้อน รัฐบาลหรือผู้กำหนดนโยบายที่มีความต้องการการจัดการแบบใหม่เพื่อจัดระเบียบในสังคมดิจิทัลที่กำลังมาถึง เมืองอัจฉริยะจึงเป็นทางออกหนึ่ง อย่างไรก็ตามเมืองอัจฉริยะยังเป็นคำใหม่และคลุมเครือเพื่อให้เข้าใจความหมาย นักวิชาการหลายคนทั้งในเชิง

วิชาการและผู้ปฏิบัติ ที่พยายามกำหนดค่านิยมเมืองอัจฉริยะเห็นตรงกันว่าเมืองอัจฉริยะจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับสามองค์ประกอบหลัก คือ เทคโนโลยี ประชาชนและชุมชน นอกจากนี้ในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะควรเชื่อมโยงกับประชาชน เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) รัฐบาล เศรษฐกิจ และอื่น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตามในด้านคำจำกัดความของเมืองอัจฉริยะที่มีความหลากหลาย นักวิชาการส่วนใหญ่ใช้มิติของเมืองอัจฉริยะที่แบ่งออกเป็น 6 มิติตามโมเดลของ R. Giffinger คือเศรษฐกิจอัจฉริยะ (smart economy) พลเมืองอัจฉริยะ (smart people) การบริหารภาครัฐอัจฉริยะ (smart governance) ระบบการจราจรและขนส่งอัจฉริยะ (smart mobility) สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ (smart environment) และการดำรงชีวิตอัจฉริยะ (smart living) มิติเหล่านี้เป็นเครื่องมือวัดความเป็นเมืองอัจฉริยะ (Giffinger et al., 2007)

ผลการศึกษากระบวนการนโยบายการพัฒนาเมืองของประเทศไทย

กระบวนการนโยบายสาธารณะการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของไทย เริ่มจาก

1. กระบวนการก่อนนโยบาย (Policy Formulation)

แนวทางการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะในประเทศไทย เริ่มจากแนวทางตัวแบบประเทศ “Thailand 4.0” เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (ค.ศ. 2018-2038) เพื่อนำประเทศไปสู่เป้าหมายด้านความมั่นคง ความเจริญรุ่งเรืองและความยั่งยืน แนวนโยบายจึงเป็นการส่งเสริมในด้านการสร้างสรรค์นวัตกรรมและการใช้เทคโนโลยีในกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อนำไปสู่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของไทย โดยมุ่งเน้นรูปแบบใหม่ในการเปลี่ยนแปลงประเทศ จากการทำเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่การเกษตรอัจฉริยะ (Smart Farming) วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ไปสู่การเป็นผู้ประกอบการอัจฉริยะ (Smart enterprises) และการให้บริการแบบดั้งเดิมไปสู่การให้บริการที่มีมูลค่าสูง โดยให้ความสอดคล้องระหว่างการพัฒนาทางด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม ในรูปแบบความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน (Public Private People partnership : PPP)

อย่างไรก็ตามสำหรับนโยบายการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะในประเทศไทยถือเป็นนโยบายใหม่ โดยมีเป้าหมายในการสร้างประเทศให้มีศักยภาพด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัล ผลักดันเศรษฐกิจผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล สร้างสังคมคุณภาพและเสมอภาคผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล ปรับปรุงการทำงานของรัฐบาลไปสู่รัฐบาลดิจิทัล เพื่อสร้างศักยภาพในการทำงานและความน่าเชื่อถือโดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการทำงาน

2. การนํานโยบายเมืองอัจฉริยะไปปฏิบัติ (Policy Implementation)

การถ่ายทอดนโยบายเมืองอัจฉริยะไปสู่การปฏิบัติ เริ่มต้นในปี 2017 จากการตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ มีหน่วยราชการหลักทำหน้าที่ในการจัดทำนโยบายและวางแผนพัฒนาเมืองอัจฉริยะ ประกอบด้วยสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล (DEPA) สำนักงานนโยบายและแผนการขนส่งและจราจร (สนข.) และสำนักงานนโยบายและแผนพลังงาน (สนพ.) โดยตั้งสำนักงานเมืองอัจฉริยะประเทศไทย (Smart City Thailand Office) ทำหน้าที่ประสานงานโดยจะดำเนินการทั่วประเทศแบ่งการพัฒนาเมืองออกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ การพัฒนาเมืองเดิม (livable city) กับการพัฒนาเมืองใหม่ (new city) โดยกำหนดลักษณะในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะออกเป็น 7 ด้าน ดังต่อไปนี้ (1) สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ (2) เศรษฐกิจอัจฉริยะ (3) การเดินทางและขนส่งอัจฉริยะ (4) พลังงานอัจฉริยะ (5) พลเมืองอัจฉริยะ (6) การดำรงชีวิตอัจฉริยะ (7) การบริหารภาครัฐอัจฉริยะ

คณะกรรมการขับเคลื่อนฯ ได้จัดทำแผนการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ โดยกำหนดเป้าหมายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่

- ระยะที่ 1 พ.ศ. 2561-2562 (ค.ศ. 2018-2019) มีเป้าหมาย คือพัฒนา 10 เมืองอัจฉริยะ (พื้นที่นำร่อง) ใน 7 จังหวัด ได้แก่ ภูเก็ต ขอนแก่น เชียงใหม่ ชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทราและกรุงเทพฯ

- ระยะที่ 2 พ.ศ. 2562-2563 (ค.ศ. 2019-2020) มีเป้าหมาย คือ พัฒนา 30 เมืองอัจฉริยะ (พื้นที่) ใน 24 จังหวัด เช่น เชียงราย พิษณุโลก อุบลราชธานี เป็นต้น

- ระยะที่ 3 พ.ศ. 2563-2565 (ค.ศ. 2020-2022) มีเป้าหมาย คือ เพิ่มจำนวนพื้นที่พัฒนาเมืองอัจฉริยะด้วยวิธีการรับสมัคร โดยคาดว่าจะมีเมืองอัจฉริยะในทุกจังหวัดทั่วประเทศ และจัดทำเกณฑ์ประเมินเมืองอัจฉริยะ

โดยแผนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะข้างต้นจะเป็นการดำเนินการทั้งกลุ่มเมืองเดิมและกลุ่มเมืองใหม่ควบคู่กันไป

จากการดำเนินแนวคิดการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทย พบว่าเป็นแนวคิดการพัฒนาที่ได้รับความสนใจโดยภาครัฐทั้งในระดับรัฐบาลกลางและในระดับพื้นที่โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งภาคเอกชนโดยเฉพาะธุรกิจด้านระบบเครือข่าย เทคโนโลยีสารสนเทศและโทรคมนาคม เมื่อนโยบายการพัฒนาประเทศโดยรวมหันมาให้ความสำคัญกับแนวคิดการพัฒนาที่ยึดโยงกับการพัฒนามนุษย์ของพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทยที่มีศักยภาพจึงเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะบนพื้นฐานของปัญหาและเงื่อนไขการพัฒนาในระดับพื้นที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาในระดับชาติและระดับจังหวัด เมื่อพิจารณาแนวนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะเริ่มจากการที่รัฐบาลส่วนกลางเห็นความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้รองรับกับเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ในระดับชาติสู่การจัดตั้งหน่วยงานด้านการวิจัยและพัฒนาตลอดจนการทำแผนแม่บทด้านการพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร จากนั้นจึงขยายการพัฒนาด้านมาในระดับพื้นที่ในระดับจังหวัด ภาพรวมการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะในประเทศไทย แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ 1) การพัฒนาในระดับชาติและระดับภูมิภาค (จังหวัด) ที่ได้รับการผลักดันโดยรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ 2) การพัฒนาในระดับพื้นที่โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่

ตัวอย่างการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทย

ปัจจุบันการพัฒนาเมืองอัจฉริยะตามยุทธศาสตร์การพัฒนาที่คณะกรรมการ

ขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะได้วางไว้เข้าสู่ระยะที่สอง พ.ศ. 2562-2563 (ค.ศ. 2019-2020) ที่มีเป้าหมาย คือ พัฒนา 30 เมืองอัจฉริยะ (พื้นที่) ใน 24 จังหวัด เช่น เชียงราย พิษณุโลก อุบลราชธานี เป็นต้น โดยที่ผ่านมาแนวทางการพัฒนาเมืองอัจฉริยะให้ความสำคัญกับการวางวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์และทิศทางของเมืองที่มุ่งไปข้างหน้า โดยอาศัยกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน และการใช้เทคโนโลยีเข้ามาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการเมือง

ตัวอย่างการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทยทั้งในระดับพื้นที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถสรุปได้ตามมิติของการพัฒนาเมืองอัจฉริยะดังต่อไปนี้

มิติการพัฒนาเมือง อัจฉริยะ	เมือง	ประเด็นสำคัญ
การบริหารภาครัฐอัจฉริยะ (Smart Government)	เทศบาลเมืองแม่เหียะ จ.เชียงใหม่ เทศบาลเมืองยะลา จ.ยะลา	โครงการ “One Stop Service” นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา ระบบบริการประชาชน การเพิ่มช่องทางการเข้าถึงบริการภาครัฐรวมถึงการปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพการทำงานภายในองค์กรให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น
การดำรงชีวิตอัจฉริยะ (Smart Living)	เชียงใหม่ พิษณุโลก	การพัฒนาเมืองเก่าอย่างชาญฉลาด

มิติการพัฒนาเมือง อัจฉริยะ	เมือง	ประเด็นสำคัญ
เศรษฐกิจอัจฉริยะ (Smart Economy)	ภูเก็ต ขอนแก่น	- เป้าหมายการพัฒนาเมืองท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และเมืองทางด้านการศึกษา - พัฒนาจังหวัดขอนแก่นสู่มหานครน่าอยู่มุ่งสู่เมืองนวัตกรรมศูนย์กลางเชื่อมโยงอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง
พลเมืองอัจฉริยะ (Smart Citizens)	องค์การบริการส่วนตำบลนาพันสาม จ.เพชรบุรี	มหาวิทยาลัยนานาชาติไวยชน มุ่งส่งเสริมเด็กและเยาวชนในการพัฒนาด้านร่างกายและอารมณ์ สังคม และสติปัญญา การใช้ภาษาต่างประเทศไปพร้อมกับการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ (Smart Environment)	แม่เมาะ จังหวัดลำปาง	มุ่งเป็นเมืองน่าอยู่เชิงนิเวศน์ (Eco Town) สนับสนุนการทำงานของวิสาหกิจชุมชนและวิสาหกิจ

มิติการพัฒนาเมือง อัจฉริยะ	เมือง	ประเด็นสำคัญ
พลังงานอัจฉริยะ (Smart Energy)	เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน อำเภอสิรินธร จังหวัด อุบลราชธานี	- โครงการเพิ่มประสิทธิภาพศูนย์บริการข้อมูลด้านการอนุรักษ์พลังงานและพลังงานทดแทนเคลื่อนที่ (Energy Mobile Unit) - ร่วมกับภาคเอกชนในการพัฒนาการใช้พลังงานแสงอัจฉริยะ
การเดินทางและขนส่ง อัจฉริยะ (Smart Mobility)	เทศบาลเมืองขอนแก่น จ.ขอนแก่น	พัฒนาเมืองขอนแก่นให้เป็นต้นแบบการคมนาคมและขนส่งสาธารณะ ผ่านโครงการขอนแก่นซิตี้บัส

ที่มา : การพัฒนาเมืองอัจฉริยะเมืองเชียงใหม่, การพัฒนาเมืองอัจฉริยะภูเก็ต, การพัฒนาเมืองอัจฉริยะอุบลราชธานี, รายงานสถานการณ์การกระจายอำนาจ : บทสำรวจการพัฒนาเมืองอัจฉริยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประจำปี พ.ศ.2562

3. การประเมินผลนโยบายสาธารณะ (Policy Evaluation)ย

การพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทยเนื่องจากอยู่ในระยะเริ่มต้น ทำให้ยังขาดเกณฑ์ในการประเมินผลการพัฒนาเมืองอัจฉริยะเพื่อใช้ในการประเมินผลการพัฒนา อย่างไรก็ตามการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทยยังคงต้องศึกษาและประเมินผลการดำเนินการเรื่อย ๆ ต่อไป

สรุปนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทย เป็นการถ่ายทอดจากระดับประเทศลงสู่ระดับพื้นที่ โดยกำหนดหน่วยงานราชการขึ้นมาเฉพาะทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ โดยเริ่มจากการแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะส่วนกลาง กำหนดแผนการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนและบริหารโครงการเมืองอัจฉริยะ จัดตั้งสำนักงานเมืองอัจฉริยะในประเทศไทย และขับเคลื่อนเมืองอัจฉริยะทั้ง 7 ด้านในพื้นที่เป้าหมาย โดยส่งเสริมให้เกิดการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของประชาชนในเมืองเป็นที่ตั้งและวางแผนการพัฒนาให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชน อย่างไรก็ตามการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทยยังขาดเกณฑ์ในการประเมินผลการพัฒนาเมืองอัจฉริยะเพื่อใช้ในการประเมินผลการพัฒนา แต่ตามการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทยยังคงต้องศึกษาและประเมินผลการดำเนินการอย่างต่อเนื่องต่อไป

นโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ (Smart City policy) ของสาธารณรัฐอินเดีย

จากการศึกษากระบวนการนโยบายของประเทศอินเดีย พบว่า

1. กระบวนการก่อนนโยบาย (Policy Formulation)

การพัฒนาเมืองของอินเดียตั้งแต่ปี 1970 เป็นต้นมา มีโครงการระดับชาติทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ โครงการ The Integrated Development of Small (IDSMT), Mega-City Scheme and Jawaharlal Nehru National Urban Renewal Mission (JNNURM) เป็นต้น แต่ไม่บรรลุผลตามผลลัพธ์ที่ตั้งไว้เนื่องจากขาดเงินทุน (Singh and Parmar, 2019b) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในนโยบายเมืองในระดับประเทศของอินเดียจากการเป็นมุ่งที่โครงสร้างพื้นฐานเป็นการมุ่งพิจารณาทางด้านตลาดแทน (Mahadevia, 2001; Varshney, 2007) จึงเป็นข้อถกเถียงถึงแนวคิดเมืองที่ชาญฉลาดที่ยังคงคลุมเครือ (Kennedy and

Sood, 2016). ในช่วงนั้นได้มีการใช้เทคโนโลยีในภาครัฐและการวางแผน (e-governance) รวมทั้งการสร้างเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางด้านเทคโนโลยีและการสื่อสาร (IT Clusters) ไปสู่การลงทุนในระหว่างประเทศ ผลของความร่วมมือทางด้านเทคโนโลยีระหว่างประเทศและการพัฒนาเมืองทางด้านเทคโนโลยีในกลุ่มชนชั้นกลางและชนชั้นสูงในช่วงปลายศตวรรษที่ 2000 เป็นไปด้วยดี (Bhattacharya and Sanyal, 2011; Chatterjee, 2011) การพัฒนาเมืองอัจฉริยะเมืองแรกในอินเดีย คือ Dholera and Gujarat International Finance Tec-City (GIFT-city) ในรัฐคุชราต (Gujarat) มุ่งพัฒนาเมืองที่เน้นที่กลุ่มชนชั้นกลาง-ชนชั้นสูง

ในช่วงการหาเสียงเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีในปี 2014 นายเรนทรา โมดี (Narendra Modi) ได้พลิกแนวคิดพัฒนาเมืองอัจฉริยะในอินเดีย โดยเน้นที่การเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาพื้นที่สีเขียวของเมืองใหม่จากที่เน้นเฉพาะชนชั้นกลาง-ชนชั้นสูงไปเป็นการพัฒนาเมืองที่มีอยู่สำหรับทุกคน คำปราศรัยในช่วงเลือกตั้งได้กล่าวไว้ว่า

“มากกว่าหนึ่งในสามของประชากร (อินเดีย) ของเราอาศัยอยู่ในเมืองและชุมชน ในไม่ช้าพื้นที่เขตเมืองจะครอบคลุมพวกเราเกือบครึ่งของจำนวนประชากร ในเมืองของเราจะไม่มีภาพสะท้อนในเรื่องความยากจนที่เป็นคอขวดอีกต่อไป แต่ควรมีสัญลักษณ์ของประสิทธิภาพ ความรวดเร็ว และขนาด เราจะเริ่มสร้าง “เมืองสมาร์ต” จำนวน 100 เมือง ที่มีเทคโนโลยีและโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งเป็นแนวทางสู่การพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบบูรณาการเพื่อยกระดับศูนย์กลางเมืองที่มีอยู่ เปลี่ยนจากโครงสร้างพื้นฐานไปสู่การบริการสาธารณสุขปโภค เช่นการจัดการน้ำเสียเพื่อชีวิตในเมืองเมืองที่สะอาดและมีสุขภาพดี” (BJP, 2014)

หลังจากนั้นโมดีได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี เขาได้เปิดตัววิสัยทัศน์ในการพัฒนาเมือง 100 เมืองผ่านโครงการการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ (The Smart Cites Mission : SCM) โดยมุ่งเน้นที่การฟื้นฟูเมืองและการปรับปรุงเมืองที่อยู่

เดิม โปรแกรมนี้ริเริ่มโดยกระทรวงการพัฒนาเมือง (The Ministry of Urban Development : MoUD) ตั้งเป้าหมายในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ 100 เมือง ภายในปี 2020 ต่อจากนั้นได้ร่างพันธกิจและแนวปฏิบัติเพื่อให้บรรลุภารกิจ แนวปฏิบัติดังกล่าวมีมุมมองต่อ “เมืองอัจฉริยะ” ขึ้นอยู่กับคำนิยาม เนื่องจากไม่มีคำจำกัดความของแนวคิดเมืองอัจฉริยะที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากล ดังนั้นแนวคิดเมืองอัจฉริยะจึงแตกต่างกันไปในแต่ละเมืองแต่ละประเทศขึ้นอยู่กับระดับของการพัฒนา ความเต็มใจที่จะเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปทรัพยากรและความปรารถนาของชาวเมือง นอกจากนี้การให้คำนิยามของการเมืองอัจฉริยะนำไปสู่การแสดงถึงความต้องการและแนวทางในการภารกิจของการพัฒนาเมืองในอินเดีย โดยเมืองอัจฉริยะจะประกอบไปด้วยความต้องการต่อโครงสร้างพื้นฐานและการบริการที่อธิบายระดับของความต้องการของพลเมือง นักวางผังเมืองจึงมุ่งเป้าไปที่การพัฒนาระบบนิเวศน์ของเมืองทั้งระบบ โดยมี 4 เสาหลักของการพัฒนา ประกอบด้วยโครงสร้างพื้นฐาน กายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ โดยอาจเป็นเป้าหมายระยะยาว เพื่อทำให้เมืองต่าง ๆ พัฒนาได้อย่างครอบคลุมทั้ง 4 ด้าน (Gol,2015)

สรุปในด้านการก่อตัวนโยบายเริ่มจากนโยบายของผู้บริหารประเทศต่อการพัฒนาเมือง จากนั้นมีการวางแผนการพัฒนาเชิงกลยุทธ์ของเมืองอัจฉริยะแบ่งเป็นการพัฒนาเมืองตามพื้นที่และการพัฒนาเมืองที่เป็นการพัฒนาพื้นที่ (พื้นที่สีเขียวและสีน้ำตาล) และการปรับปรุงพื้นที่ในเมืองที่มีอยู่เดิม โดยมุ่งเน้นที่ช่องว่างในโครงสร้างพื้นฐานของเมืองแบบดั้งเดิม อย่างไรก็ตามการพัฒนาเมืองได้นำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ อาทิ ไฟถนนอัจฉริยะ ไฟถนนพลังงานแสงอาทิตย์ มิเตอร์อัจฉริยะ การใช้เทคโนโลยีในการขนส่งและความปลอดภัย เพื่อปรับปรุงจัดการเมืองและการตัดสินใจ

2.การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Policy Implementation)

การถ่ายทอดนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ รัฐบาลของอินเดียตั้งเป้า

หมายในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะตามนโยบายของนายกรัฐมนตรี โมตี โดยหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ คือ กระทรวงการพัฒนาเมือง (The Ministry of Urban Development : MoUD) กำหนดการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ 100 เมือง ภายในปี 2020 เพื่อพัฒนาเป็นเมืองต้นแบบเน้นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีการพัฒนาระบบนิเวศแบบองค์รวม พัฒนาทั้งด้านองค์กร กายภาพ สังคมและโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเป้าหมายหลักในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของอินเดียประกอบด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนผ่านมิติที่หลากหลายและมีปฏิสัมพันธ์กัน ที่ประกอบด้วยการจัดหาและการเข้าถึงทรัพยากรทางน้ำ พลังงาน การคมนาคมและการขนส่ง การศึกษา สิ่งแวดล้อม การจัดการขยะที่อยู่อาศัยและการดำรงชีวิต และเทคโนโลยีสารสนเทศ ดำเนินการในลักษณะการร่วมลงทุนระหว่างภาครัฐและเอกชนในกิจการของรัฐ (Public-Private Partnerships) และกองทุนของภาครัฐในอัตรา 80:20

รัฐบาลอินเดียได้แบ่งแผนพัฒนาเมืองอัจฉริยะออกเป็น 2 ระยะ (GoI,2015) คือ

- ระยะแรก จัดสรรเงินจำนวน 20 ล้านบาท ให้กับเมืองอัจฉริยะทั้ง 100 แห่ง เพื่อใช้สำหรับการวางแผนพัฒนาเมือง
- ระยะที่สอง ให้ทุกแห่งเสนอแผนงานพัฒนาเมืองเพื่อคัดเลือก 20 เมืองแรก สำหรับการพัฒนาก่อน ขณะที่ 80 เมืองที่เหลือ จะได้รับการพัฒนาใน 2 ปี หลัง โดยประมาณการว่าจะมีการใช้เงินประมาณ 960,000 รูปี หรือประมาณ 480,000 ล้านบาท โดยเมืองอัจฉริยะทั้ง 100 เมือง มีประชากรรวมกันมากกว่า 130 ล้านคน (ประมาณร้อยละ 35 ของประชากรอินเดีย)

จากนั้นมุ่งวางแผนการพัฒนาเมืองโดยมีเป้าหมายระยะยาวคือจำนวนประชากรมากกว่าร้อยละ 40 มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและการมีความเติบโตทาง

ด้านเศรษฐกิจภายในปี 2030 อย่างยั่งยืน โดยหน่วยงาน National Institute of Urban Affairs (NIUA) ได้จัดตั้ง Center for Digital Governance (CDG) เป็นศูนย์ดำเนินการและการจัดการ รวมทั้งทำหน้าที่ในการประสานความร่วมมือการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ โดยดำเนินการในฐานะเป็นพันธมิตรสำหรับการเปลี่ยนแปลงการกำกับดูแลในงานทางดิจิทัล รวมทั้งกำกับดูแลแพลตฟอร์ม ความร่วมมือ การเรียนรู้ การวิจัยและการสื่อสาร จากนั้น CDG ได้เปิดตัวโครงการ Citizen-Centric Smart Governance (CCSG) ซึ่งเป็นโครงการริเริ่มที่มีเป้าหมายเพื่อปรับปรุงการให้บริการในเขตเทศบาลโดยหน่วยงานท้องถิ่นในเมือง (ULB) และหน่วยงานรัฐบาลในอินเดีย (Ministry of Housing and Urban Affairs Government of India, 2016)

ตัวอย่างการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในสาธารณรัฐอินเดีย

การพัฒนาเมืองอัจฉริยะในอินเดีย เป็นการบริหารจัดการเมืองเพื่อให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือชีวิตความเป็นอยู่ ความสามารถทางด้านเศรษฐกิจ และความยั่งยืน ตัวอย่างการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในอินเดีย ในระดับเมืองสามารถแสดงได้ตามมิติของเมืองอัจฉริยะ ดังต่อไปนี้

มิติของการพัฒนาเมือง อัจฉริยะ	เมือง	ประเด็นสำคัญ
พลเมืองอัจฉริยะ (Smart Citizenship)	Dholera Dhennai Varanasi Chandigarh Mumbai Nashik	• มุ่งหวังให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ (กลุ่มคนที่อยู่อาศัยในสลัม องค์กรไม่แสวงหากำไร (NGOs) และกลุ่มอาสาสมัคร) • ส่งเสริมนวัตกรรมที่มุ่งเน้นในความรู้ความเข้าใจ และการพัฒนาทักษะของประชาชน • มุ่งเน้นการพัฒนาคนผ่านการฝึกอบรมทักษะ ในกลุ่มต่าง ๆ อาทิ กลุ่มผู้ใช้แรงงานที่อยู่อาศัยในสลัม คนเก็บขยะ ชาวประมง เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ เป็นต้น

มิติของการพัฒนาเมือง อัจฉริยะ	เมือง	ประเด็นสำคัญ
สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ (Smart environment)	New Delhi Dholera Bhubaneshwar Chennai Pune	• เน้นการรักษาความสะอาดและการใช้พลังงานทดแทน พลังงานแสงอาทิตย์และพลังงานลม ยกตัวอย่างโครงการ “Solar City Master Plan” ที่เมืองปูเน่ (Pune) • มุ่งเน้นการบริการของเมือง ได้แก่ พื้นที่สีเขียว แหล่งน้ำใต้ดิน การเก็บน้ำฝนไว้ใช้ เป็นต้น

มิติของการพัฒนาเมือง อัจฉริยะ	เมือง	ประเด็นสำคัญ
ระบบโครงสร้างพื้นฐาน อัจฉริยะ (Smart infra- structure)	Jamshedpur	- พัฒนาระบบขนส่ง สาธารณะ (ระบบขนส่ง มวลชนด้วยรถโดยสาร ด่วนและรถไฟใต้ดิน) เป็น ศูนย์กลางขอโครงสร้าง พื้นฐานอัจฉริยะของ หลาย ๆ เมือง - ระบบการจัดการจราจร อัจฉริยะ (อัปเดตตามเวลา จริง, กล้องวงจรปิด, ที่ จอดรถอัจฉริยะ, สัญญาณ ไฟจราจรอัจฉริยะ)

มิติของการพัฒนาเมือง อัจฉริยะ	เมือง	ประเด็นสำคัญ
การบริหารภาครัฐ อัจฉริยะ (Smart gov- ernment)	Bhubaneshwar Pune Jaipur Ajmer Allahabad Vishakhapat- nam	มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารงานภาครัฐ (e-Governance), ระบบการคมนาคมขนส่ง การวางแผนและการกำหนดนโยบายโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อใช้ในการตัดสินใจ ยกตัวอย่างโครงการ “Belagavi One Centre” ของเมือง Belagavi เพื่อเน้นการให้บริการแก่ประชาชนเป็นต้น

ที่มา : A summary of critical smart city literature in India by Prasad and Alizadeh,2006 p.4; Gol,2015)

ในด้านการนำนโยบายเมืองอัจฉริยะไปปฏิบัติของสาธารณรัฐอินเดีย ในด้านการถ่ายทอดนโยบายของรัฐบาลมีความชัดเจนในการพัฒนาเมืองเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ เพื่อนำไปสู่การเป็นศูนย์กลางการส่งออกและการสร้างงาน สร้างรายได้ รวมทั้งนโยบายการส่งเสริมด้านเทคโนโลยีเพื่อนำไปสู่การเป็นผู้นำในการส่งออกสินค้าเทคโนโลยี การถ่ายทอดนโยบายการพัฒนาเมืองจึงเริ่มจากผู้นำประเทศ หน่วยงาน

ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และลงสู่ระดับพื้นที่ โดยมีการจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุน เพื่อพัฒนาเมืองตามบริบทของแต่ละเมือง ซึ่งรัฐบาลอินเดียคาดหวังว่า จะให้ “เมืองอัจฉริยะ” เหล่านี้เป็นตัวขับเคลื่อนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนา ประเทศในระยะยาว

3. การประเมินผลนโยบายสาธารณะ (Policy Evaluation)

จากการดำเนินนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของสาธารณรัฐอินเดีย (Prasad and Alizadeh,2006;Ahmed and Ali,2021) พบว่า

1) ด้านการให้บริการสาธารณะ ในช่วงแรกการวางแผนเป้าหมายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะจำนวน 100 เมืองแต่มีเพียง 20 เมืองได้รับการคัดเลือก พบว่าประชาชนขาดสิ่งอำนวยความสะดวก ปัจจุบันมีการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานมีการขยายตัวและเติบโต ระบบการคมนาคมขนส่งดีขึ้น มีความก้าวหน้าขึ้น เศรษฐกิจมีการเติบโตขึ้นเมื่อเทียบกับการก่อนดำเนินนโยบายเมืองอัจฉริยะ

2) ภาวะผู้นำและการกำกับดูแลของผู้นำในบางเมืองในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ นอกจากนี้บางเมืองยังประสบปัญหาขาดเงินทุน รวมถึงขาดการอบรมทักษะด้านเทคโนโลยีในการรองรับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเพื่อนำไปสู่การพัฒนานวัตกรรม จึงทำให้การพัฒนาเมืองอัจฉริยะในบางเมืองยังมีค่อนข้างจำกัด

3) ความเชี่ยวชาญด้านเทคนิค แนวคิดของเมืองอัจฉริยะในสาธารณรัฐอินเดีย เป็นเรื่องใหม่ กลยุทธ์ในการพัฒนาจึงเป็นการสร้างนวัตกรรมและสร้างสรรค์ แต่มีผู้เชี่ยวชาญทางด้านเทคโนโลยีที่ไม่เพียงพอ อย่างไรก็ตามทางรัฐบาลได้ส่งเสริมการพัฒนาทางด้านนวัตกรรม การพัฒนาความเชี่ยวชาญด้านเทคนิคและเทคโนโลยีมากขึ้น

4) การตระหนักรับรู้ของพลเมือง เนื่องจากความไม่เท่าเทียมในระดับ

การศึกษาและรายได้ที่ส่งผลกระทบต่อความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับแผนงานการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ รัฐบาลได้ใช้กระบวนการกระจายอำนาจรัฐบาลอินเดียให้อำนาจหน่วยงานของรัฐบาลและรัฐบาลท้องถิ่นในการสร้างจิตสำนึกและให้ความรู้แก่ประชาชนในประเทศในด้านต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองต่อไป

เปรียบเทียบนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะระหว่างไทยและสาธารณรัฐอินเดีย

การพัฒนาเมืองอัจฉริยะเป็นความท้าทายในปัจจุบันต่อการขยายตัวของเมือง นโยบายการพัฒนาเมืองในปัจจุบันจึงให้ความสำคัญกับการจัดการพื้นที่ภายในเมือง เสริมสร้างศักยภาพเมืองให้สามารถรับมือกับปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจรวมถึงสิ่งแวดล้อมด้วย การศึกษาทางด้านเมืองอัจฉริยะกำลังเติบโตและถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายในประเทศต่าง ๆ การเปรียบเทียบนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะระหว่างไทยและสาธารณรัฐอินเดีย พบว่า

1. เป้าหมายการพัฒนาเมือง

นโยบายการพัฒนาเมืองทั้งไทยและสาธารณรัฐอินเดีย ต่างคำนึงถึง กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs ที่ 11 ว่าด้วยเมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน ซึ่งมีเป้าหมายทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัย ทั่วถึง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยประกอบด้วยเป้าหมายย่อย 11 ตัวชี้วัด ที่ประกอบด้วย ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัยทางด้านคมนาคมขนส่ง การจัดการขยะ การศึกษา สุขอนามัย การเข้าถึงการบริการสาธารณะ การบริหารจัดการที่อยู่อาศัยอย่างมีส่วนร่วม บรณาการและยั่งยืน

2. การกำหนดเป้าหมายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ

พบว่าประเทศไทยมีเป้าหมาย ตามแนวทางตัวแบบประเทศ “Thailand

4.0” เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (ค.ศ.2018-2038) เพื่อนำประเทศไปสู่เป้าหมายด้านความมั่นคง การเจริญรุ่งเรืองและความยั่งยืน แนวนโยบายจึงเป็นการส่งเสริมในด้านการสร้างสรรค์นวัตกรรมและการใช้เทคโนโลยีในกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อนำไปสู่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของไทย สำหรับนโยบายการพัฒนาสู่เมืองอัจฉริยะในประเทศไทยถือเป็นนโยบายใหม่ มีเป้าหมายในการสร้างประเทศให้มีศักยภาพด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัล ผลักดันเศรษฐกิจผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล สร้างสังคมคุณภาพและเสมอภาคผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล ปรับปรุงการทำงานของรัฐบาลไปสู่รัฐบาลดิจิทัล เพื่อสร้างการศักยภาพในการทำงานและความน่าเชื่อถือโดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการทำงาน

ส่วนสาธารณรัฐอินเดียเป้าหมายในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ เริ่มจากแถลงการณ์ของนายกรัฐมนตรีนเรนทรา โมดี ที่ประกาศดำเนินแผนการยกระดับคุณภาพชีวิตและพัฒนาเศรษฐกิจของอินเดียโดยได้ออกนโยบายจัดตั้งโครงการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ 100 เมือง โดยมีเป้าหมายให้เมืองอัจฉริยะเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีการปกครองท้องถิ่นที่ดี มีโครงสร้างพื้นฐาน ระบบการขนส่งที่ดี รวมถึงที่พักอาศัยที่เหมาะสม มีการบริหารจัดการขยะมูลฝอยที่ทันสมัย ถือเป็นจุดแข็งของสาธารณรัฐอินเดีย การที่มีจำนวนประชากรวัยทำงานจำนวนมาก มีศักยภาพสูงในการเป็นตลาดแรงงานขนาดใหญ่ ทำให้ผลผลิตมวลรวมในประเทศสูง และมีระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย จึงทำให้มีเป้าหมายชัดเจนในด้านการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ เพื่อนำไปสู่การเป็นศูนย์กลางการส่งออกและการสร้างงาน สร้างรายได้ รวมทั้งนโยบายการส่งเสริมด้านเทคโนโลยีเพื่อนำไปสู่การเป็นผู้นำในการส่งออกสินค้าเทคโนโลยี

3. การนำนโยบายไปปฏิบัติ

การดำเนินการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของประเทศไทย มีคณะกรรมการรับผิดชอบ 3 คณะ ประกอบด้วยคณะกรรมการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ คณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (กพอ.) และคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (กกท.) โดยกำหนดแผนการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ มีหน่วยราชการหลักทำหน้าที่ในการจัดทำนโยบายและวางแผนพัฒนาเมืองอัจฉริยะ ประกอบด้วยสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล (DEPA) สำนักงานนโยบายและแผนการขนส่งและจราจร (สนข.) และสำนักงานนโยบายและแผนพลังงาน (สนพ.) โดยตั้งสำนักงานเมืองอัจฉริยะประเทศไทย (Smart City Thailand Office) ทำหน้าที่ประสานงานโดยจะดำเนินการทั่วประเทศแบ่งการพัฒนาเมืองออกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ การพัฒนาเมืองเดิม (livable city) กับการพัฒนาเมืองใหม่ (new city) การดำเนินแนวคิดการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทย เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ถ่ายทอดจากระดับรัฐบาลลงสู่ในระดับพื้นที่โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร่วมมือกับภาคเอกชนโดยเฉพาะธุรกิจด้านระบบเครือข่าย เทคโนโลยีสารสนเทศและโทรคมนาคม เมื่อนโยบายการพัฒนาประเทศโดยรวมหันมาให้ความสำคัญกับแนวคิดการพัฒนาที่ยึดโยงกับการพัฒนาบนพื้นฐานของพื้นที่

การดำเนินนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของสาธารณรัฐอินเดีย พบว่าการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในอินเดีย นโยบายของรัฐบาลมีความชัดเจนในการพัฒนาเมืองเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ เพื่อนำไปสู่การเป็นศูนย์กลางการส่งออกและการสร้างงาน สร้างรายได้ รวมทั้งนโยบายการส่งเสริมด้านเทคโนโลยีเพื่อนำไปสู่การเป็นผู้นำในการส่งออกสินค้าเทคโนโลยี การถ่ายทอดนโยบายการพัฒนาเมืองจึงเริ่มจากผู้นำประเทศ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กระทรวงการพัฒนาเมือง (The Ministry of Urban Development : MoUD) National Institute of Urban Affairs (NIUA) ได้จัดตั้ง Center for Digital Gover-

nance (CDG) โดยการพัฒนาเมืองอัจฉริยะจะร่วมกับภาคเอกชนมีการระดมทุนระหว่างภาครัฐและเอกชนในกิจการของรัฐ (Public-Private Partnerships) และกองทุนของภาครัฐในอัตรา 80:20 อย่างชัดเจน โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ 100 เมือง เพื่อเป็นต้นแบบ จากนั้นจึงขยายไปในพื้นที่อื่น โดยมีการจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุน เพื่อพัฒนาเมืองตามบริบทของแต่ละเมือง ในด้านนี้จะเห็นได้ว่าการมีเป้าหมายที่ชัดเจนและมีการประเมินผลความสำเร็จของมิติการพัฒนาเมืองอัจฉริยะที่นำมาใช้ โดยเน้นที่พลเมืองอัจฉริยะ โครงสร้างพื้นฐานอัจฉริยะ สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ และการบริหารงานภาครัฐอัจฉริยะ ซึ่งการจำแนกประเภทที่ทำในระดับการกำหนดนโยบายเป็นการมุ่งตอบสนองต่อบริบทของพื้นที่อีกด้วย

4. การประเมินผลนโยบายสาธารณะ

ผลการดำเนินนโยบายการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของทั้งประเทศไทยและสาธารณรัฐอินเดีย ยังคงมีข้อจำกัด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภาวะผู้นำ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาในแต่ละเมืองแตกต่างกัน ข้อจำกัดด้านงบประมาณและผู้เชี่ยวชาญทางด้านเทคนิค รวมทั้งการตระหนักรับรู้ของประชาชน เนื่องจากเป็นเรื่องใหม่ ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาเมือง ขาดการประชาสัมพันธ์และการให้ความรู้จากภาครัฐ ทำให้เกิดความสับสนและทำการมีส่วนร่วมของประชาชนยังจำกัด

บทสรุป

การพัฒนาเมืองอัจฉริยะ เป็นแนวคิดที่นำมาใช้ในการพัฒนาเมืองที่เกิดขึ้นแพร่หลายทั่วโลก ประเทศไทยถูกกำหนดให้เป็นวาระแห่งชาติในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ถ่ายทอดจากระดับรัฐบาลลงสู่ในระดับพื้นที่โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร่วมมือกับภาคเอกชน ส่วนสาธารณรัฐอินเดีย มีเป้าหมายที่ชัดเจนต่อการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในด้านส่งเสริมทางด้าน

เศรษฐกิจ เพื่อสร้างรายได้และขยายไปให้ครอบคลุมในพื้นที่อื่น ๆ อย่างไรก็ตามในบทความนี้เป็นการเปรียบเทียบในเชิงการถ่ายทอดนโยบายเท่านั้น จึงมีความจำเป็นสำหรับการศึกษาเชิงประจักษ์ในอนาคตเพื่อประเมินเกี่ยวกับการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ การกำหนดนโยบายเมืองอัจฉริยะในระดับเมืองเทียบกับบริบทของแต่ละเมืองระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐอินเดียเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- คณะกรรมการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ. 2562. รายงานผลการดำเนินการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ ปี 2561. กรุงเทพฯ : สำนักงานเมืองอัจฉริยะประเทศไทย
- สถาบันพระปกเกล้า. 2562. รายงานสถานการณ์การกระจายอำนาจ : บทสำรวจการพัฒนาเมืองอัจฉริยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประจำปีพ.ศ. 2562. สถาบันพระปกเกล้า
- สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่. 2562. ยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองอัจฉริยะเมืองเชียงใหม่.
- สำนักงานจังหวัดภูเก็ต. 2562. ยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองอัจฉริยะภูเก็ต.
- สำนักงานเมืองอัจฉริยะประเทศไทย. 2562. ประกาศคณะกรรมการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ ที่ 1/2562, เรื่อง หลักเกณฑ์การประเมินและคุณสมบัติวิธีการ และกระบวนการในการพิจารณาการเป็นเมืองอัจฉริยะ, สำนักงานเมืองอัจฉริยะประเทศไทย.สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล สำนักงานเมืองอัจฉริยะประเทศไทย.

ภาษาต่างประเทศ

- Allwinkle, S., Cruickshank, P.2011. *Creating smart-er cities: an overview*. J. Urban Technol. 18 (2), 1–16.<https://doi.org/10.1080/10630732.2011.601103>.
- Albino, V., Berardi, U., & Rosa Maria Dangelico.2015. Smart cities: definitions, dimensions, and performance and Initiatives. Journal of Urban Technology, 3-21. www.ifkad.org/Proceedings/2013/papers/session7/103.pdf.
- Anderson.J.E.1979. *Public Policy-making*. New Yorl: Holt Rinchart & Winston.
- Andrea Caragliu, Chiara Del Bo, and Peter Nijkamp.2011. “Smart Cities in Europe.” *Journal of Urban Technology*, 18(2), April 2011, 65–82.
- BJP.2014. *Full text: BJP manifesto for 2014 Lok Sabha elections* <https://www.news18.com/news/politics/full-text-bjp-manifesto-for-2014-lok-sabhaelections-679304.html> 2014. (accessed July 20,2021X
- Caragliu et.al.2019. “Smart innovative cities: The impact of Smart City policies on urban innovation.” *Technological Forecasting and Social Change Volume 142*, May 2019, Pages 373-383.
- De Jong, M., Joss, S., Schraven, D., Zhan, C., Weijnen, M.2015. *Sustainable-smart-resilient-low carbon-eco-knowledge cities; making*

sense of a multitude of concepts promoting sustainable urbanization. J. Cleaner Prod. 109, 25–38.

Deepti Prasad and Tooran Alizadeh. 2006. “What makes Indian Cities Smart? A Policy Analysis of Smart Cities Mission.” *Telematics and Informatics* 22 (2020).

Dye, Thomas R. 2002. *Understanding Public Policy*. (10th ed). New Jersey: Prentice-Hall.

Falconer, G., & Mitchell, S. 2012. *Smart City Framework A Systematic Process for Enabling Smart + Connected Communities*.

Giffinger et al. 2007. “Smart cities Ranking of European medium-sized cities.” *Research Institute for Housing, Urban and Mobility Studies*. Austria.

Gol, 2015. “Smart cities: Mission statement & guidelines.” *Ministry of Urban Development*

Gupta, J., and Vegelin, C. 2016. “Sustainable development goals and inclusive development.” *International environmental agreements: Politics, law and economics*, 16(3), 433-448.

Howlett, Michael et al. 2009. *Studying Public Policy: Policy Cycle & Policy Subsystems*. Oxford University Press, Canada.

Huovila, A., Bosch, P., & Airaksinen, M. 2019. *Comparative analysis of standardized indicators for Smart sustainable cities: What indicators and standards to use and when?* *Cities*, 89, 141-153. doi:https://

doi.org/10.1016/j.cities.2019.01.029. (accessed August 10,2021)

Ministry of Housing and Urban Affairs Government of India. 2016. *Smart Cities Missions*, July 1.<http://smartcities.gov.in/content/innerpage/what-is-smart-city.php#>.

Nam and Pardo. 2011. "Conceptualizing Smart City with Dimensions of Technology, People, and Institutions." *The Proceedings of the 12th Annual International Conference on Digital Government Research*.

Pressman, W. 1973. *United States Economic Development Administration Manpower policy*. New York: John Wiley & Sons.

Sadoway, David, and Satyarupa Shekhar.2014. "(Re) Prioritizing Citizens in Smart Cities Governance: Examples of Smart Citizenship from Urban India." *The Journal of CommunityInformatics* 10 (3).

Schaffers et.al. 2012. "Smart Cities as innovation ecosystems sustained by the future." *Cities* www.fireball4smartcities.eu. (accessed July 15,2021)

United Nation.2015. *The Sustainable Development Goals Report*.

William, N. Dunn. 1981. "Public Policy Analysis: An Introduction." *Englewood Cliffs*, N.J.: Prentice-Hall.

ความท้าทายและโอกาสของตลาดออนไลน์: งาน หัตถกรรมทองเหลืองในพื้นที่ศึกษารัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดียและจังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย ช่วงทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงสมัยแห่งการแพร่ระบาดของ เชื้อไวรัสโควิด 19

Challenges and Opportunities of Online Markets: Brass Casting
Crafts in Area Studies of West Bengal, India and Ubon Ratchathani,
Thailand during Last Decade to the COVID 19 Pandemic

สิทธิชัย สมานชาติ¹

1 อาจารย์ประจำคณะศิลปประยุกต์และสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาความร่วมมือทางวิชาการด้านเอเชียศึกษาภายใต้แผนงานอาเซียนใน กระแสแห่งความพลิกผัน สนับสนุนโดยสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และกลุ่มกลุ่มศึกษาอินเดียแห่งมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

ความท้าทายและโอกาสของตลาดออนไลน์: งานหัตถกรรมทองเหลืองในพื้นที่ศึกษารัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดียและจังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย ช่วงทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงสมัยแห่งการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19

หัตถกรรมอุตสาหกรรมมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตของชาวนบพทั้งในประเทศอินเดียและประเทศไทย การพัฒนางานหัตถกรรมหล่อทองเหลืองแบบสูญญักซ์ฝังเป็นความท้าทายและโอกาสสำหรับตลาดออนไลน์ ในปัจจุบัน งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบงานหล่อทองเหลืองแบบสูญญักซ์ฝังระหว่างรัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดีย กับจังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย โดยการสำรวจภาคสนามในประเทศไทยและรวบรวม ทั้งสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลภาคเอกสารและข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะข้อมูลในประเทศอินเดีย ซึ่งพบว่าทั้งอินเดียและไทยมีงานหล่อทองเหลืองแบบสูญญักซ์ฝัง โดยใช้เทคนิคการหล่อโลหะแบบดั้งเดิมที่เก่าแก่ที่สุด ที่มีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ รัฐบาลอินเดียสนับสนุนสหภาพหัตถกรรมอินเดีย ที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2507 เป็นสมาคมที่ไม่แสวงหาผลกำไรในการพัฒนาและช่วยการตลาดงานหัตถกรรมอินเดีย ซึ่งรวมงานหล่อทองเหลืองแบบสูญญักซ์ฝัง ในขณะที่ประเทศไทยเพิ่งก่อตั้ง SACICT ในปี 2546 ขึ้นเพื่อปฏิบัติการกิจแบบเดียวกัน

ตั้งแต่ทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงยุคการระบาดใหญ่ของโรคโควิด 19 (ค.ศ. 2019-2021) งานหล่อทองเหลืองแบบสูญญักซ์ฝังของประเทศอินเดียเป็นที่ต้องการของตลาดมากกว่าประเทศไทยทั้งในประเทศและต่างประเทศ ด้วยมีการส่งเสริมการตลาดออนไลน์ สร้างมูลค่าเพิ่มจากมุมมองประวัติศาสตร์ และเผยแพร่บนเว็บไซต์ต่าง ๆ เป็นภาษาอังกฤษ การพัฒนาการออกแบบผลิตภัณฑ์ของประเทศ

อินเดียก็ก้าวไปเร็วกว่าประเทศไทย ด้วยช่างฝีมือไทยยังคงยึดกับงานอนุรักษ์แบบดั้งเดิม แม้ว่านักวิชาการไทยจะพยายามช่วยในกระบวนการทางเทคโนโลยีและการพัฒนาการออกแบบ ในปัจจุบันนี้การตลาดออนไลน์นั้นมีหลากหลายบริการ เช่น Facebook, Line, Instagram, WhatsApp, WeChat ฯลฯ จึงเป็นความท้าทายและโอกาสสำหรับตลาดหัตถกรรมทั้งในประเทศอินเดียและประเทศไทย

คำสำคัญ: ตลาดออนไลน์, งานหัตถกรรมทองเหลือง, ประเทศอินเดีย, ประเทศไทย, โควิด 19

ABSTRACT

Challenges and Opportunities of Online Markets: Brass Casting Crafts in Area Studies of West Bengal, India and Ubon Ratchathani, Thailand during Last Decade to the COVID 19 Pandemic

Craft Industries play an important role in the economy and livelihood of rural people in India and Thailand. The lost-wax brass casting craft development is a challenge and opportunity for the online market at present. This research examines the lost-wax brass casting crafts between West Bengal, India, and Ubon Ratchathani, Thailand. From the field research in Thailand and document analysis through documents and online investigation especially on India. It is found that India and Thailand have lost-wax brass casting craft using one of the oldest traditional techniques of metal casting since the pre-historical period. Indian government-supported Indian Craft Council that established in 1964, it is a non-profit voluntary organization for developing and marketing Indian crafts which include the lost-wax brass casting craft. While Thailand, SACICT was just set up in 2003, particularly for similar tasks.

From the last decade to the period of the Covid 19 pandemic (2019 - 2021), this lost-wax brass casting craft of India has been in greater demand than of Thailand, both in domestic and foreign markets due to the promotion of online marketing with historical value-adding articles on their various websites in English. The Indian product design development is also faster

than in Thailand. Thai artisans still preserve their old traditional items even though Thai scholars have tried to help them with technology processes and design development. Today, online marketings have various services, e.g. Facebook, Line, Instagram, WhatsApp, WeChat, etc. There are challenges and opportunities for craft marketing both in India and Thailand.

Keywords: *Online markets, Brass Casting Crafts, India, Thailand, COVID 19*

บทนำ

การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ศึกษาจะนำมาซึ่งความเข้าใจ แนวทางแก้ปัญหาและการถอดบทเรียนที่ดี ประเทศอินเดียและประเทศไทยมีความสัมพันธ์ทางศิลปะและวัฒนธรรมกันมายาวนาน บทความวิจัยชิ้นนี้มุ่งพิจารณาตรวจสอบเปรียบเทียบการพัฒนางานหัตถกรรมของเครื่องแบบสูญชีฝั่งในพื้นที่ศึกษา รัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดียและจังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย ทั้งในมิติภาพรวมประวัติที่มา เทคนิคการผลิต และการตลาดของงานหัตถกรรม รวมทั้งบทบาทของภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่า งานศิลปหัตถกรรมหล่อทองเหลืองแบบสูญชีฝั่งนี้เป็นมรดกภูมิปัญญาของทั้งประเทศอินเดียและประเทศไทยที่ทั้งสองประเทศมีหลักฐานตัวอย่างมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และมีเทคนิคการผลิตที่คล้ายคลึงกัน ส่วนประเด็นใครเป็นต้นกำเนิดหรือมีความถ้ายับภูมิปัญญากันหรือไม่นั้น จะไม่ได้พิจารณาในการศึกษาครั้งนี้ แต่จะมุ่งเน้นศึกษาเปรียบเทียบในการจัดการด้านต่าง ๆ เพื่อถอดบทเรียนที่ดีและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งเชิงนโยบายและในการแก้ปัญหาที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ให้ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ในปัจจุบันเป็นยุคของการระบาดใหญ่ของโรคโควิด 19 มีความท้าทายและโอกาส (Challenges and Opportunities) การที่ผู้คนทั่วโลกไม่สามารถเดินทางติดต่อกันได้โดยตรง เพราะต้องเว้นระยะห่างกัน แต่ในขณะเดียวกันการเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตก็กระจายทั่วถึงทุกภูมิภาคมากขึ้น จึงเป็นความท้าทายและโอกาสที่สามารถทำการค้างานหัตถกรรมบนตลาดออนไลน์มากขึ้นกว่าที่ผ่านมา

วัตถุประสงค์

1) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยสนับสนุนในการพัฒนางานหัตถกรรมของเครื่องแบบสูญชีฝั่ง พื้นที่ศึกษากรณีประเทศอินเดียและประเทศไทยซึ่งอยู่ในแถบ

ภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

2) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาการออกแบบรูปแบบผลิตภัณฑ์และลดตายงานหัตถกรรมทองเหลือง ช่วงสมัยปัจจุบันแห่งการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ในพื้นที่ศึกษาทั้งสองประเทศ

3) เพื่อวิเคราะห์บทเรียนที่ดีและปัญหาของงานหัตถกรรมทองเหลือง จากพื้นที่ศึกษาทั้งสองประเทศ ซึ่งเป็นความท้าทายและโอกาสที่สามารถทำการค้างานหัตถกรรมบนตลาดออนไลน์

กรอบแนวคิด

บทความนี้เป็นงานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสำรวจภาคสนามในจังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย ช่วงปี ค.ศ. 2019-2021 และรวบรวมสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลภาคเอกสารและข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะข้อมูลในประเทศอินเดีย รัฐเบงกอลตะวันตก ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงสมัยแห่งการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 และอภิปรายผลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อนำมาเสนอเปรียบเทียบ และถอดบทเรียนที่ดีที่จะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนา ผู้วิจัยอาศัยแนวคิดทฤษฎีว่าด้วยการวิจัยเชิงเปรียบเทียบสาเหตุ (Causal-Comparative Research) การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ มักจะเกิดจากหลักการทฤษฎีและการสังเกตให้เห็นถึงความแตกต่าง การเลือกประเด็นเปรียบเทียบและถอดบทเรียนที่ดี เพื่อนำไปสรุปผลอ้างอิงเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาในอนาคต

ด้วยแนวคิดทฤษฎีและหลักเกณฑ์ที่กล่าวมาข้างต้น บทความวิจัยชิ้นนี้พิจารณาความสัมพันธ์ทางศิลปะหัตถกรรมของประเทศอินเดียกับประเทศไทยที่อยู่ในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งการศึกษาเปรียบเทียบจะช่วยถอดบทเรียนที่ดี เพื่อประโยชน์ต่อทั้งสองประเทศ

ผลการศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนางานหัตถกรรมทองเหลืองแบบสูญญี่ผึ้ง

จากการวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างระหว่าง (1) รัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดีย และ (2) จังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย ได้ผลการวิเคราะห์ของรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังนี้

1) การศึกษาเปรียบเทียบ ประวัติงานหล่อทองเหลือง พบว่า ประเทศอินเดีย เรียกงานหัตถกรรมชนิดนี้ว่า “Dokra” โดยพบหลักฐานทางโบราณคดีว่างานหล่อโลหะด้วยเทคนิคการหล่อแบบสูญเสียขี้ผึ้ง (Lost-wax casting) มีมาตั้งแต่ยุคฮาร์ปพา (Harappa) ในช่วงปี 2500-1700 ก่อนคริสตศักราช เป็นรูปหล่อ “สาวนักเต้นรำ” (Dancing Girl) แห่งอารยธรรมอินดัส ในพื้นที่ฝั่งตะวันตกคาบเกี่ยวชายแดนประเทศปากีสถาน ส่วนในปัจจุบันพื้นที่แหล่งผลิตงานหัตถกรรมชนิดนี้ยังคงมีการผลิตกันอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ของ รัฐเบงกอลตะวันตก รัฐโอริสสา รัฐมัลยาประเทศ ส่วนในประเทศไทย เรียกงานหัตถกรรมชนิดนี้ว่า “งานหล่อทองเหลือง” โดยพบหลักฐานทางโบราณคดีว่างานหล่อโลหะด้วยเทคนิคการหล่อแบบสูญเสียขี้ผึ้งตั้งแต่มกก่อนประวัติศาสตร์ในช่วงต้นของยุคสำริด 2500 ปีก่อนคริสตศักราช ที่วิวัฒนาการต่อเนื่องมาจากยุคหินใหม่ 4420-3400 ปีก่อนคริสตศักราช ที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี และในจังหวัดอุบลราชธานี ก็พบงานสำริดที่แหล่งโบราณคดีบ้านก้านเหลือง ซึ่งมีการนำตัวอย่างบางส่วนมาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี พื้นที่ที่มีแหล่งสืบทอดงานหัตถกรรมทองเหลืองแบบสูญเสียขี้ผึ้งที่เหลือรอดเพียงที่เดียวในประเทศไทย คือ บ้านปะอ่าว อำเภอมือเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 1-4: แผนที่ประเทศอินเดีย แหล่งโบราณคดี ฮาร์ป้า (1) งานหล่อโลหะ Dancing Girl (2) งานหล่อโลหะแหล่งโบราณคดี บ้านก้านเหลือง จังหวัดอุบลราชธานี (3) แผนที่ประเทศไทย (4)

ที่มาภาพ: <https://www.timemaps.com> (1) <https://indianexpress.com> (2) <https://www.iwegooo.com> (3) <https://commons.wikimedia.org> (4)

2) การศึกษาเปรียบเทียบ วัสดุและเทคนิคการผลิต พบว่า ทั้งประเทศอินเดีย และประเทศไทยใช้วิธีการคล้ายกันที่เรียกว่า เทคนิคการหล่อแบบสูญขี้ผึ้งหาย (Lost-wax casting) โดยมีขั้นตอน (1) เริ่มจากการเตรียมดินโดยนำดินโพนมาทำให้ละเอียด ผสมกับมูลวัวและแกลบ คลุกเคล้าจนเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน จากนั้นจึงปั้นหุ่นต้นแบบ หรือพิมพ์ โดยนำดินที่ตำเสร็จแล้วผสมน้ำและปั้นเป็นหุ่นให้มีรูปร่างลักษณะตามรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ต้องการ จากนั้นใช้ไม้มอนเสียบกลางหุ่นเพื่อให้สามารถจับยึดกลึงได้ แล้วนำไปตากให้แห้ง ขั้นตอน (2) นำหุ่นหรือพิมพ์ผลิตภัณฑ์ที่แห้งแล้ว ไปทำการกลึงให้เรียบและได้ขนาดตามที่ต้องการ แล้วจึงนำมาพันขี้ผึ้งโดยวิธีการใช้ขี้ผึ้งที่ทำเป็นเส้นมาพันรอบหุ่นขี้ผึ้งที่ผ่านการกลึงหรือเสียน อุ่นขี้ผึ้งเล็กน้อยแล้วบีบให้ขี้ผึ้งเรียบแนบติดเป็นแผ่นเดียวกัน และมีความหนาสม่ำเสมอจนตลอด แล้วนำไปกลึงให้ผิวเรียบเป็นทรงสวยงามความหนาปกติประมาณ 5 มม. ขั้นตอน (3) นำมาพิมพ์ลายหรือติดขี้ผึ้งที่ขอบเพื่อเป็นทางให้น้ำโลหะไหลไปได้สะดวกทั่วถึงกันตลอดชิ้นงาน ขั้นตอน (4) การโอเบเพชร หมายถึงขั้นตอนการใช้ดินผสมมูลวัวที่ละเอียดมาหุ้มหุ่นหลังจากที่หล่อแล้วเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ต้องทำสายขนวนโผล่ยื่นออกมา แล้วโอเบบัว

โดยการใช้ดินเหนียวผสมกลบโอบหรือหุ้มเข้าอีกครั้งหนึ่งให้สามารถตั้งวางบนดินเพื่อ
การเทหล่อได้ จากนั้นขั้นตอน (5) การสุ่มเข้าหรืออุ่นเข้าโดยการวางเข้าในเตาเผาเพื่อ
ให้ขี้ผึ้งละลายออกเกิดเป็นโพรงว่าง ขั้นตอน (6) หลอมโลหะผสมทองเหลืองแล้วนำ
โลหะเหลวเข้าไปแทนที่โพรงว่าง โดยต้องเทหล่อในขณะที่เข้ามีอุณหภูมิสูงไม่เช่นนั้น
จะทำให้โลหะไหลไม่เต็มแบบ อาจทำให้ชิ้นงานหล่อไม่สมบูรณ์ ขั้นตอน (7) เมื่อโลหะ
แข็งตัวดีแล้ว ทำการทุบเข้าดินให้แตกเพื่อนำเอางานหล่อที่ได้ออกมาทำความสะอาด
ขั้นตอน (8) นำชิ้นงานมากลึงแต่งผิวให้สวยงาม และนำไปขัดเงาด้วยน้ำยาขัดเงาให้
สวยงามก่อนนำไปใช้งานหรือรอจัดจำหน่าย ส่วนด้านประเด็นวัสดุนั้นประเทศอินเดีย
จะแตกต่างจากประเทศไทยในวัสดุบางชนิดคือ “ขี้ผึ้ง” ที่ช่างฝีมือชาวอินเดียมักการใช้
ขี้ผึ้งรีไซเคิลในการทำชิ้นงานหลัก แต่ส่วนขี้ผึ้งที่ใช้ตกแต่งนั้นจะใช้ขี้ผึ้งใหม่ที่สะอาด
เพื่อให้แม่พิมพ์งานนั้นสวยงาม นับเป็นบทเรียนที่ดีจากอินเดียในการประหยัดต้นทุน
ในการผลิตชิ้นงาน

3) การศึกษาเปรียบเทียบ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ พบว่า ประเทศอินเดียมีระบบ
การ “พัฒนาจากภายในชุมชน” ที่ช่างฝีมือมีส่วนร่วมในการพัฒนาออกแบบผลิตภัณฑ์
ร่วมกับนักออกแบบหรือผู้ประกอบการที่เข้าใจความต้องการของผู้บริโภคชาว
อินเดียหรือชาวต่างชาติในสังคมเมือง รูปแบบจึงมีการฟังก์ชันการใช้งานเช่น ตะขอ
แขวนเสื้อผ้า เชิงเทียน ประทีป ที่ใส่อุปกรณ์เครื่องเขียน ฯลฯ และได้ข้อสังเกตว่าช่าง
ฝีมือชาวอินเดียนิยมสร้างสรรค์การตกแต่งลวดลายใหม่ ๆ และรูปแบบรูปร่างแปลก ๆ
อยู่เสมออาจเป็นเพราะปัจจัยที่มีการแข่งขันการตลาดกันค่อนข้างสูงด้วยมีชุมชนที่ผลิต
งานหัตถกรรมชนิดนี้กระจายอยู่หลายชุมชนในหลายรัฐ ส่วนประเทศไทยเป็นระบบ
การ “พัฒนาจากภายนอกชุมชน” ที่สถาบันการศึกษาทำโครงการเข้าไปช่วยพัฒนา
รูปแบบผลิตภัณฑ์ ที่เกิดจากการคิดของนักวิจัยแล้วนำไปให้ชุมชนผลิตต้นแบบ แม้
บางโครงการจะใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research / PAR)
แต่ช่างฝีมือก็กลับไปนิยมผลิตผลงานแบบเดิม ๆ อาจเป็นเพราะปัจจัยที่มีการแข่งขัน
การตลาดกันค่อนข้างต่ำ ด้วยชุมชนที่ผลิตงานหัตถกรรมชนิดนี้มีเพียงชุมชนเดียวใน

ประเทศไทย อีกทั้งดั้งเดิมชุมชนนั้นผลิตกระดิ่ง กระพรวน สำหรับผูกคอสัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะวัว ควาย ที่เกษตรกรทุกบ้านต้องซื้อใช้ ตลาดในอดีตจึงมีความต้องการสูงมาก แต่ปัจจุบันเกษตรกรเลี้ยง วัว ควาย ลดน้อยลงอย่างมากทำให้ตลาดเปลี่ยนไปอย่างมีนัยยะสำคัญ แต่การปรับตัวของช่างฝีมือยังช้ามาก ๆ เพราะยึดติดกับความสำเร็จเดิม ๆ ในอดีต ในประเด็นนี้ประเทศไทย นำมาบทเรียนที่ดีจากประเทศอินเดียมาประยุกต์ใช้ในการปรับตัวเพื่อแข่งขันทางการตลาด โดยเฉพาะการค้าในตลาดออนไลน์ ที่ต้องการผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวัน

ภาพที่ 5-8: แผนที่อินเดีย รัฐเบงกอลตะวันตก (5) ตัวอย่างงาน Dokra (6) ตัวอย่างงานทองเหลือง (7) แผนที่ประเทศไทย จังหวัดอุบลราชธานี (8)

ที่มาภาพ: <https://commons.wikimedia.org> (5 และ 8) <https://www.craftsvilla.com> (6) สุริยา โชคสวัสดิ์ (7)

4) การศึกษาเปรียบเทียบ บทบาทภาครัฐและเอกชน พบว่า ประเทศอินเดียมีบทบาทภาครัฐ ที่รัฐบาลอินเดียได้มีการสนับสนุน “สภาหัตถกรรมอินเดีย” (Craft Council of India) ที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2507 เป็นสมาคมที่ไม่แสวงหาผลกำไรในการพัฒนาและช่วยการตลาดงานหัตถกรรมอินเดีย ซึ่งรวมทั้งการส่งเสริมงานหล่อทองเหลืองแบบสุญญ์ฝัง โดยเฉพาะในพื้นที่รัฐเบงกอลตะวันตก (West Bengal) ที่เป็นแหล่งผลิตใหญ่และสำคัญของงานหัตถกรรมชนิดนี้ ในขณะเดียวกันภาคเอกชน

นักวิชาการและผู้ประกอบการชาวอินเดียได้มีส่วนช่วยในการส่งเสริมการตลาด หลายคนช่วยกันเขียนบทความเรื่องงานหล่อทองเหลืองแบบสุญชีฝั่งที่ช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มจากมุมมองประวัติศาสตร์ มุมมองศิลปะ มุมมองความยั่งยืนของชุมชน มุมมองมรดกทางภูมิปัญญา เผยแพร่บนเว็บไซต์ต่าง ๆ เป็นภาษาอังกฤษ นับตั้งแต่มีบริการอินเทอร์เน็ตในประเทศอินเดีย รวมทั้งมีบทความวิชาการหรืองานวิจัย ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษในวารสารออนไลน์ จำนวนมากช่วยให้การสื่อสารส่งเสริมมูลค่าเพิ่มแก่งานหัตถกรรมกระจายตัวไปไกลถึงชาวต่างชาติ นับเป็นบทเรียนที่ดีในบทบาทของภาครัฐและภาคเอกชนต่อการพัฒนางานหัตถกรรมนี้ในประเทศอินเดีย แต่ก็มีข้อสังเกตว่าศักยภาพทางภาษาอังกฤษที่ดีของชาวอินเดียนั้นมาจากปัจจัยการที่เคยตกเป็นประเทศราชของจักรภพอังกฤษ (British Raj) ยาวนานตั้งแต่ปี ค.ศ. 1858-1947 รวม 89 ปีนั้น ก็เป็นความสามารถทางภาษาที่แลกมาด้วยความสูญเสีย

ในขณะที่ประเทศไทยการส่งเสริมหัตถกรรมงานหล่อทองเหลืองแบบสุญชีฝั่งเพิ่งเริ่มได้ไม่นานนัก ในอดีตที่ผ่านมาแม้ไม่มีการส่งเสริมจากภาครัฐ แต่งานช่างฝีมือชนิดนี้ของหมู่บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี นั้นมีความต้องการสูงมาก ๆ ในตลาดเกษตรกรทั่วทั้งประเทศที่ทำนาปลูกข้าวทุกภาค เพราะมีความต้องการใช้กระดิ่งกระพรวนทองเหลือง มากกว่าหนึ่งล้านชิ้นต่อปี โดยหลัก ๆ นำไปใช้ผูกคอวัว หรือควาย แม้ไม่มีการส่งเสริมจากภาครัฐใด ๆ ก็มีตลาดรับซื้อทั่วทุกภูมิภาค และนิยมซื้อใหม่ทุกปีหลังเก็บเกี่ยวข้าวขึ้นยั้งแล้ว แต่ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมารูปแบบการทำการเกษตรในประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการใช้รถไถมาแทนที่วัวหรือควาย ทำให้จำนวนวัวและควายลดน้อยลงอย่างมีนัยยะสัมพันธ์ ส่งผลให้ความต้องการงานหล่อทองเหลืองแบบสุญชีฝั่งที่ทำกระดิ่งกระพรวนลดลงมาก ๆ จนช่างฝีมือหลายครอบครัวเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ๆ การส่งเสริมหัตถกรรมโดยภาครัฐเพิ่งก่อตั้งศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) หรือเรียกคำภาษาอังกฤษย่อ ๆ ว่า SACICT ขึ้นที่อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. 2546 นับเป็นองค์กรมหาชนที่ตั้งขึ้นเฉพาะสำหรับการพัฒนาและช่วยการ

ตลาดงานหัตถกรรมไทย แต่จากการวิจัยพบว่าบทบาทภาคการศึกษาในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี นั้นมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมหัตถกรรมงานหล่อทองเหลืองแบบสุญชัยผิง โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ที่อาจารย์และนักศึกษาด้านจิตศึกษา ได้พยายามทำโครงการวิจัย ไปช่วยชุมชนพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ และพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต ส่วนภาคเอกชนนั้นมีการมาช่วยส่งเสริมด้านการตลาดโดย บริษัท ทูริซัน จัดโครงการ “ชีวิตดี ชุมชนดี กับทรูมูฟเอช 3G” โดยมีสื่อโทรทัศน์หลายรายการ มาช่วยทำสารคดีเผยแพร่ แต่โดยส่วนมากจัดทำเป็นเพียงสื่อภาคภาษาไทย แต่ขาดข้อมูลสื่อภาคภาษาอังกฤษ ซึ่งในปัจจุบันสื่อต่าง ๆ ก็พยายามแปลเป็นภาษาอังกฤษเพื่อให้ชาวต่างชาติเข้าถึงให้มากขึ้น แต่ก็มีจำนวนน้อย ส่วนเรื่องบทบาทภาคเอกชนที่เป็นผู้ประกอบการในการจัดจ้างผลิตชิ้นงานใหม่ ๆ นั้นยังมีจำกัด ซึ่งถ้าเทียบกับประเทศอินเดียนั้น ปัจจัยขับเคลื่อนการพัฒนางานจะขึ้นกับเอกชนที่เป็นผู้ประกอบการ เหตุผลนี้น่าจะเป็นปัจจัยให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนในประเทศไทย ไม่สามารถก้าวไปไกลเท่ากับประเทศอินเดีย

5) การศึกษาเปรียบเทียบ การจำหน่ายงานหัตถกรรมบนตลาดออนไลน์ พบว่า ประเทศอินเดียมีความก้าวหน้ามากกว่าประเทศไทย โดยผู้ประกอบการชาวอินเดียมีการขายงานหัตถกรรมงานหล่อทองเหลืองแบบสุญชัยผิง ผ่านเว็บไซต์ซึ่งเป็นช่องทางหลักของตลาดการค้าออนไลน์ในสองทศวรรษที่ผ่านมา แต่ก็มีข้อสังเกตว่า ประเทศอินเดียแม้งานหัตถกรรมชนิดนี้จะมีความต้องการสูงในตลาดต่างประเทศ แต่ก็มีรายงานการวิจัยบางฉบับที่เปิดเผยว่าช่างฝีมือชาวอินเดียมักประสบปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมกับพ่อค้าคนกลาง/ผู้ประกอบการที่กดขี่ราคารับซื้อทั้ง ๆ ที่ราคาวस्तุนั้นมีราคาสูงขึ้น อย่างไรก็ตามจากการลงพื้นที่ในรัฐเบงกอลตะวันตก มีมหาวิทยาลัยวิศวะภารตี (Visva Bharati University) ที่ก่อตั้งโดยท่าน รพินทรนาถ ฐากูร (Rabindranath Tagore) ได้วางนโยบายในการเปิดโอกาสทางการตลาดให้แก่ช่างฝีมือชาวบ้านโดยตรง โดยการจัดพื้นที่จำหน่ายสินค้าหัตถกรรมนี้ที่เรียกในภาษาถิ่นว่า “Dokra” ให้แก่ช่างฝีมือจากชุมชนในช่วงงานเทศกาลฤดูหนาว (Poush Mela) ซึ่งจัดปีละครั้ง

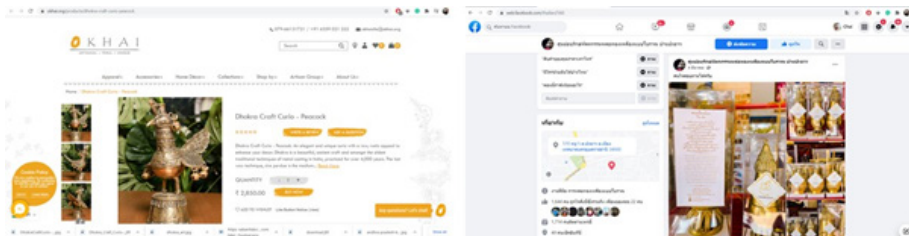
ทำให้ได้พบลูกค้าโดยตรงที่เป็นเศรษฐกิจจากทั่วประเทศที่ได้เดินทางกลับมาพักผ่อนในบ้านพักตากอากาศของตนในเมืองนี้ หรือนักท่องเที่ยวทั่วไปที่มาเที่ยวงานนี้ เพราะมีการจัดแสดงงานหัตถกรรมจากทุกภูมิภาคของประเทศอินเดีย งานแสดงนาฏศิลป์โดยเฉพาะการฟ้อนรำและขับร้องเพลงแบบของท่านรัฐกูร รวมทั้งการขับร้องเพลงของเหล่าฉนิพก ที่มีชื่อเสียงบนเวทีกลาง นอกจากนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 เป็นต้นมาที่สันตินิเคตน์นี้ได้มีการเริ่มจัดพื้นที่ป่าชุมชนให้เป็นตลาดนัดทุกวันเสาร์ (Saturday market) เปิดโอกาสให้ช่างฝีมือชาวบ้าน มาวางสินค้าหัตถกรรมขายบนพื้นดิน มีฉนิพกและชาวบ้านมาร้องเพลงเต้นรำ เป็นความสามัคคีของชุมชนภายใต้การนำของสตรีปราชญ์ชุมชนที่เข้มแข็ง คือ คุณยายฉนิพก คัสท์เกียร์ (Shyamali Khastagir 1940-2011) ในการช่วยชุมชนโดยเน้นความเข้มแข็งของชุมชนมากกว่ารอความช่วยเหลือจากรัฐบาล จนทำให้ตลาดวันเสาร์กลายเป็นจุดท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงโด่งดัง ขยายบริเวณกว้างขึ้น ช่างฝีมือมีรายได้มากขึ้น ส่วนการตลาดออนไลน์ในปัจจุบันนั้นผู้ประกอบการรายย่อยชาวอินเดียสามารถใช้ช่องทางใหม่ ๆ ที่มีต้นทุนต่ำอย่าง Facebook หรือ Line หรือ WhatsApp ในการขายหัตถกรรม โดยสื่อสารภาคภาษาอังกฤษ ซึ่งชาวต่างชาติและชาวอินเดียที่อยู่ต่างประเทศต่างพื้นที่สามารถสั่งซื้อได้สะดวก นับว่าเป็นบทเรียนที่ดีของอินเดียที่ชาวไทยนำมาปรับใช้

ภาพที่ 9-12: แผนที่ประเทศอินเดีย รัฐเบงกอลตะวันตก (9) สินค้างาน Dokra ที่วางขายในงาน Poush mela (10) คุณป้าฉนิพก คัสท์เกียร์ Shyamali Khastagir กับ

เยาเวน (11) และบรรยากาศ Saturday market ที่สันตินิเคตัน (12)

ที่มาภาพ: <https://commons.wikimedia.org>(9) ผู้เขียน(10) <https://indiantribalheritage.org>(11) <https://commons.wikimedia.org>(12)

ภาพที่ 13-14: ตัวอย่างเว็บไซต์ ตลาดออนไลน์ Dokra ของประเทศอินเดีย และตัวอย่าง Facebook ตลาดออนไลน์ งานทองเหลือง ประเทศไทยที่มาที่มาจากภาพ: <https://okhai.org> (13) Facebook ศูนย์อนุรักษ์หัตถกรรมหล่อทองเหลืองบ้านปะอาว (14)

ในขณะที่ประเทศไทยช่างฝีมือไทยทำธุรกิจงานหัตถกรรมงานหล่อทองเหลืองแบบสูญเสียฝีมือ ด้วยตัวเองแต่ไม่สามารถเข้าถึงตลาดต่างประเทศได้ นอกจากจะไม่มีสื่อภาคภาษาอังกฤษแล้ว รูปแบบผลิตภัณฑ์อาจต้องพัฒนาเพื่อให้สามารถนำไปใช้งานในวิถีชีวิตแบบสังคมเมือง เพราะรูปแบบผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ยังยึดแบบดั้งเดิมที่ทำขึ้นเพื่อคนไทยโบราณ เช่น ชุดเขียนหมาก กระดิ่ง ระฆัง กระพรวน กระบวยน้ำ ฯลฯ แต่ผู้บริโภคทั้งในตลาดในประเทศและตลาดต่างประเทศไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบโบราณแล้ว อย่างไรก็ตามก็มีประเด็นที่น่าสนใจว่า กรณีพื้นที่ศึกษาของประเทศไทย นั้นมีพระสงฆ์เป็นปราชญ์ในชุมชนคือ พระครูสุตบุรพาสถิต เจ้าอาวาสวัดปะอาวเหนือ ให้ทุนสนับสนุนจำนวน 200,000 บาท (about 6200 US\$) และพระสงฆ์หลายวัดได้เมตตาอุปถัมภ์ช่วยส่งงานหล่อทองเหลือง ส่วนงานผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมกระพรวนทองเหลืองก็ยังคงมีคำสั่งซื้อจากเกษตรกรผู้ที่ยังเลี้ยงวัวหรือควาย ทำให้ทางชุมชนยังสามารถสืบทอดงานต่อไปได้ ส่วนการตลาดออนไลน์ในปัจจุบันนั้นชุมชนได้ตั้งเพจ Facebook ต่าง

ๆ ภาคภาษาไทยขึ้นมาเป็นช่องจำหน่าย ได้แก่ (1) OTOP บ้านปะอาว ศูนย์อนุรักษ์หัตถกรรมหล่อทองเหลือง (2) หัตถกรรมทองเหลือง บ้านปะอาว (3) ทองเหลืองบ้านปะอาว อุบลราชธานี (4) ศูนย์อนุรักษ์หัตถกรรมหล่อทองเหลืองบ้านปะอาว เป็นต้น จากการสัมภาษณ์ชุมชนได้พบว่า ยอดสั่งซื้อทางออนไลน์ก็ยังไม่ีปริมาณมากนัก

ในปัจจุบันนี้เป็นช่วงการระบาดของ โรคโควิด 19 ด้วยบริการอินเทอร์เน็ตที่สะดวกในชุมชนและมีรูปแบบช่องทางการตลาดออนไลน์ที่ง่ายขึ้น ไม่ต้องลงทุนสูงแบบเว็บไซต์ และมีหลายช่องทาง เช่น Facebook, Line, Instagram, WhatsApp, WeChat เป็นความท้าทายและโอกาสสำหรับการตลาดออนไลน์ทั้งในประเทศอินเดียและประเทศไทย โดยเฉพาะประเทศไทยถ้าชุมชนเปิดใจพร้อมปรับตัว สามารถนำบทเรียนที่ดีจากประเทศอินเดียมาปรับใช้ทั้งการพัฒนาออกแบบผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับผู้บริโภค และการพัฒนาสื่อภาษาอังกฤษ สื่อภาพถ่ายที่มีคุณภาพ ในการประชาสัมพันธ์สินค้าบนตลาดออนไลน์ ก็อาจจะช่วยให้ชุมชนขยายตลาดต่างประเทศได้และเกิดรายได้มากขึ้น

สรุปผล

จากการนำเสนอ การวิจัยเชิงเปรียบเทียบสาเหตุ (Causal-Comparative Research) การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ แสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง จากการวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างระหว่าง (1) รัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดีย และ (2) จังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย ได้ผลการวิเคราะห์ของรายละเอียดในแต่ละประเด็นเพื่อเปรียบเทียบความแตกต่าง สามารถสรุปย่อเป็นตารางเปรียบเทียบสาระย่อ ๆ ดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบของในแต่ละกรณีศึกษางานหัตถกรรมทองเหลืองในพื้นที่ศึกษา
รัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดียและจังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย

หัวข้อการวิเคราะห์	งานหัตถกรรมทองเหลือง ประเทศอินเดีย	งานหัตถกรรมทองเหลือง ประเทศไทย
ประวัติงานทองเหลือง	มีหลักฐานโบราณคดี การหล่อโลหะ ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่ต่อมาพัฒนาเป็นงานหัตถกรรมนี้ ตั้งแต่ช่วงปี 2500-1700 ก่อนคริสต์ศักราช	มีหลักฐานโบราณคดี การหล่อโลหะ ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่ต่อมาพัฒนาเป็นงานหัตถกรรมนี้ ตั้งแต่ช่วงต้นยุคสำริด 2500 ก่อนคริสต์ศักราช
จำนวนแหล่งผลิต	มีแหล่งผลิตหลายชุมชนที่กระจายตัวอยู่ใน 3 รัฐคือ รัฐเบงกอลตะวันตก รัฐโอริสสา รัฐมัลยาประเทศ	มีแหล่งผลิตที่สืบทอดเพียง 1 ชุมชน ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี
เทคนิคและวัสดุ	Lost-wax casting ด้วยขี้ผึ้งใหม่และรีไซเคิลทองเหลืองผสมเศษโลหะอื่น ๆ	Lost-wax casting ด้วยขี้ผึ้งใหม่ทองเหลืองผสมเศษโลหะอื่น ๆ
รูปแบบผลิตภัณฑ์	ตะขอล้วนเส้นผ่า เจียงเทียน ประทีป ที่ใส่อุปกรณ์เครื่องเขียน รูปปั้นเทพ รวมทั้งสัตว์ต่าง ๆ ฯลฯ ปรับเปลี่ยนตามผู้บริโภคในสังคมเมือง	ชุดเขียนหมาก ชันน้ำ กระดิ่ง ระฆัง กระพรวน กระบวยน้ำ พระพุทธรูป ฯลฯ ยังยึดรูปแบบผลิตภัณฑ์ในวิถีชีวิตดั้งเดิม
บทบาทภาครัฐ	สภาหัตถกรรมอินเดีย มหาวิทยาลัยวิศวะการะตริ	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
บทบาทเอกชน	ปราชญ์ชุมชน Mrs. Shyamali Khastagir ผู้ประกอบการรายย่อย	พระครูสุตบุรพาสติ เจ้าอาวาสวัดปะอวเหนือ บริษัท ทรูวิชั่น จำกัด “ชีวิตดี ชุมชนดี ฯ”
การตลาดออนไลน์	มีภาพถ่ายผลิตภัณฑ์หลายมุม สวยคมชัด นำเสนอข้อมูลทั้งภาษาถิ่นและภาษาอังกฤษ	มีภาพถ่ายผลิตภัณฑ์มุมเดียว ยังไม่คมชัดนัก นำเสนอข้อมูลเฉพาะภาษาไทย

จากประเด็นเปรียบเทียบความแตกต่าง สามารถสรุปย่อตอบผลวิจัยตามวัตถุประสงค์ และเพื่อนำมาเป็นบทเรียนที่ดี ไปใช้ในการพัฒนางานหัตถกรรมงานหล่อทองเหลืองแบบสูญขี้ผึ้ง ต่อไปในอนาคตได้นี้

1) ผลการเปรียบเทียบปัจจัยสนับสนุนในการพัฒนางานหัตถกรรมทองเหลืองแบบสูญขี้ผึ้ง พื้นที่ศึกษากรณีประเทศอินเดียแห่งลุ่มแม่น้ำคงคาและประเทศไทย ในแถบภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งสองประเทศมีภาครัฐและกลไกภาคเอกชนเข้ามา มีบทบาทในการส่งเสริมหัตถกรรมงานทองเหลืองแบบสูญขี้ผึ้ง โดยมีบทเรียนที่ดีจากประเทศอินเดียที่มีภาคเอกชนผู้ประกอบการจำนวนมากทำตลาดออนไลน์ผ่านเว็บไซต์เป็นสื่อทั้งภาษาถิ่นและภาษาอังกฤษ ทำให้อินเดียสามารถเข้าถึงตลาดชาวต่างชาติได้มากกว่าประเทศไทย

2) ผลการเปรียบเทียบการพัฒนาการออกแบบรูปแบบผลิตภัณฑ์และลดละยงานหัตถกรรมทองเหลือง ช่วงสมัยปัจจุบันแห่งการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ในพื้นที่ศึกษาทั้งสองประเทศ พบว่าประเทศอินเดียมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มาจากผู้ประกอบการเอกชน ทำให้รูปแบบผลิตภัณฑ์ตอบโจทย์การใช้งานจริง อีกทั้งมีการแข่งขันตลาดทั้งระดับผู้ประกอบการและชุมชนผู้ผลิตที่มีจำนวนมากก็ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ชิ้นงานเพื่อดึงดูดตลาดผู้บริโภค ในขณะที่ประเทศไทยมีชุมชนหลักที่ผลิตงานเหลือเฟือเพียงแหล่งเดียว รูปแบบผลิตภัณฑ์ไม่มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมการใช้ชีวิตของคนสังคมเมืองเท่าที่ควร ต่อไปในอนาคตถ้ามีผู้ประกอบการไทยทำการพัฒนาอย่างจริงจังดังตัวอย่างที่ดีจากอินเดียก็น่าจะดีขึ้น

3) ผลวิเคราะห์บทเรียนที่ดีและปัญหาของงานหัตถกรรมทองเหลือง พบว่าอินเดียมีบทเรียนที่ดี มีการถ่ายภาพที่สวยงามและมีสื่อภาษาอังกฤษ โดยภาคเอกชนมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตลาดร่วมสมัยได้ดี ชุมชนผู้ผลิตและผู้ประกอบการได้เพิ่มประเภทช่องทางตลาดออนไลน์มากขึ้น ส่วนปัญหานั้นพบในประเทศไทย มีทั้งรูปแบบผลิตภัณฑ์ ขาดภาพถ่ายที่สวยงาม และไม่มีสื่อภาษาอังกฤษในการสื่อสาร ซึ่งจะได้นำไปเป็นโจทย์ในการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาต่อไปในอนาคต

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กิตติดินทร์ ภูมิภาค, ชีระพล เสนคราม, และ ปรีชา สะอาด. 2556. *การสร้างและออกแบบตู้ ลดปริมาณความชื้นในแม่พิมพ์เครื่องทองเหลือง (ภาคนิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตร)*. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

ชัชวาล ชันติเคนชาติ. 2555. “การประยุกต์ใช้เทคนิคภาพเสมือนสามมิติโฮโลแกรมจำลองผลิตภัณฑ์ทองเหลือง ของศูนย์อนุรักษ์หัตถกรรมหล่อทองเหลืองบ้านปะอาว ตำบลปะอาว อำเภอเมืองจังหวัด อุบลราชธานี”. *วารสารวิทยาศาสตร์ คชสาร*. สุรินทร์: คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

ดลฤดี จันทรแก้ว, วรินดา สุทธิพรหม, และ วันวิสา มากดี. 2557. *การพัฒนาองค์ความรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ กรณี: กลุ่มเครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี*. กรุงเทพฯ: รายงานการวิจัยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

นริศรา สาริบุตร, วศิน เนียมหอม, วัชรชัย บุญน้อย, ยุทธศักดิ์ สันตมาศ. 2560. “การพัฒนาเครื่องประดับทองเหลืองตามเอกลักษณ์ท้องถิ่น กรณีศึกษา ศูนย์อนุรักษ์หัตถกรรมทองเหลืองบ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี”. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

บุณช์ เดชมานนท์. 2556. “การตัดสินใจซื้อสินค้าผ่านสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์ในช่วงเวลาจำกัด.” *วิทยานิพนธ์ บธ.ม.*, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ปทุมธานี.

พระครูสุตบุรพาสถิต และ เสนอ ภิรมจิตร์ผ่อง. 2555. “แนวทางการอนุรักษ์และเพิ่มมูลค่าหัตถกรรม ทองเหลือง บ้านปะอาว ตำบลปะอาว อำเภอเมือง จังหวัด

อุบลราชธานี”. วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์, ปริญ ลักขิตานนท์ และ ศุภร เสรีรัตน์. 2552. *การบริหารตลาดยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: เพชรจรัสแสงธุรกิจ.

สักรินทร์ อินทรวงษ์, เกรียงศักดิ์ เขียวมั่ง, ศักดิ์ชาย สิกขา. 2563. “ศิลปหัตถกรรมทองเหลือง บ้านปะอาว: การอนุรักษ์และพัฒนา เพื่อต่อยอดภูมิปัญญาหัตถกรรมชุมชน”. *วารสารศิลปกรรมบูรพา*. ชลบุรี: สำนักงานคณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

สุริยา โชคสวัสดิ์. 2551. *หัตถกรรมทองเหลืองบ้านปะอาว มรดกทางศิลปวัฒนธรรมจากภูมิปัญญาโบราณ*. อุบลราชธานี: ภาควิชาวิศวกรรมอุตสาหการ: คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

เสาวนีย์ ศรีจันทร์นิล. 2560. “ส่วนประสมทางการตลาดออนไลน์ที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ผ่านทางอินเทอร์เน็ตของผู้บริโภค ในเขตจังหวัดนนทบุรี.” *วิทยานิพนธ์ บธ.ม., มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์*.

ภาษาต่างประเทศ

Guin, Debarshi. 2013. “Marketing of Dokra Handicrafts and Livelihood status of the Artisans: A case study of Bankura District”, *Indian Journal of Landscape systems and Ecological studies*, Vo.36, No-1.

Kundu, Payel. 2016. “Current Status of Dokra Craft in Bikna: A Case Study of Bankura District, West Bengal, India”. *The International Journal of Humanities & Social Studies* (ISSN 2321-9203).

- Mukherjee, Diya. 2016. “A Comparative Study of Dokra Metal Craft Technology and Harappan Metal Craft Technology”. *Journal of Multidisciplinary Studies in Archaeology* 4.
- Renu and Anupama. 2018. “Digitalisation: An Aid in Marketing of Handicrafts”. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*. 5 (1).
- Samanta, Raj Kumar. 2015. “Socio-economic status of Dokra Artisans’-a case study of Burdwan District, West Bengal, India”. *International Journal of Current Research and Academic Review* (ISSN: 2347-3215).
- Sinha, Sanghamitra, Chakraborty, Druheen, and Sinha, Malavika. 2015. “Dhokra: A Traditional Craft of Rural India”. *International Journal of History and Cultural Studies (IJHCS)*.
-